

Білет №1 Дайте визначення предмету «Історія України», розкрийте методологічні принципи, джерела вивчення предмету та його наукову періодизацію.

Предметом історії України є генезис, закономірності встановлення та розвитку укр. народу. Його боротьба за державну та національну незалежність. Історія його діяльності в політичній та економічній сфері від найдавніших часів до сьогодення. Предмет історії України включає: політичні інститути, культуру, мораль, право, звичаї, побут народу, визначення ролі та місця його історичних діячів.

Історія походить від грецького слова historia, що означає розповідь про минуле, дослідження минулого. Отже історія, як одна з суспільних наук (наука про суспільство) вивчає минуле людства в усій його конкретності і різноманітності з метою розуміння сучасного і перспектив розвитку.

Історіософія - "філософія історії" творчий підхід до предмету (уведений вольтером 18 ст.)

Історіографія - це теорія історії, філософське розуміння історичного процесу.

Історична методологія - вчення про методи, способи і прийоми історичного дослідження.

Отже методологія історичної науки є теорія пізнання історичного процесу.

Принципи реалізуються через дослідницькі методи:

1. Загальнонаукові методи:

А) історичний (явища розгук, на всіх ст. розв) Б) Логічний (явища. Аналіз. На кінцевій стадії розв)

2. Специфічні іст. Методи: А) порівняльно-історичний (зістав різні стадії розвитку явища)

Б) Ретроспективний (вивчення за більш пізнішим ступенем його розвитку)

Названі методи вивчення історії України застосовуються у взаємозв'язку з принципами об'єктивності та історизму.

Основні принципи історичної науки:

1. історизму: хронологічна посл. Явища (зародження розвитку - стан суч. розвитку)

2. об'єктивність :розглядає явища з різних точок зору (яка мотивація.. причини..)

Іст джерела - сукупність факторів, на яких вивчається явище, або процес.

Основні джерела ІУ:

1. археологічні пам'ятки (залишки мат. Культур.)

2. літописи, хроніки, сказання; (перші писемні джерела)

3. архівні матеріали (зібрання оф. Проф.. документів....)

4. періодична преса

5. монографія (описання явища, дослідження)

6. мемуарна література (спогади уч. подій)

7. З 2001 інтернет

Наукова періодизація: курсу ІУ (максимович -> дрогоманов, грушевський)

1. стародавня доба (іст перв. Сусп. На тер. Укр)

2. Україна – Русь (IX-Ір XIV)

3. Литовсько - польська доба (Ір – XIV – Ір XVII)

4. Українська козацька держава (Ір XVII - XVIII)

5. Українські землі під владою російської та австрійської імперії

6. Українське національне відродження 19 ст.

7. Україна у період революції 1905-1907 та у першій світовій війні

8. Українська революція, громадянська війна, іноземна інтервенція 1917-1920

9. Україна між двома світовими війнами 20-30

10. України у роки 2 світової війни 39-45

11. Україна у повоєнний період (45-91)

12. Українська незалежна держава 91...

2. Розкрийте основні концепції походження українського етносу, охарактеризуйте їх та дайте оцінку.

"історико-етнографічний регіон" розглядається як етнотериторіальне утворення в рамках всього українського етносу, яке об'єднує певну спільність людей, що історично склалася, має спільні особливості культури, мови, звичаїв, усвідомлює як свою єдність, так і відмінність від інших подібних спільностей

Професор кафедри історії НТУУ «КПІ» В. В. Киричук в історичній літературі чітко простежує три головні підходи: російський, великодержавно-шовіністичний; спільності етногенезу всіх трьох слов'янських народів; автохтонно-автономістичний.

1) Перший – російський, великодержавно - шовіністичний – започаткований у працях російських дворянських істориків. Основи його заклав наш земляк, автор «Київського

Синопису» архімандрит Києво-Печерської лаври, професор і ректор Києво-Могилянської академії Інокентій Гізель. Він стверджував, що не було ніякого українського народу, а завжди існував єдиний руський, тобто російський, народ, що селився колись на території Східної Європи від півдня до півночі. По суті, історія українського народу подається як складова частина історії народу російського. З праць цих авторів випливає, що історія «Государства Російського» починалася з Київської Русі, від неї переходила до великого князівства Володимиро-Суздальського, а потім у XIV ст. – до князівства Московського, з якого починались Московська держава і Російська Імперія. В основі цієї схеми лежала генеалогія династії московських князів і царів, що хотіли вести свій родовід аж від Рюриковичів – князів Київської держави.

2) Другий підхід полягає у спільності етногенезу трьох східнослов'янських народів. Теорія «триєдинства» і спадкоємності російського самодержавства домінувала в Російській імперії за усіх монархів і була підхоплена радянською історіографією. «Російський, український і білоруський народи походять від єдиного коріння – давньоруської народності, яка створила давньоруську державу – Київську Русь.»

3) Третій, автохтонний – автономістичний підхід, суть якого полягає в тому, що український народ – автохтонний, тобто такий, що від початку свого виникнення проживає на тій території, що і зараз, і корені його потрібно шукати в сивій давнині, починаючи з трипільської культури. Представники: Костомаров, Грушевський. Перша спроба створити цілісну автономістичну концепцію історії України належить анонімному авторові «Історії Русів», який стверджував, що народ Малоросії – безпосередній (і єдиний) нащадок стародавніх «русів», що українці - «руси» і росіяни - «московці» споконвічно жили як два окремих народи.

Маркевич наприкінці XVIII ст. написав працю "Історія Малоросів", в якій показав відрив українського народу від інших великоруських народів і довів, що українці старші за роком виникнення ніж російський народ. Також працю по історії України написав Грушевський. Він вважає, що Київська Русь - лише частина Української держава та, що руської історії ніколи не існувало, не існує і зараз. Він вперше в історіографії бачив цілковито сформований український народ. За Грушевським предками українців були анти.

3. Розкрийте поняття історико-етнографічний регіон, охарактеризуйте етапи формування історико-етнографічних регіонів України.

Історико - етнографічний регіон - етнотериторіальне утворення в рамках всього українського етносу, яке об'єднує певну спільність людей, що історично склалася, має спільні особливості культури, мови, звичаїв, усвідомлює як свою єдність, так і відмінність від інших подібних спільностей.

Самобутність українського народу зумовлюється специфічністю його історичної долі, що включала, зокрема, драматичні сторінки міждержавного членування України на окремі частини. Це підсилювалося особливостями традиційної етнокультурної основи, котра навіть біля своїх витоків не була цілісною, а складалася з різних етноплемінних об'єднань. Формування в їхніх межах окремих земель та інших етнотериторіальних утворень заклало основу для історико-етнографічного районування. І цей процес сягає давнини: ще літописи вирізняли такі райони, як Русія, Галицька земля, Холмщина, пізніше — Червона Русь, Подол, Покуття, Сівера, Волинь, Чернігівщина, Переяславщина, а відтак і Україна, Запоріжжя, Мала Русь.

Етапи формування історико-етнографічних регіонів:

1. (6-9-10 ст.) племенні князівства, як локальні етноутворення ... КР. майже всі східнослов'янські протодержави(союзи племен)-> КР. це формування переважно племінних утворень, зафіксованих у самоназвах населення: поляни, сіверяни, древляни, білі хорвати, дуліби, уличі, тиверці та ін.

З'являються нові союзи племен, з них виділяються: поляни, сіверяни, древляни.

Галичина або Червона Русь Земля білих хорватів, тиверців і дулібів. Тривалий час за галичину боролась Русь з Польщею.

Волинь Волиняни (дуліби) з 9 ст. Волинь у складі Русі. 988 - заснування Володимира.

Закарпаття (прикарпатська русь) - білі хорвати, з 10 ст. у складі Русі.

Буковина Тиверці. 10-11 ст. у складі Русі.

2. (11-14 ст.) характеризується дробленням давньоруської держави на окремі землі та князівства.

Після смерті Володимир Мономах – син Мстислав не довго підтримував єдність руських земель. Основною одиницею районування стала земля — територіально-політичне утворення, яке спочатку підлягало центральній владі, а в подальшому, зі здобуттям «княжого столу» поступово ставало незалежним.

11-12 ст – ростуть самостійні князівства і землі. / 11 ст – чернігівські землі – АП (вгору).

Сіверська земля – 2 землі: Чернігівська+Новгородська. Перша відділилась від Києва.

Основа Середньої Наддніпрянщини – Київська + Переяславська землі.

Волинське, Галицьке, київське, карпатська русь, чернігово-Сівер (Чернігов+Новгород-Сів) У 12 ст – 15 князівства. 13 – 50 кн.

Основними з таких земель були Київщина, певною мірою Переяславщина, а також Чернігівщина, Сіверщина, Галицька земля, Холмщина, Поділля, Волинь, Прикарпатська Русь, Брацлавщина. Період феодальної роздробленості. Земля - усе багатство. Зростає важливість Чернігівського та Переяславського князівства.

Здобуття окремими краями України статусу землі означало не тільки їхню певну суверенність, а й специфічність культури та побуту їхнього населення, яке мало свої особливі закони та звичаї, національні права і переваги тощо

3. (14-18 ст.) у зв'язку з колонізацією окремих держав сусідніми державами (Угорщина, ВКЛ, РечП, Молд, Тур, А-У, Румун, Рос)

Закарпаття у XV завоювали волохами, німцями, словаками, угорцями..

1 пол 16 – під вл. Угорщини, габсбургів..

Буковинці... 12-14 під вл Гал-Вол держ. 14-угорщ-молдова-Польща-Османська імперія-Австр. Суттєвий вплив молдаво-румунський чинник на етнокультурні риси буковини.

Наддніпрянина – більш сприятливі умови кр розв – ідентичності. Орда – толерантна. Литовська експансія – Культурний рівень переважав силу. Польська – навпаки. + люблінська унія 1569.

Окатоличення\ополячення

Слобожанщина – відносно нова етнографічна регіон України (Слобідська Україна). Суттєвий вплив – МСК.

Люди бігли від ПЛ до слобідських, вільних земель.

В основному переселенці з інших земель, переважно з правобережжя Укр. + вплив козацтва.

Укр мова – своєрідна \ схожа Полт, Київсь.

Південний регіон Укр. – своєрідн.. соц.-еко – переможні війни. Рос/Тур + кримське ханство 18 ст.

Сх слов'яни – переїждж туди, від московії

Османізм+ Сербі+Болгари+Греки іноді Евреї та Зх Укр. Найбільш сприятливий і на сьогодні день.

4. (17-18)

1648 - нац. визвольна війна під проводом Б. Хмельницького

серпень 1649 р. - зборівська угода | 1651 р. - битва під Берестечком, мирна угода під Берестечком, територія зменшується втричі і реєстр 20000. козаків 200000. Хмельницький просить дозвіл на заселення Слобожанщини. | 1678-1774 - турецько - російська війна. | 1778-1791 - 2 турецька війна. в результаті усі турецькі землі входять до Росії. українці не могли заселити усі землі, тому запрошують сербів, хорватів, німців

4. Висвітліть концепції етнічного походження Київської Русі. Охарактеризуйте особливості етнополітичного життя Галицько-Волинського князівства

Загалом виділяють дві теорії походження Русі: моноетнічна та поліетнічна.

Офіційна наука російської імперії вважала що укр. народ утворився від козаків. В протиріччя цій думці Грушевський і його послідовники відсували цю дату на 1000 років.

Українці походять від антів. На думку Грушевського Русь - поліетнічна держава.

На думку радянських істориків Русь моноетнічна держава, її населяли давньоруська народність. На межі 12-13 ст. виділяють 3 етнічні центри (укр. рос. білорус.)

Проте, чи не найбільш відома норманська теорія. Вона також ґрунтувалась на тому, що внутрішні закономірності суспільного розвитку підмінялися зовнішніми випадковостями. Засновники норманізму - німецькі вчені Міллер і Байер стверджували, що державу на Русі було створено вихідцями зі Скандинавії - норманами. На Русі їх називали варягами. У своєму твердженні вони апелювали до "Повісті минулих літ", в якій мова йшла про запрошення у Новгород норманських вождів на чолі з Рюриком. Вважали, що слово "Русь" - скандинавського походження. На протиріччя поглядам норманістів (з українських істориків - Іван Крип'якевич, Олександра Єфименко, Дмитро Дорошенко), **виникла антинорманська теорія** (Микола Костомаров, М. Грушевський). Вона обстоювала місцевого походження Руської держави і заперечувала активну роль варягів у її утворенні. Сучасна наука відкидає крайнощі цих двох підходів і в основному ґрунтується на **теорії природно-історичного процесу**, згідно з якою держава є результатом насамперед внутрішнього розвитку суспільства (певний рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, соціальне розшарування, існування суспільної ієрархії і т. ін.). Передумовою виникнення держави є існування міжплемінних об'єднань (союзів). У східних слов'ян вони виникли ще до активної взаємодії з хозарами та літописного запрошення варягів. Водночас учені сьогодні визнають, що хозари та особливо нормани суттєво прискорили процес формування Руської держави. Норманські князі, які з бойовими дружинами служили слов'янам, очолили династію. Проте на Русі нормани досить швидко ослов'янилися і розчинилися серед місцевого населення.

На відміну від Київської Русі Галицько-Волинське князівство було моноетнічним. Історики вважають його чисто українською державою. Особливістю його етнічного розвитку було втручання іноземців в міжусобні війни між князями Волині та Галичини, участь у внутрішніх конфліктах між боярством та князем. Боротьба за об'єднання галицько-волинських земель набувала характеру визвольної боротьби за незалежність українських земель.

У той час джерела згадують про іноземних поселенців в деяких найбільших містах: вірмени, чехи, угорці, німці та ін. Помітну частину населення Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівств складали молдовани. Пізніше, з XVIст. відбулось масове переселення їх на українські землі – на Лівобережну Наддніпрянщину та Буковину, як наслідок репресій турецьких завойовників та посилення експлуатації з боку власних господарів.

Кількість поляків на українських землях значно збільшилось починаючи з XIVст. на хвилі захоплення Польщею Галицько-Волинського князівства. Польська окупація Галичини й частини Волині почалася у 1340р. та завершилася у 1366 р. Масове переселення відбулося на зламі XVII - XVIII ст. як наслідок поразки Польщі у війні з Туреччиною та посилення феодального гноблення польських селян. Вони заселили Правобережжя, зокрема Волинь, Поділля, Західну Київщину, а також Східну Галичину. Спочатку поляки обережно впроваджували зміни серед своїх нових підданих. Казимир називає ці землі «Королівством Руським». Поряд з латиною вживалася й руська мова, карбувалася своя монета. Але ж вже у 1341р. Казимир звернувся до папи Бенедикта XII, щоб той звільнив його від узятих перед православними зобов'язань зберігати їхні давні обряди, привілеї та традиції. У 1375р. у Львові було засновано архієпископство, стали виникати монастирі, які обслуговували католицьке населення, що швидко зростало. Це була польська, німецька, чеська та угорська шляхта, котра дістала землі в Галичині, а також німецькі купці та майстри, запрошені польськими монархами для розвитку міст як умови отримати. Багато галицьких бояр перейняли католицьку віру, особливо після 1431р., рівний з поляками статус. До середини XVст. після реорганізації Галичини в Руське воєводство, тобто провінцію Польського королівства і впровадження тут латини як офіційної мови мало що залишилося від колись незалежного Галицького князівства. Для українців це означало підпорядкування чужій нації з іншою релігією та культурою. Незважаючи на певні позитивні наслідки цього процесу, згодом із нього виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт.

5. Проаналізуйте етнополітичне становище України у складі литовської та польських держав.

Кількість поляків на українських землях значно збільшилось починаючи з XIVст. на хвилі захоплення Польщею Галицько-Волинського князівства. Польська окупація Галичини й частини Волині почалася у 1340р. та завершилася у 1366 р. Масове переселення відбулося на зламі XVII - XVIII ст. як наслідок поразки Польщі у війні з Туреччиною та посилення феодального гноблення польських селян. Вони заселили Правобережжя, зокрема Волинь, Поділля, Західну Київщину, а також Східну Галичину.

Спочатку поляки обережно впроваджували зміни серед своїх нових підданих. Казимир називає ці землі «Королівством Руським». Поряд з латиною вживалася й руська мова, карбувалася своя монета. Але ж вже у 1341р. Казимир звернувся до папи Бенедикта XII, щоб той звільнив його від узятих перед православними зобов'язань зберігати їхні давні обряди, привілеї та традиції. У 1375р. у Львові було засновано архієпископство, стали виникати монастирі, які обслуговували католицьке населення, що швидко зростало. Це була польська, німецька, чеська та угорська шляхта, котра дістала землі в Галичині, а також німецькі купці та майстри, запрошені польськими монархами для розвитку міст як умови отримати. Багато галицьких бояр перейняли католицьку віру, особливо після 1431р., рівний з поляками статус. До середини XVст. після реорганізації Галичини в Руське воєводство, тобто провінцію Польського королівства і впровадження тут латини як офіційної мови мало що залишилося від колись незалежного Галицького князівства. Для українців це означало підпорядкування чужій нації з іншою релігією та культурою. Незважаючи на певні позитивні наслідки цього процесу, згодом із нього виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт.

Етнополітиці Великого князівства Литовського було притаманне толерантне ставлення до інших етнічних груп. Серед них – євреї складали близько 10%, поляки – 8% грамоти литовських великих князів визначали статус євреїв як вільних жителів, надавали їм автономію, визначали ряд особистих та майнових привілеїв, окреслені тенденції були домінуючими майже двох століть.

Проте становище українських і білоруських народів у складі Великого князівства змінювалося, особливо під впливом польсько-католицької експансії, що дедалі литовську та **колонізувала** руську знать.

Кревська унія 1388 р. яка була першою спробою об'єднання Польщі та Литви, значно посилила вплив поляків на українських землях. Упродовж другої пол. XVст. було покінчено з поділом всієї держави, в тому числі України на удільні князівства і запроваджена адміністрація, залежна головним чином від центральної влади. Найбільший удар відносної самостійності української феодальної знаті, чимало якої походило з литовських родин, був нанесений ліквідацією у другій пол. XVст. удільних Київського, Волинського, Подільського князівств і сформуванням воєводсько-повітової адміністрації.

Після укладення Люблінської унії 1569 р. українські землі складали значну частину польсько-литовської держави - Речі Посполитої. Із загальної чисельності її населення (7,5 млн. чоловік) українці становили майже 2 млн.. Поляки складали близько половини її населення. До етнічних груп країни також належали також литовці, білоруси, євреї, німці та вірмени. Відносини між ними визначалися передусім становою системою згідно Литовських статутів. Станова залежність людини була не менш важливою категорією самовизначення, ніж віросповідання чи національність.

Характерною особливістю етнополітики Речі Посполитої було надання пріоритету польському населенню. До 1569р. українська знать Великого князівства Литовського не користувалася такими значними правами, як польська. Унія урівняла у правах українських магнатів з польськими, але ж вони змушені були переймати польські звичаї, закони, мову. Польські закони заохочували навіть зміну віросповідання, передбачаючи, що особа, яка приймає католицизм, автоматично отримує рівні з польською шляхтою права. Завдяки такій політиці було поставлено під сумнів саме існування українців як окремої етнічної спільності. Оскільки влада, багатство та привілеї в Речі Посполитій асоціювались з поляками, то серед українців зростало незадоволення.

Основні засади етнополітики Речі Посполитої викликали і заключення релігійної Берестейської унії 1569р. Православні єпископи сподівалися, що ставши частиною католицької церкви, православні дістануть повну рівноправність у державі. Самі єпископи бажали отримати рівний з католицькими ієрархами статус і стати членами Сенату. За умов гарантії збереження традиційної православної літургії та обрядів, вони приймали верховний авторитет Риму в усіх справах віри та догми. Укладення унії призвело до розколу українського суспільства. Більшість православних віруючих сприймало Берестейську унію як подальше ущільнення національних прав – наступ на православну віру та культуру, тому не підтримувала її у ті часи. На Україні розпочалася безкомпромісна релігійна конфлікти, що точився на всій території аж до Лівобережжя. Особливий опір унії вчинили західноукраїнські православні общини. Львівська, Галицька і Подільська єпархії перейшли на грекокатолицизм лише в 1700 р., Луцька – в 1702 р.

6. Охарактеризуйте етнополітику козацької держави Війська Запорозького

Незалежний режим для українських селян, які тисячами вливалися до козацького війська, був персоніфікований в ляхах (під якими розуміли не лише польських, а й українських панів) та євреях-орендарях. Помста за національні та релігійні приниження, ненависть до польської тиранії, до католицької віри, небажання більше терпіти польське панування та прагнення «не залишити тепер жодного ляха на світі» спричинили до вигнання та нищення польсько-шляхетського населення українських земель в період визвольної війни.

В кривавому польсько-українському протистоянні трагічною виявилася доля євреїв. Причиною спалаху антисемітизму в охопленій козацько-селянською революцією Україні була безпосередня причетність єврейського торгово-посередницького прошарку до пануючих структур Речі Посполитої. Польські пани передавали євреям право на збір податків, різноманітні промисли, оренду корчем та млинів, а часом – навіть православних церков. Тож економічна залежність українського селянства від євреїв посилювався ще й релігійним приниженням – адже в непоодиноких випадках неможливо було здійснити релігійну відправу, не заплативши за це орендарю. Відтак єврей-орендар ніби перемикав на себе епіцентр напруги між власником і підданими, а оскільки ця напруга мала ще й національно-релігійне підґрунтя, то на чужакові-євресві зосередилась особлива ненависть. Її наслідком стали криваві єврейські погроми, цілеспрямоване масове винищення єврейського населення без різниці віку і статі. Майже 300 єврейських громад, осілих в Україні, припинили своє існування саме в цей час. Втім, це цілком відповідало етнополітиці козацької держави, яка поставала в ході війни: за умовами Зборівського договору 1649 р. євреї не мали права мешкати в області козацького управління (на території Київського, Брацлавського й Чернігівського воєводств).

Основною ознакою етнополітичної ситуації в добу Руїни, а особливо Гетьманщини, було постійне зростання російської присутності та впливу на землях Лівобережжя і Слобожанщини. Впродовж

XVIII ст., прагнучи обмежити, а згодом і ліквідувати українську автономію, уряд Росії дедалі більше посилював контроль над українським суспільним життям, насаджував русифікацію.

7. Висвітліть етнополітику Російської та Австрійської імперії щодо українських земель наприкінці 18-19 ст.

На початку XIX ст. Російська імперія являла собою конгломерат різних етносів, для неї в етнополітичному відношенні були характерні повна безправність неросійського населення, його насильницька асиміляція, пріоритет принципу “поділяй і владарюй” у всій етнонаціональній політиці царизму. Спрямування і зміст політики царизму в сфері міжетнічних відносин зводилися до наступної мети: збереження цілісності монархії, русифікація всіх народів на ґрунті гасла Миколи I «Один закон, одна мова, одна віра».

Таємний циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва (1863 р.), в якому стверджувалося, що «ніякої малоросійської мови не було, немає і бути не може». Суть циркуляру полягала в забороні наукових, релігійних та педагогічних публікацій українською мовою.

Емський указ Олександра II (1876 р.), що категорично забороняв не тільки публікувати, а й ввозити українські книжки, користуватися українською мовою на сцені і т. ін.

На Правобережжі після приєднання до Росії продовжували бути переважаючими польські політичні і культурні впливи (до польського повстання 1830 р.). Після цього в рамках урядової політики, спрямованої на послаблення цих впливів, почався масовий наплив росіян – переважно освічених службовців, військових, працівників освіти.

На державну етнополітику на Правобережжі суттєво вплинуло польське повстання 1863 р., після якого політика царизму набула більш реакційного характеру. За участь у повстанні чи за співчуття до його ідей місцеві чиновники за наказом Санкт-Петербурга почали конфісковувати у польської шляхти маєтки. Ця кампанія проводилася з метою «зменшення польського впливу» у регіоні. З цією ж метою закривалися польські заклади освіти та культури, театри, монастирі, запроваджувалася в життя ціла низка обмежень політичних і економічних прав польського населення.

З метою відновлення занедбаного господарства краю царський уряд визнав доцільним залучати сюди переселенців, які б мали достатні кошти. Одночасно у цьому регіоні заборонялося продавати, дарувати, здавати в оренду маєтки полякам і євреям. Таким чином, ці землі досить часто здавалися в оренду німецьким колоністам.

Як росіяни, так і німці звільнялися від сплати податків при купівлі нерухомості в західних і південно-західних губерніях імперії. Банки надавали їм пільгові позики на придбання польських маєтків. Ці та ряд інших політико-правових та економічних причин сприяли зростанню числа німецького та російського населення краю.

Отже, політика царського уряду щодо іноземних поселенців не була однозначною, а мала здебільшого диференційований, кон’юнктурний характер. Та загалом центральна влада і місцева адміністрація вбачали своє завдання в тому, щоб шляхом збільшення кількості колоністів в Україні послабити український рух, зробити їх своїми союзниками в боротьбі проти польського впливу.

Друге місце за чисельністю після корінних жителів – українців, на Правобережжі займали євреї. Правовий статус євреїв в Російській імперії мав помітні особливості, а саме – адміністративне встановлення території їх розселення, що само по собі було одним з виявів політики антисемітизму. Починаючи з Катерини II, російські імператори видали низку законодавчих актів, котрими визначалися місцевості, за межами яких євреї не мали права поселятися. Поступово була окреслена своєрідна «смуга єврейської осілості», існування якої законодавчо утверджувалося Положеннями про євреїв 1804 та 1835 рр. Згодом в цій політиці намітилися певні послаблення, продиктовані економічними інтересами держави. Починаючи з 1859 р. для окремих категорій єврейського населення робилися винятки і їм надавалося право постійного проживання поза «смугою осілості». Спочатку таке право отримали купці I гільдії, згодом воно поширилося на євреїв з вищою освітою, ремісників. Загалом же «смуга єврейської осілості» проіснувала в Україні аж до повалення самодержавства.

Аналогічно до долі українства, яке опинилося у складі Російської імперії, складалася доля інших неросійських народів, що проживали на українських землях. Після приєднання у 1783 р. до імперії Криму імперська етнополітика на цих землях призвела до суттєвих змін їх етнонаціонального складу. Становище кримських татар, як державоутворюючої нації Кримського ханства, змінилося, оскільки на них було поширено статус «іногородців». Царизм здійснював широку програму боротьби з ісламом, руйнування мечетей, закриття національних шкіл, нищення пам’яток культури, зміни етнічного складу Криму за рахунок збільшення там російської присутності та заохочення переселення туди німців та інших народів.

Отже, аналіз національної політики Російської імперії дозволяє зробити однозначний висновок

щодо її русифікаторського характеру і асиміляторської спрямованості. Царизм не тільки духовно нищив українську націю, забороняв українське слово, але й жорстоко переслідував будь-які прояви українського руху взагалі. Обмежувальні та заборонні заходи влада проводила і щодо євреїв, німців, поляків, кримських татар, представників інших народів, які проживали в Україні та в Криму. Русифікуючи Україну, влада прагнула послабити західноєвропейський вплив, зокрема, австро-угорський, польський, всіляко заохочувала збільшення тут російського елементу: управлінсько-чиновницького, фінансового, освітянського, церковно-православного.

Після входу західноукраїнських земель до складу імперії Габсбургів становище українців, порівнюючи з тим, яким воно було за Польщі, дещо покращилося: і з точки зору соціального стану, і з точки зору релігійної толерантності. З'явилися певні умови для духовного, культурного піднесення українства. Для українських уніатів у 1774 р. у Відні, а згодом у Львові створено духовну семінарію. Відкривалися народні школи з українською мовою викладання. У Львівському університеті було створено декілька українських (русинських) кафедр.

Щоправда, польська шляхта зуміла вплинути на уряд, залякуючи його загрозою української прихильності до Росії, і з початку XIX ст. відновила свій вплив. Припинили існування вищезазначені кафедри, шляхта домоглася введення польської мови в українських школах. Отже, починаючи з XIX ст., становище українців Галичини у складі імперії потрібно розглядати через призму українсько-польських стосунків.

До кардинальних змін етнополітики Австрійської імперії спонукала революція 1848-1849 рр.

Проголошуються демократичні свободи, Австрія стала конституційною монархією. Українці сформували Головну руську раду (ГРР), першу представницьку громадсько-політичну організацію.

В умовах революції влада пішла назустріч ряду вимог, висунутих ГРР. Так, висловлюючи впевненість у «щирій і вірній» схильності українського народу в Галичині кайзерівському дому та монархії, кайзер дозволив запровадження української (русинської) мови у всіх народних школах в місцевостях, де переважало українське населення. Щодо вищих шкіл, уряд вважав, що «оскільки українська мова на нинішньому рівні свого розвитку не придатна ще повністю для викладання більшості наукових предметів», вона вводиться у вищих школах в міру її розвитку. Тим не менш уряд погодився на відкриття у Львівському університеті кафедр української мови і літератури.

Заснування українських громадських осередків, преси та видавництва стало можливим завдяки сприятливій позиції Відня, котрий в скрутний для нього революційний час підтримував українську спільноту, намагаючись приборкати небезпечний польський революційно-ліберальний рух.

Революційні події 1848 р. - переломний момент в історії західних українців. Починаючи з середини XIX ст. українське питання стає частиною європейської геополітики, до якої причетні в першу чергу Австрія та Росія. Намагаючись приборкати або й знищити український національний рух, зовнішні чинники своїм досить суттєвим впливом призвели до розколу цього руху на ворогуючих – «народовців» та «москвофілів». Зазначимо, що ні народовці, ні москвофіли, не виявляли сепаратистських настроїв, навпаки, весь час при нагоді заявляли про свою відданість імперії. Але через те, що спрямування обох напрямів громадсько-політичної думки стосувалося позаавстрійського світу, центральний уряд ставився до них в цілому упереджено.

На основі запровадженої у 1861 р. нової австрійської конституції уряд об'єднав українські і польські землі в єдиний коронний край Галичини і Володимирії. Як і інші коронні краї імперії, він отримав автономію з власним сеймом і урядом. Проте вибори до сейму, як і до австрійського парламенту, проводилися за становим принципом. В Галицькому сеймі українці мали 49 місць з 150 (в 1861 р.).

Отже, центральна влада фактично закріпила за поляками панівне становище в коронному краї, українці були віддані під повний політичний (отже, й економічний) контроль останніх в обмін на їх лояльне ставлення до Відня. В 1862 р. польська мова в Галичині стала крайовою урядовою мовою замість німецької. Катастрофічно зменшувалася українська присутність в органах місцевого управління, в громадському житті, освіті та культурі.

В 1867 р. Австрія перетворюється на дуалістичну Австро-Угорську імперію. Конституція 1867 р. декларувала рівність всіх націй імперії в громадсько-політичній, соціальній сферах, освіті («всі народності держави рівноправні і кожна народність має право на захист і розвиток своєї національності і мови»). Тим не менш українська нація, як і ряд інших, і надалі залишалась у вкрай пригніченому стані. Для неї проголошені конституцією демократичні принципи значною мірою залишалися фікцією через те, що провідні позиції в громадсько-політичному, економічному житті займали і монополювали ними представники інших націй: в Угорщині – безроздільно угорці, в Галичині – польський політичний провід, і Буковині – німецький, який пізніше

«розмили» польський та румунський впливи.

І все ж в Буковині, яка в 1861 р. перетворилася на окремий коронний край, ситуація складалася більш сприятливо. Відсутність вираженої політичної переваги будь-якого етносу унеможливлювала монополію на владу і в умовах конкурентної політичної боротьби давала шанси й українцям, які в 1861 р. увійшли до складу Буковинського сейму.

Досить швидко «українське питання» в регіоні взагалі «зникає» аж до 1918 р.

8. Дайте характеристику діяльності у сфері національної політики українських урядів під час революції 17-20рр.

Створена у березні 1917 р. Українська Центральна Рада почала формувати власну політику у сфері регулювання міжнаціональних відносин, очолили цей процес її керівники М. Грушевський, В. Винниченко, С. Єфримов, П. Христюк та інші. Перед Центральною Радою постало завдання втілити ідею самовизначення української нації у формі національної автономії у складі Російської федерації, а також виробити концепцію етнічних перетворень в Україні з активним залученням до них усіх національностей, що проживали на її території.

Провідні діячі Центральної Ради прагнули сформувати правову базу регулювання міжетнічних відносин, тому що розвиток і перемога національно-демократичної революції, доля української держави залежала від підтримки іншими етносами.

В Україні кожен четвертий мешканець був неукраїнцем. Промисловість, торговий капітал та власність на землю належали російській, єврейській, польській, французькій буржуазії. На всіх вищих адміністративних посадах були неукраїнці. Неукраїнські панівні верстви, у тому числі більшість представників інтелігенції, вкрай вороже ставилися до українського національного руху. У брошурі «Вільна Україна» М. Грушевський рішуче заявив, що «оборонці української нації не будуть націоналістами». Він запропонував визначити «усілякі прояви українського шовінізму, виключності, нетолерантності супроти інших народностей націоналізм злочинством». Принципово не погоджуючись з гласом «Україна для українців», за яким стояли М. Міхновський та його прихильники, М. Грушевський засуджував прояви національної нетерпимості, робив усе можливе для нормалізації міжетнічних відносин в Україні.

Залучити представників інших національностей до державотворчих процесів можна було лише послідовною демократичною етнонаціональною політикою. Український Національний Конгрес (6-8 квітня 1917р.) ухвалив рішення: «Одним із головних принципів Української автономії є повне забезпечення

прав національних меншостей, які живуть на Україні».

У I та II Універсалах Центральна Рада закликала українців запроваджувати автономну систему правління в Україні разом з іншими етнічними групами, «негайно прийти до згоди і порозуміння з демократією інших національностей». Суттєвим досягненням у забезпеченні прав національних меншин стала можливість використання ними рідної мови, в тім числі у школах, утворення культурних і релігійних товариств, виділення коштів для їхньої діяльності з державного бюджету. Зокрема, Статут Генерального Секретаріату передбачив публікацію правових актів російською, єврейською, польською мовами, що й виконувалося у подальшому.

Незаперечними залишаються результати діяльності керівників Центральної Ради щодо залучення представників національних меншин до її складу.

Тридцять відсотків депутатів Центральної Ради складали представники національних меншин, а саме – росіяни, євреї, поляки, молдовани, німці, татари, греки, білоруси, болгари та інші. Це дозволило перетворити Центральну Раду із органу суто національного, українського та тимчасовий крайовий парламент – справжній центр політико-правового життя в Україні.

Іншим важливим напрямом етнополітичної діяльності Центральної Ради було створення у структурі її виконавчих органів (спочатку у складі генерального Секретаріату, а потім у раді народних міністрів) генерального секретарства (міністерства) з національних справ і посад трьох товаришів – секретарів або міністрів – з російських, єврейських та польських справ. Усі вони мали права повноважних членів уряду.

9 січня 1918р. було прийнято Закон Української Центральної Ради «Про національно-персональну автономію». Під час роботи над цим Законом було використано ідеї, висунуті соціал-демократами Австрії, в якій, порівняно з іншими державами світу, представлено чи не найбільше нацменшин, К. Реннером та О. Бауером. Цей вид автономії передбачав створення національних союзів на основі добровільних особистих заяв громадян. Вона мала забезпечити реальний захист національних прав незалежно від кількості представників національної меншини, території її проживання, не порушуючи територіальної цілісності держави.

Таким чином, Українська центральна Рада протягом року пройшла складний шлях в етнополітиці – від формування принципів та правових вза-ємин з національними меншинами до запровадження національної персональної автономії.

Намагання Центральної Ради спиратися на підтримку національних мен-шин у складні часи української революції після збройних постань у Петрог-радї та Києві, наступу радянських частин не було успішним. Під час голосу-вання за IV Універсал на засіданні Малої Ради представники неукраїнської демократії не підтримали проголошення незалежності УНР.

Отже, складні внутрішні і зовнішні обставини, в яких діяла Центральна Рада, завадили їй здійснити програму демократичних перетворень у сфері міжнаціональних відносин, чого вимагала тогочасна політична ситуація.

Гетьманська Українська держава успадкувала від Центральної Ради багато невідкладних міжетнічних проблем. На початковому етапі правління гетьмана П. Скоропадського правовий статус національних меншин не був визначений. «Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України» - документи, що стали юридичною основою його діяльності, не відображали якихось особливих прав національних меншин. Декларувалась рівність усіх громадян Української держави незалежно від національності. Кадрові призначення свідчили про толерантне ставлення гетьмана до неукраїнців. Єврей С.Гутник став міністром промисловості, німець Й. Вагнер – міністром праці, росіянин Г. Афанасьєв – державним міністром.

У липні 1918р. гетьман П. Скоропадський анулював закон про національно-персональну автономію і скасував національні міністерства. Їхні повноваження в культурно-освітній сфері було передано міністерству народної освіти та мистецтва. Відміну одного з найсерйозніших здобутків української революції українська газета «Нова Рада» характеризувала як повернення національної справи до початкового періоду революції. Та незважаючи на цей крок гетьманська держава була послідовна у забезпеченні рівноправності усіх громадян, що підтверджують створення нової єврейської партії, Російського національного центру, всеукраїнського центру, поновлення діяльності чехословацького комітету. У заснованій у листопаді 1918 р. Української Академії наук існував окремий структурний підрозділ – кафедра єврейської мови та письменства, а пізніше – єврейська історико-археологічна комісія.

Найскладнішою була справа українізації шкіл. Міське населення України переважно з росіян, російськомовних українців та інших національ-них меншин. Тому, щоб уникнути міжетнічних конфліктів, гетьманське міністерство освіти та мистецтва за прикладом Центральної Ради вважало за доцільне заснувати нові українські гімназії, ніж українізувати російські. Влітку 1918р. було відкрито 54українські гімназії, а наприкінці гетьманської доби їх було вже 150. У гімназіях з російською мовою навчання було введено обов'язкові предмети: українську мову, історію та географію України, історію української літератури. У цей час було розпочато видання україномовних підручників з багатьох напрямів. У Києві та Кам'янець-Подільському відкрито два державні університети. Засновано також Державний український архів, Національну галерею мистецтв, Український історичний музей, Українську національну бібліотеку, Український театр драми та опери, Українську державну капелу, симфонічний оркестр тощо.

Гетьманський уряд, його міністерство закордонних справ із самого по-чатку вели дипломатичні переговори з урядами сусідніх держав – РСФР, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії – за повернення до Української держави земель, заселених українцями. Ставилось також питання про входження до її складу Криму на правах автономії. Таким чином, у період Гетьманату було здійснено чимало кроків, спрямованих на вирішення етнонаціональних проб-лем.

Завершальний етап української революції, пов'язаний з короткочасним відновленням влади УНР у формі **Директорії**, не ознаменувався консоліда-цією українського суспільства. У країні, де панувала анархія, а наступ на здобуту незалежність вели більшовицькі та білогвардійські війська, влада не могла приділити належної уваги врегулюванню проблем національних мен-шин.

Директорія УНР декларувала відновлення принципів етнонаціональної політики Центральної Ради, підтвердила необхідність відновлення дії національно-персональної автономії. У грудні 1918р. було підтверджено чинність відповідного закону. Тимчасово при уряді працював відділ у справах національних міністерств. Однак, з огляду на різні обставини, розпочало роботу лише одне з них – з єврейських справ.

Директорія, створивши національним меншинам правові умови їх діяль-ності, водночас вживала і протилежних заходів, порушувалися мовні права росіян, у Києві було замінено російськомовні вивіски на крамницях на україномовні, вимоги поляків надати їм національно-персональну автономію не знаходили підтримки. Це пов'язували з мовними проблемами українців у Польщі. Примусова українізація не сприяла діалогу з національними меншинами. Фактично політичні

сили, які представляли інтереси меншин, відмовилися від співробітництва з Директорією у розбудові української держави. Росіяни взагалі зігнорували співпрацю з новою владою. Поляки більше переймалися відновленням власної державності. Ці стосунки особливо загострилися у зв'язку з проголошенням ЗУНР та намірами її до злуки з УНР, що обумовлювала зміну державних кордонів.

Внаслідок загострення соціально-економічних, політичних та міжнаціональних суперечностей під час громадянської війни українська влада не мала змоги утримати під контролем внутрішню ситуацію у країні, захистити євреїв від погромів. Масовий їх характер з початку 1919 р. дало формальні підстави пов'язати їх з Директорією УНР. Її намагання забезпечити охорону євреїв, притягти до юридичної відповідальності не завжди були успішними. Останній період діяльності Директорії, ускладнений військовою боротьбою та суперечностями в самій владі унеможлилював реалізацію національно-персональної автономії. Однак навіть за таких умов влада УНР не відмовлялася від тих принципів української демократії, які були проголошені на початку української революції. Вже перебуваючи в еміграції й сподіваючись на повернення, уряд УНР ухвалив правові акти, у яких йшлося про права національних меншин.

Прикладом послідовності політики на правах засадах стала діяльність проголошеної в листопаді 1918 р. Багатонаціональної Західноукраїнської народної республіки. Її представницький орган – Українська Народна Рада, яка очолила національно-визвольний рух у Галичині, - у перших своїх законодавчих актах підкреслювала, що всім громадянам ЗУНР незалежно від національності і віросповідання надавалася «громадянська, національна відповідальна і віросповідальна рівноправність». Найчисельнішим національним меншинам – полякам, євреям, німцям – було запропоновано обрати своїх представників до складу Української Національної Ради. Однак поляки бойкотували вибори, а євреї з німцями, щоб не втягуватися в українсько-польський конфлікт, не брали у них учасі. Керівництво ЗУНР високо оцінило про національно-персональну автономію УНР. Українська Національна Рада 18 листопада 1918 р. ухвалила рішення про створення окремих польських, єврейських, німецьких секретарів як органів державної влади з широкою компетенцією. Реалізація права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації сприяли утворенню німецької національної ради ЗУНР і єврейської національної ради Східної Галичини у Станіславі 11 і 18 грудня 1918 р. з метою запровадження пропорційного представництва було створено національні виробничі округи (курії). В них виборчі права мали тільки громадяни – представники конкретних національних меншин. Закон від 15 лютого 1919 р. надавав полякам, євреям, німцям право вільного користуватися рідною мовою під час звернень до державних установ, публічних інституцій і підприємств. Реалізувались права національних меншин на освіту (відкриття шкіл з рідною мовою навчання) та особистої безпеки, на отримання інформації, на свободу віросповідань та утворення релігійних громад, а також захист права власності та особистої безпеки. Військовий конфлікт з поляками перешкодив запровадженню задекларованої етнополітики ЗУНР. Важливого значення для зібрання українських земель у єдину соборну незалежну державу набуло проголошення 22 січня 1919 р. в Києві Акту злуки УНР та ЗУНР.

Таким чином, у період існування Центральної ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР та ЗУНР було започатковано формування державної політики у сфері регулювання міжетнічних відносин. Розбіжності серед керівних кіл органів влади, загострення у суспільстві класових та соціальних протиріч, економічна криза, військове втручання іноземних країн прирekli на невдачу наміри українських політичних сил щодо побудови незалежної держави та здійснення власної етнополітики. Однак досвід часів національної-демократичної революції 1917-1920 рр. є дуже важливим для сьогодення.

9. Охарактеризуйте етнополітичне становище УРСР в складі СРСР.

Радянська влада в Україні отримала у спадщину складну ситуацію у міжетнічних відносинах як наслідок імперської політики царського уряду, подій Першої світової та громадянської воєн. З метою подолання цих негативних явищ згідно з рішеннями X (1912 р.) та XII (1923 р.) з'їздів РКП(б) Комуністична партія та уряд України здійснювали державну політику у міжнаціональній сфері двома способами: коренізацією (укронізацією) та заходами щодо захисту прав національних меншин.

Український варіант цієї політики увійшов в історію під назвою українізації. Вона передбачала підготовку, виховання і висування кадрів корінної національності, врахування національних факторів під час формування партійного і державного апаратів; надання українській мові статус офіційної та застосування її у діловодстві центральних і місцевих державних установ; організацію мережі шкіл усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи українською мовою і мовами національних

меншин. Державні службовці мали складати іспит з української мови.

У 1922р. в УСРР діяло 80% шкіл, понад 60% технікумів і 30% інститутів з українською мовою навчання. Понад 97% українських дітей навчалися рідною мовою. Якщо в 1922 р. Україна мала не більше десяти україномовних газет і журналів, то в 1933 р. з 426 газет 373 були україномовні. Лише протягом 1924 – 1927 рр. тираж українських газет збільшився у п'ять разів. Газету «Комуніст», огран ЦК КП(б)У з 1926 р. почали друкувати українською мовою. Українською мовою почали спілкуватися в побуті, розширювалася сфера її застосування. Бурхливий розвиток національної культури та мистецтва у згаданий період отримав назву «українське національне відродження».

Подальше зростання обсягу роботи зумовило створення у квітні 1924 р. при ВУЦВК Центральної комісії у справах національних меншостей. У квітні 1932 р. спеціальною постановою ВУЦВК при обласних виконкомах утворювалися комісії у справах національних меншин. Вони діяли до 1941 року. Центральна комісія розробила зміни в адміністративно – територіальному поділі України з урахуванням інтересів етнічних груп.

Однак з кінця 20-х – початку 30-х років у національній політиці відбулися кардинальні зміни, пов'язані з остаточним оформленням в СРСР командно-адміністративної системи. Новий курс в етнополітиці України полягав, з одного боку, у згортанні політики українізації, а з другого – у корінній зміні роботи з національними меншинами. Під тиском загально-союзного керівництва партійні органи ухвалили низку рішень, на підставі яких здійснювалися спочатку «чистка кадрів» а потім ліквідація навчальних закладів з викладанням націоналістичного впливу. Приймались рішення щодо закриття національних культурно-освітніх закладів, газет і журналів. Здійснювалися реорганізація і ліквідація національних адміністративно-територіальних одиниць спеціальними постановами партійних і державних органів.

У 1939 і 1940 рр. до складу УРСР увійшли західноукраїнські та буковинські землі. Наприкінці 30-40-х було здійснено масові депортації українців як наслідок розгрому національно-визвольного руху в західних областях України, а також поляків, німців, інших етнічних груп.

На завершальній стадії Великої Вітчизняної війни, після звільнення окупованої території постало питання про розширення прав союзних республік, які були у 20-х роках узурповані центральною владою. Терміново скликана сесія Верховної Ради СРСР одностайно ухвалила рішення про створення республіканських наркоматів оборони і зовнішніх справ. У той самий час відбувалась депортація цілих народів – чеченців, інгушів, калмиків, карачаївців, балкарців, кримських татар, західних українців. 18 травня 1944 р. стало днем трауру в історії кримських татар: протягом доби тисячі людей, переважно дітей, жінок, старих людей було вигнано з рідних домівок і відправлено на спецпоселення

Остаточне врегулювання територіальних питань у повоєнний період не обійшлося без переміщення населення.

Після закінчення війни ЦК ВКП(б) звинуватив українських комуністів у недостатній політико-ідеологічній підготовці кадрів в галузі науки, літератури і мистецтва, де «існувала ворода буржуазно-націоналістична ідеологія».

Після смерті Сталіна, за «хрущовської відлиги» створилися об'єктивні умови щодо суттєвих змін у сфері національних та міжнаціональних відносин. Це дозволило Україні у 60 – 70 рр. гармонізувати етнонаціональні відносини із союзними республіками в провідних галузях народного господарства, передусім, у сфері впровадження новітніх досягнень науки і техніки у виробництві, підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, спеціалістів з вищою освітою.

Однак, наростання негативних явищ у суспільно-політичному житті у другій половині 60-х – середини 80-х років, що проявлялося у порушенні законності, нехтуванні прав і свобод людини, національної гідності, відбилося на етнополітичному курсі партійно- радянського керівництва. Винятком можна вважати діяльність П.Шелеста, що обіймав посаду Першого секретаря ЦК Компартії України протягом 196 – 1972 рр. Він намагався захистити національні інтереси мешканців України, висловлювався на захист української мови, культури, самобутності українського народу. У цей період в УРСР, як і в інших республіках, під гаслами «пролетарського інтернаціоналізму», «розквіту і зближення націй в СРСР», формування нової історичної спільноти «радянський народ» здійснювалась політика русифікації та денаціоналізації

етнічних груп, велася рішуча боротьба з проявами українського буржуазного націоналізму. Комондно-адміністративна система ігнорувала потреби національного розвитку. Демографічні, економічні та соціальні процеси, насаджувані під гаслом «інтернаціональної допомоги» та злиття націй, суттєво змінювали співвідношення корінного населення та мігрантів, прирікали представників різних етносів на втрату національної самобутності, а національні меншини на асиміляцію і, таким чином, пагубно впливали на міжетнічні стосунки. Подібні процеси були характерні щодо лемків, гуцулів, русинів, кримських татар, інших етнічних спільнот України. Одночасно у 60 – 80 рр. у республіці посилювався процес русифікації.

У другій половині 80-х років в СРСР унаслідок реформ у внутрішній і зовнішній політиці розпочався етнічний ренесанс, що став із факторів його розвалу. Це передусім було зумовлено деякими зовнішніми чинниками в розвитку країн світу після Другої світової війни: науково-технічною революцією, розвитком торговельно-економічних і туристичних зв'язків; зростанням етнічної мозаїчності людства, поглибленням процесів глобалізації тощо. Внутрішні причини етнічного відродження народів колишніх СРСР та УРСР – це перебудова, демократизація, гласність, реабілітація, репресованих народів, культурних та політичних діячів, активна національно-патріотичних організацій, вплив зарубіжної діаспори, зародження нового етнополітичного мислення.

10. висвітліть етнополітичні аспекти життя на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1920-1930рр. XX. см.)

Західноукраїнські землі у міжвоєнний період поділили між собою три країни - Польща (до неї відійшли Східна Галичина, Волинь, Полісся, Підляшшя), Румунія (Буковина, Північна Бессарабія) та Чехословаччина (Закарпаття). У кожній з держав українці становили національну меншину: їхня кількість у Польщі складала близько 5,5 млн. осіб, у Румунії та Чехословаччині - по понад 500 тисяч чоловік.

У межах кожної держави західні українці демонстрували різні рівні самоусвідомлення та політичної активності. Конституційний лад австрійської частини імперії Габсбургів дав змогу викристалізуватися національній свідомості й тим самим позитивно вплинув на міжвоєнне політичне життя українців Галичини й Буковини. Причому за рівнем української свідомості й організованості галичани перевершували буковинців, що пояснювалося наявністю у перших набагато сильнішого суперника - поляків. Тяжкий спадок попереднього угорського панування позначився на сповільненні національного визначення закарпатських українців. До того ж, міжвоєнне Закарпаття було територією взаємного зіткнення трьох національних орієнтацій: москвофільської, русинофільської й української. Але в 1930-х рр. українофільський рух здобув тут вражаючу перемогу, перетворивши місцевих жителів на національно свідомих українців.

Польська та румунська політика щодо українців загалом не відрізнялась і зводилася до прагнення титульних націй асимілювати (полонізувати або, відповідно, румунізувати) іногородців. Тільки у Чехословаччині ліберальна політична система уможливила вільний розвиток різних форм національного життя. За двадцять років перебування в її складі українці Закарпаття швидко наздогнали все те, чого вони були позбавлені за попередні роки угорського панування.

У 20-30-ті рр. період майже безперервного піднесення переживав український націоналізм. Його організаційні витoki були пов'язані з діяльністю Української військової організації (УВО), створеної 1920 р. групою офіцерів УСС та УГА на чолі з Євгеном Коновальцем як підпільну військову добудову до легального українського політичного табору. До формування ідеології УВО найбільше доклав зусиль Дмитро Донцов, який розробив ідеологію так званого «інтегрального націоналізму». Він ставив завдання витворити в українців «волю до влади».

У 1929 р. внаслідок злиття УВО й націоналістичних студентських Організацій виникла Організація українських націоналістів (ОУН) - розширена версія УВО, очолювана тим же Є. Коновальцем. Уже наступного року вона започаткувала хвилю терористичних актів, спрямованих як проти польської влади, так і проти тих українців, які виступали за нормалізацію відносин з нею. Разом з тим слід зазначити, що радикалізація українського руху в 1930-х рр. була зворотним боком наростання все більшої судової та поліцейської сваволі польського режиму.

11. Дайте визначення понять міграція та еміграція. Розкрийте основні етапи української міграції, їх причини.

Зважаючи на своє геополітичне становище територія України з давніх часів перебувала під впливом значних міграційних потоків.

Міграція - переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час.

Еміграція - вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей (емігрантів, переселенців), переселення зі своєї батьківщини, країни, де вони народилися і виросли в інші країни глобального суспільства з економічних, політичних, або релігійних причин.

Перша хвиля

Перша хвиля починається з останньої чверті XIX століття і триває до початку Першої світової війни. Ця масова трудова еміграція до США розпочалася у 1877 році, до Бразилії — у 1880-ті роки, у Канаду — з 1891 року, до Російського Сибіру — після революції 1905–1907 рр. Виїздили й до Аргентини, Австралії, Нової Зеландії, на Гавайські острови.

Цю першу хвилю еміграції спричинили як і аграрна перенаселеність українських територій, так і утиски: економічні, соціальні, політичні, — і національний гніт з боку австро-угорської і російської імперій. Нащадки цієї хвилі еміграції зараз у шостому-сьомому поколінні і більш схильні звати себе українцями за походженням — радше ніж емігрантами у країнах проживання.

Відомо, що у 1891–1901 роках зі Східної Галичини емігрували до Канади і США 78 тисяч українців. У 1901–1911 роках виїхало 224 тисяч чоловік. Таким чином, на початку XX століття лише зі Східної Галичини емігрувало понад 302 тисячі українців.[1]

Наприкінці 19 століття еміграційний синдикат, створений канадським урядом, відправив на територію Західної України понад 6 тисяч вербувальників. Агент, що завербував сім'ю до Канади, отримував від 2 до 5 доларів за кожного переселенця.

Друга хвиля

Друга хвиля еміграції українців охоплювала період між Першою і Другою світовими війнами у XX столітті і була зумовлена поєднанням соціально-економічних та політичних причин. Емігрували в основному ті українці, які зі зброєю в руках боролися проти радянської влади, підтримували Центральну Раду, Директорію, Гетьманат. Це були великі і середні землевласники, торговці, службовці, священнослужителі, інтелігенція, солдати і козаки українських військових з'єднань. Вони виїздили до Польщі, Чехословаччини, Австрії, Румунії, Болгарії, Німеччини, Франції, США і Канади.

Третя хвиля

Третя хвиля еміграції викликана головно політичними мотивами і розпочалася наприкінці Другої світової війни. Більшою мірою це репатріанти з англійської, американської, французької окупаційних зон. Найчисленнішими серед них були колишні військовополонені, яких сталінсько-беріївський режим вважав зрадниками. Істотну частину переміщених осіб становили люди, силоміць забрані на роботи до Німеччини. Були тут також, звичайно, і біженці, хто відверто сповідував антирадянські погляди. Більшість емігрантів цієї хвилі осіла в Канаді, США, Великобританії, Австралії, Бразилії, Аргентині, Франції.

Четверта хвиля

Четверта хвиля — так звана «заробітчанська» — розпочалася у 1990-х роках. Її головні причини — економічна скрута перехідного періоду в Україні. Деякі дослідники наголошують на умисному створенні безробіття, головним чином — у Західній Україні. В результаті цього на тимчасову роботу в країни Європи, Америки і у Росію виїхало близько 7—8 млн. людей. Частина з них, ймовірно, вже не повернеться в Україну. За оцінкою директора Інституту досліджень діаспори (Київ) Ігоря Винниченка на 2001 за межами України проживало 10—13 млн. українців.

Унаслідок того, що за межі власної країни вимушена була виїздити під тиском економічних, політичних і воєнних обставин активна частина нації, а також внаслідок відсутності повноцінної Української держави на етнічних землях українців, у нових країнах поселення за кордоном українство продовжувало і розвивало національні державні (УНР), політичні (практично весь спектр політичних партій у діаспорі), громадські, культурні, наукові, духовні інституції. Для української діаспори однією з найвищих соціокультурних цінностей стала мета відновлення повноцінної Української держави.

Зорганізована українська діаспора в США сприяє українським емігрантам четвертої хвилі в пошуку роботи, житла, налагодженню бізнесових контактів тощо. З цієї ціллю створено сайт оголошень української діаспори в США: www.ukrdiaspora.com — головною

метою якого є підтримування зв'язків як і між самими емігрантами, так із Батьківщиною.

12. Охарактеризуйте етнополітику незалежної української держави (1991-2013рр).

Одним із важливих питань державотворення після проголошення незалежності України стало формування основ власної етнополітики. Країна отримала загострену міжетнічну ситуацію після розпаду СРСР, тому виникла необхідність подолати деформації етнонаціональної сфери. Нинішня етнополітична ситуація в Україні характеризується підвищенням ролі національного фактора в суспільстві, його тісної взаємодії з економічними, соціально-політичними та правовими процесами. Українська держава має вікові традиції співіснування на її представників різних народів.

Один із пріоритетів державної етнополітики України – забезпечення через відповідне законодавство однакових можливостей для участі громадян, Закон України «Про національні меншини в Україні», прийнятий Верховною Радою 25 червня 1992 р., ряд інших документів разом з Конституцією України гарантують забезпечення національним меншинам рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Зокрема, Конституцією України гарантують забезпечення національним меншинам рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав.

В інших законах України «Про громадянство України» (1991 р.), «Про освіту» (1992 р.), «Про біженців» (1997 р.) зафіксовано основні тенденції в державній етнополітиці.

Серед найхарактерніших напрямів етнічного відродження національних меншин в Україні можна виділити:

- утворення національних громадських, політичних, культурно-освітніх товариств
- діяльність художньо-мистецьких колективів.
- функціонування державних шкіл з повним або частковим навчанням етнічними мовами
- видання газет і журналів.
- видання літератури мовами національних меншин;

Надзвичайно складною проблемою для українського суспільства стало відновлення прав депортованих народів. Українська держава зобов'язалась вжити комплекс заходів щодо їх правової, соціально-політичної і культурної реабілітації. Першочергова увага приділяється облаштуванню кримських татар – одного із найчисельніших депортованих народів. Постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання, пов'язані з поверненням кримських татар у Кримську АРСР» (1992 р.), «Про утворення Фонду депортованих народів Криму» (1992 р.), «Про утворення Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму» (1992 р.) та інші сприяли виділенню матеріальних та фінансових ресурсів на виконання програм економічного та соціально-культурного забезпечення депортованих народів Криму.

При Кабінеті Міністрів діють Фонд розвитку національних меншин, Рада національно-культурних товариств України. Негативно впливають на етнополітичні процеси в Україні політична нестабільність суспільства, соціально-економічна і політична криза, використання проблем у сфері етнополітики різними політичними силами, які штучно роздмухають етнорегіональні особливості у боротьбі за владу. Україні вдалося уникнути гострих міжетнічних конфліктів.

За роки незалежності не була затверджена концепція державної національної політики, що негативно вплинуло на розробку базової правової документації, виникло невизначеність держави в деяких питаннях щодо захисту прав національних меншин.

Сучасна етнополітична ситуація в країні вимагає розробку і реалізацію етнонаціональної політики, яка б могла регулювати стосунки між українцями та етнонаціональними групами. Упереджувати конфліктні ситуації в їхній взаємодії, створити умови для їхнього гармонійного перспективного розвитку а складі української держави.

13. Висвітліть існування на українських землях найдавніших державних утворень: кіммерійців, скіфів, сарматів, античних міст-полісів.

Археологічні розкопки, окремі писемні джерела свідчать, що серед народів, які колись населяли українську землю, першими на шлях державотворення в середині I тисячоліття до н.е. виступили кочові племена Північного Причорномор'я – кіммерійці, скіфи, сармати та ін. Ось чому з державних утворень саме цих народів, які хоч не мають прямого генетичного відношення до українців, але вплинули на українське державотворення, ми починаємо висвітлення проблеми зародження та розвитку державотворчих процесів на території України.

Кіммерія (IX–VII ст. до н.е.) займала велику територію від Дністра до Дону, частину північного Криму, Таманський та Керченський півострови. Столицею Кіммерії було м. Кіммерік, розташоване в Криму, в районі Керченської протоки. Державою керували царі, що вийшли з родової та племінної знаті. Царям і знаті належала вся повнота влади в державі, яка була рабовласницькою.

Кіммерія була досить агресивною державою. Царі здійснювали походи на Близький Схід – в Ассирію, Урарту. Держава розпалась внаслідок вторгнення в VII ст. до н.е. скіфів.

Таврика Майже одночасно з Кіммерією на півдні Криму існувала держава таврів (IX–I ст. до н.е.). Була рабовласницькою. Влада належала родовій аристократії. Таври воювали з грецькими містами-державами. В II ст. до н.е. її підкорив цар Понту Мітрідат VI Євпатор. Потім вона попала під владу Риму, а в середні віки таври були винищені чи частково асимільовані татарами.

Скіфія. В VII ст. до н.е. скіфи захопили територію між Доном, Дунаєм і Дніпром і частину Криму та утворили могутній племінний союз. Керували царські скіфи, які вважали інших скіфів своїми рабами. Жили вони на лівому березі нижньої течії Дніпра, аж до Азовського моря і нижнього Дону, а також у степовому Криму. На правому березі нижнього Дніпра мешкали скіфи-кочовики, між Інгулом і Дніпром разом з кочівниками жили скіфи-землероби. У басейні Південного Бугу поблизу грецького міста Ольвія знаходилися еліно-скіфи. Нарешті на північ від царських скіфів (у степовій смузі України) розташовувалися скіфи-хлібороби (орачі). Називали цей племінний союз Вел. Скіфією чи Скіфією.

У VII–VI ст. до н.е. починається розклад родового ладу і в VI–IV ст. до н.е. відбувається поступове становлення класового суспільства та формується рабовласницька держава. Саме в цей час (IV ст. до н.е.) цар Атей захопив владу, усунувши інших царів. Столиця була на Дніпрі (Кам'янське городище поблизу Нікополя), згодом у Криму Неаполь Скіфський. Влада царів була спадковою, сильною і деспотичною. Існувало уявлення про божественне походження царського роду. Царі також виконували судові та жрецькі функції.

Сарматія. (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) У III ст. до н.е. під тиском войовничих кочових племен сарматів Велика Скіфія розпадається. У Криму Мала Скіфія проіснувала до II – початку III ст. н.е. Сармати – це комплексна назва ряду племен: роксолани, язиги, алани, сіраки, аорси, були іраномовними, так як і скіфи. Жили між Доном і Дніпром. Головним політичним центром було м. Танаїс, розташоване в гирлі Дону. Сарматія була рабовласницькою державою, керованою царями (племінний лад тримався досить стійко та в своєму політичному розвитку вони не перейшли від племінних об'єднань до утворення держави). Сармати постійно вели завоювальницькі війни, тримали в покорі сусідні племена (у т.ч. племена зарубинецької культури Середнього Дніпра, яка вважається найдавнішою слов'янською культурою). Спочатку їх розбили готи, а в другій половині IV ст. остаточно завоювали гуни.

Грецькі міста-держави. Перше поселення грецьких колоністів з'явилося ще в VII ст. до н.е. на о. Березань поблизу гирла Дніпра. Згодом були засновані Ольвія, Феодосія, Пантікапей, Херсонес, Тіра та інші міста. Розквіт грецьких міст припадає на V–IV ст. до н.е., після чого починається їхній занепад.

Державний лад грецьких міст Північного Причорномор'я ґрунтувався на тих же засадах, що й політичний устрій античних полісів Греції. За формою правління це були рабовласницькі демократичні або аристократичні республіки. Вищим органом влади були народні збори, в яких брали участь лише повноправні громадяни, які вирішували всі питання, обирали посадовців, контролювали їхню діяльність.

Значну роль в управлінні відігравала також Рада міста, яка обиралася народними зборами та була постійним виконавчим органом влади. Вона готувала рішення народних зборів, підбирала кандидатів на виборчі посади, контролювала діяльність виборних посадових осіб.

Третьою ланкою управління грецьких міст були виборчі колегії – магістратури. Вони опікувалися фінансами, роботою судових установ, військовими справами. Найбільш впливовими була рада архонтів, яка керувала іншими колегіями та могла скликати в разі потреби народні збори.

На початку V ст. до н.е. завдяки об'єднанню кількох грецьких міст у районі сучасної Керченської протоки утворилося Боспорське царство. До нього увійшли: Фанагорія, Гермонасса, Феодосія, Пантікапей. Міста зберігали певну самостійність, а деякі і демократичний устрій. Також до складу держави увійшли землі, заселені численними місцевими племенами (синди, торети, псеси та ін.). На початку I ст. попали під владу понтійського царя, потім Риму, готів. Завершального удару Боспорському царству завдали гуни. З VI ст. Боспор увійшов до складу Візантії та припинив своє існування. Державою правили архонти Пантікапея, проголошені згодом царями з необмеженою владою. Разом з цим, і міста, і місцеві племена почали втрачати колишню самостійність у перших століттях нашої ери управління найважливішими областями й містами країни стало доручатися царським намісникам.

Гетика. В III ст. у Північне Причорномор'я вторглися готи відтіснивши сарматів за Дон, зруйнувавши грецькі міста-держави Ольвію і Тіру, підкорили своїй владі населення Криму. Тут, у степовому Причорномор'ї, виникає нове державне утворення – Готське королівство або Гетика (Рейхготланд). Столицею було так зване „Дніпрове місто”, яке знаходилося поблизу одного з порогів

Дніпра (неподалік від нинішньої станції Башмачка Запорізької обл.). Здійснювали військову експансію на Балкани і Малу Азію. В кінці IV ст. почалася невдала війна з антами. У 375 р. були розгромлені гунами, які підтримали антів. Держава занепадала, більша частина готів перейшла в наддунайські землі, менша – залишилася на території Кримського півострова.

Держава гунів. Називають першою „імперією” кочовиків-скотарів. Після перемоги над готами невдовзі захопили величезні території від Дону до Дунаю. Зруйнували грецькі міста в Причорномор'ї, підкорили племена готів, аланів, слов'ян. За правління Атіли (сер. V ст.) держава гунів контролювала територію від Рейну до Волги. Після поразки в Каталаунській битві 451 р. держава гунів розпалась.

Ці вищеназвані держави не були українськими, але значною мірою вплинули на процеси зародження, формування та розвитку майбутньої української держави.

14. Дайте характеристику слов'янської держави Антів.

Найвідомішим в історії є Антський племінний союз або Держава антів (IV—VII ст.).

Анти займали велику територію від лісів Полісся до Чорного моря й від Карпат до Дону. Історики вважають, що столиця антів була на півдні, поблизу Чорного моря, де концентрація населення в той період була найбільшою. Анти займалися хліборобством, тваринництвом, промислами. Високого рівня досягло ремесло. Анти налагоджували міжнародні зв'язки з сусідніми народами, особливо з Візантією.

Соціальне розшарування в антському суспільстві засвідчують грошові та речові скарби. В господарстві широко застосовувалася праця рабів. Існувала работоргівля. Військовим успіхам антів сприяла чітка общинна організація суспільства. Військо відігравало в суспільстві важливу роль і було невід'ємним від державного апарату. В той же час зберігалось ще народне віче, на якому вирішувалися актуальні питання політичного, економічного, військового характеру. Такі особливості державного життя притаманні військовим демократіям.

Основою політичної організації племен, що входили в антський союз, були роди і племена. Рід мав свої традиції, майно, шанував спільних предків, вів господарство під проводом старійшини. Плем'я мало військово-оборонну організацію.

Зазначимо, що ще в період родоплемінних відносин політичні, економічні та військові функції виконували вожді племен, які обиралися на загальноплемінних зборах з числа найавторитетніших старійшин родів. З появою майнового розшарування серед родичів, появою інституту власності виникає потреба у передачі цієї власності у спадок. З'являється також спадкоємність влади вождів племен.

У перші століття н. е. слов'янські племена, як і інші народи, були втягнуті в загальні процеси Великого переселення народів, невід'ємні від війн як оборонного, так і завойовницького характеру. Саме в ці часи в українських племен з'являється виборна посада вождів, які концентрують у своїх руках військові функції.

Антських вождів Божа, Ардагаста, Мусокія, полководців Доброгаста, Пирогаста та інших згадують письмові джерела. Згодом, уже в VI—VII ст. все частіше в історичних джерелах згадуються князі, які, окрім військової справи, займаються управлінням.

Так на зміну родовим вождям приходять військові князі, які концентрують всю повноту влади у своїх руках, створюють апарат управління. Так влада стає незалежнішою і самостійнішою, хоча в часи раннього феодалізму були ще сильні родові інститути і звичаєві норми общинного ладу.

Слід наголосити, що правовою основою суспільства антів, як і в інших народів, які переживали період становлення держави, були звичаї, які одночасно були і релігійними, і моральними, і правовими нормами. Характерними рисами й елементами звичаєвого права українських племен було те, що правила й норми язичницької релігії, яка панувала в світі до появи монотеїзму на початку нашої ери були невід'ємні від правових норм. У звичаєвому праві закріплювалася панівна роль чоловіка в сімейних і суспільних відносинах.

З появою поняття власності правові звичаї закріплювали окремо зміст поняття власності племені та власності роду. Так, природні багатства — ліси, пасовиська, річки, озера — все це було власністю племені.

Власність роду поділялася між його членами. Наприклад, земельні наділи. Члени роду мали право володіти і користуватися землею, а щодо розпорядження нею — ці питання вирішували збори родичів. Власність передавалася в спадок лише по чоловічій лінії. В звичаях існували поняття злочину і покарання за злочин. В окремих випадках існувала колективна відповідальність членів роду за злочин.

Антська держава була зразком такого державного утворення, в якому відбувався перехід від первіснообщинного ладу до феодалізму з ознаками рабовласництва. В VII ст. антський племінний союз розпався — до цього спричинилися внутрішні та зовнішні обставини.

15. Висвітліть причини створення, основні етапи існування та державний устрій КР.

. Загальні причини що привели до утворення Руської держави:

1. Становлення державності у східних слов'ян відбувалося протягом тривалого часу і було закономірним підсумком внутрішньої еволюції і попереднього розвитку їх суспільства.
2. Історичні факти переконливо свідчать, що перші протодержавні утворення, князівська влада та інші елементи державотворчого процесу з'явилися задовго до утворення централізованої Давньоруської держави.
3. Утворення і утвердження політичного, географічного, економічного і духовного центру земель – міста Києва на Дніпрі, ще в першій пол. 1 тис. н. е.
4. Процес християнізації Русі, сприйняття і поширення християнської віри об'єднувало племена і народи.
5. Зростання ролі військової дружини як фактора захисту території від ворога і ознаки концентрації влади у привілейованого стану.
6. Вплив зовнішнього фактора – варязького, візантійського, хозарського і т. д.

Таким чином, поява Давньоруської держави у IX ст. на теренах Східної Європи – результат взаємодії різноманітних факторів і чинників в усіх сферах не тільки тогочасного суспільства, а й попередніх століть. соціально-економічні і політичні події

1. Інтенсивний розвиток ремесла, відокремлення його від сільського господарства, зародження товарного виробництва у VIII-X ст. зумовили помітну активізацію внутрішнього обміну та розширення зовнішньої торгівлі, яка об'єднувала в ціле клаптики земель слов'янських сусідських територіальних общин.

2. В V-VIII ст. відбувається процес розселення (“виділення”) великих союзів слов'янських племен (поляни, дуліби, волиняни та інші) в певні етнокультурні спільності.

Саме на цьому ґрунті виникають державні утворення – племінні князівства та їх федерації.

Історики часто ділять політичну історію Київської Русі на три періоди.

1. **Перший період**, коли відбувалося виникнення й формування давньоруської держави **IX-X ст.** В цей час з'являються перші згадки у візантійських східних джерелах про нашу державу. В середині IX ст. Київська Русь виходить на арену світової історії, стверджуючи себе. Піднесення Русі пов'язане з ім'ям Аскольда. Аскольд проводив активну зовнішню політику. Київська Русь міцно утверджувалась на узбережжі Чорного моря (Руського моря). Політика була спрямована на захід, де знаходилися розвинуті країни. Аскольду належить перший літопис, який мав визначити місце Русі, як невід'ємну частину слов'ян. Часи Олега, Ольги, Ігоря, Святослава були часами експансії, коли кордони Русі значно розширилися.

Цей період охоплює майже 100 років — з 882 р., коли на престол у Києві сів Олег, до смерті Святослава 972 р. У цей період було створене величезне господарське й політичне об'єднання, здатне й готове кинути виклик могутній Візантійській імперії.

2. **Другий період** охоплює князювання Володимира (Святославовича) Великого та Ярослава Мудрого. За Володимира відбулося завершення об'єднання слов'янських земель. Володимир запровадив християнство як державну релігію. Це була доба зміцнення Києвом своїх завоювань і досягнення ним вершини політичної могутності й стабільності, економічного і культурного розквіту.

3. **Останній період (друга половина XI – XIV ст.)** характеризують постійні руйнівні чвари між князями, зростаюча загроза нападів кочових племен та економічний застій. Вже з другої половини XI століття відбувалися суперечки між князями, які завдавали спустошливості Київській Русі. У 1097 році відбувся Люберецький з'їзд, що мав на меті покласти край міжусобній боротьбі. Але рішення з'їзду були порушені та не виконані.

З середини XII ст. – роздроблення феодальної Русі. А це обумовило прискорення завоювання держави татаро-монголами. При них Князівства були роздроблені і підкорялися Золотому Ярму. Винятком було Галицько-Волинське князівство.

Устрій

За формою правління Київська Русь була ранньофеодальною монархією, яка трималася на системі військово - і державнослужилого землеволодіння. За формою устрою це була федерація земель, а за політичним режимом - автократія. Вона об'єднувала 20 народностей, тобто була багатонаціональною.

Вища законодавча, судова, військова (дружина, військові округи воєводи) та адміністративна влада (встановлював адміністративний Поділ, призначав адміністраторів

(посадників, воєвод, удільних князів) в державі належала великому князю київському з династії Рюриковичів.

Дорадчим органом виконавчої влади при князі була рада бояр (боярська рада)

Державні функції виконувала також християнська церква з її поділом на єпархії на чолі з єпископами та парафії, які очолювали священики. На зламі XI та XII ст. скликалися з'їзди князів (1097, 1100, 1103 рр.), які видавали закони.

Органом місцевого самоврядування з попередніх часів лишалися народні збори - віче, що скликалися в сільських общинах - вервах та в містах.

16. Охарактеризуйте державний устрій Г-В князівства, чому його вважали спадкоємцем КР?

. Державний лад Галицько-Волинського князівства (королівства) ніби був схожий на устрій Київської Русі, але у функціонуванні, повноваженнях та компетенції роль князя, ради бояр, віча була дещо іншою.

Князеві (королю) належала верховна законодавча, виконавча, судова, адміністративна та виконавча влада. Він очолював державу як суверен, керував збройними силами, зовнішньою політикою, фінансами (податки, карбування грошей). Проте абсолютної влади в державі князь не мав, вона обмежувалася впливовим боярством, особливо в Галичині, де боярський клан сформувався з місцевої земельної аристократії, ще родоплеменних часів. Політично сильні князі (Данило Романович) вели з ними криваву боротьбу, а слабші потрапляли під повний контроль. Другою особливістю державного ладу Галицько - Волинського князівства є дуумвірат - одночасне правління двох князів: одного на Волині (у Володимирі), другого - в Галичині (Галичі, Львові, Холмі). Йдеться про співправління Данила і Василька Романовичів, Льва I Даниловича і Володимира Васильковича, Андрія і Лева II Юрійовичів.

Боярська рада формально існувала як дорадчий орган центральної влади при князеві. Та фактично рада скликала найбільш впливовими боярами, які прагнули обмежувати або регулювати владу князя. До її складу входили найбільші землевласники (бояри-аристократи), галицький єпископ, воєводи, намісники та суддя княжого двору (теж всі походженням з боярського стану). У часи занепаду влади князя бояри очолювали державу, наприклад, Володислав Кормильчич (в роки малолітства Данила Романовича) або Дмитро Детько (після смерті Юрія II).

Віче як пряме воле- і правовиявлення населення скликалося спорадично - або стихійно, або князем чи боярами у часи зовнішньої загрози чи внутрішньої міжусобної боротьби. Воно не мало чіткого регламенту, визначених повноважень та компетенції. Поступово його роль занепадала і до XIV ст. звелася нанівець.

Система управління була двірсько-вотчинною. Центральну виконавчу владу очолював двірський (дворецький): керував князівським двором і вотчинами, чинив суд від імені князя, супроводжував його в поїздках. Печатник (канцлер) видав канцелярією, вів діловодство держави, охороняв печатку, керував писарями, перекладачами, архіваріусами. Стольник очолював фінансову систему, збройник забезпечував необхідним військом, отроки та дітські виконували різні доручення князя.

Місцеве управління належало призначеним князем у воєводства воєводам, у волості - волостелям, у міста - тисяцьким або посадникам. Найменшою адміністративною одиницею була сільська община, якою управляв виборний староста, але підпорядкований князівським урядовцям. Кожен на своєму місці був адміністратором, воєначальником та суддею. Судова влада не була відділена від адміністративної і складалася з державних, церковних та домініальних судів.

Отже, за формою правління Галицько - Волинська держава була феодальною монархією із сильною олігархічною верхівкою в особі боярства.

Галицько-Волинська держава виникла внаслідок об'єднання Галицького й Володимиро-Волинського князівств у 1199 р. волинським князем Романом Мстиславичем (1170-1205). Галицько-Волинська держава досить скоро стала могутньою європейською державою. Для цього були об'єктивні економічні й політичні підстави. На цій території було розвинуте оране землеробство й скотарство, великі сольові розробки. Добре розвинуті були також ремесла - обробка заліза, ювелірні вироби, гончарство, будівництво. Виникали й розбудовувались міста. Галицько-Волинська земля розташовувалась на пересіченні водних й сухопутних торговельних шляхів, що давало великі можливості для розвитку торговельних зв'язків.

17. Розкрийте процес входження українських земель до складу ВКЛ. Як змінювався статус українських земель у ході підписання польсько-литовських уній?

Перервана традиція літописання зумовила наявність білих плям в історії польсько-литовської доби. Через це частина істориків період існування Великого князівства Литовського до Люблінської унії 1569 р. вважає часом існування Литовсько-Руської держави, а решта переконана, що цієї доби йшов процес перетворення українських земель на литовську провінцію. Така розбіжність поглядів пов'язана з тим, що час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського мав надзвичайно важливу особливість: він складався з неоднакових за тривалістю та змістом періодів, у межах яких домінувала то одна, то інша тенденція.

I етап (1340—1362) — «оксамитове» литовське проникнення. Литовське князівство розпочало своє проникнення на Русь ще за часів Міндовга (1230—1263). Головним об'єктом тоді стали західноруські (білоруські) землі. У часи наступника Міндовга — Гедиміна (1316—1341) — почалося включення до складу Литовського князівства південно-західних руських (українських) земель. Яскравим виявом зміцнення литовських позицій у цьому регіоні стало те, що після раптової смерті Юрія II Болеслава на княжому столі Волині закріпився син Гедиміна Любарт, який номінально вважався і галицько-волинським князем. Внаслідок польсько-угорсько-литовського протистояння в боротьбі за галицько-волинську спадщину Польща отримує Галичину, Литва — Волинь.

Скориставшись у 50-ті роки XIV ст. слабкістю Золотої Орди (після смерті хана Джанібєка 1357 р. тут розпочинається хвиля міжусобиць, протягом 1359—1361 рр. у золотоординській столиці Сараї змінюється сім ханів, а 1362 р. Орда розпадається на дві частини з кордоном по Волзі), литовці активно починають новий етап проникнення в землі колишньої Київської Русі. Наступник Гедиміна Ольгерд (1345—1377) чітко формулює основне завдання: «Вся Русь просто мусить належати литовцям». Витіснення татарських ханів сприяло поступовій інкорпорації (включенню) Чернігово-Сіверщини, Київщини, Переяславщини до складу Литовської держави. Після перемоги 1362 р. над татарами на березі р. Сині Води (притока Південного Бугу) до сфери литовського впливу потрапило і Поділля.

Дії литовців на теренах України не мали характеру експансії, схожої на завоювання монголів. Збройне протистояння в боротьбі за українські землі відбувалося переважно між литовцями та іншими чужинцями — претендентами на спадщину Київської Русі. Місцеве населення або зберігало нейтралітет і не чинило опору, або ж підтримувало утвердження литовського правління, яке витісняло золотоординське. Литовська влада була м'якшою, толерантнішою, ніж татарська. На приєднаних до Литви землях руські князі зберігали свою автономність. У зв'язку з цим відомий історик О. Субтельний назвав процес збирання українських земель Литвою «проникненням, включенням, приєднанням».

II етап (1362—1385) — «ослов'янення» литовських правителів. Майже до кінця XIV ст. Велике князівство Литовське було своєрідною федерацією земель-князівств, повноцінними, рівноправними суб'єктами якої виступали землі Київщини, Чернігово-Сіверщини, Волині та Поділля. Збереглася стара система управління, у якій лише руська князівська династія Рюриковичів поступилася місцем литовській Гедиміновичів. Оцінюючи ситуацію в Литовській державі, яка утворилася після 1362 р., Н. Яковенко зазначає: «Витворений без помітних завоювницьких зусиль новий державний організм являв собою вельми неординарний суб'єкт історії — державу, у якій від народу-завойовника, по суті, зоставалася тільки назва: Велике князівство Литовське. Фактично ж майже 90% населення становили русини, тобто білоруси та українці».

Така ситуація певною мірою нагадувала прихід варягів на Русь, наслідком якого стала асиміляція, розчинення їх у потужному слов'янському етнічному масиві. Про започаткування аналогічного процесу — «ослов'янення» литовських правителів у другій половині XIV ст. — свідчать факти: розширення сфери впливу руського православ'я на терени Литовської держави; утвердження «Руської правди» державною правовою основою; визнання руської мови офіційною державною мовою; запозичення литовцями руського досвіду військової організації, будівництва фортець, налагодження податкової системи, формування структури князівської адміністрації тощо.

Оскільки власне литовські етнографічні землі в цей час становили лише десяту частину новоствореної держави, литовські правителі, намагаючись втримати під своїм контролем інкорпоровані землі, послідовно дотримувалися правила: «Старого не змінювати, а нового не впроваджувати». Офіційний титул литовського князя розпочинався словами: «Великий князь Литовський і Руський». Створюється ілюзія продовження давньоруської державності. Проте литовці не стали другими варягами. Процес асиміляції завойовників не завершився. Події розгорнулися інакше. Починаючи з правління Ягайла (1377—1392) у Литовській державі дедалі більше набирають сили тенденції централізму, а 1385 р. між Литвою та Польщею укладено Кревську унію, яка докорінно змінює становище південно-західних руських земель.

III етап (1385—1480) — втрата українськими землями залишків автономії. Затиснута між Тевтонським орденом та Московським князівством, Литва отримала наприкінці XIV ст. від ослабленої Польщі пропозицію: шляхом династичного шлюбу польської королеви Ядвіги та литовського князя Ягайла об'єднати сили двох держав. У 1385 р. було укладено Кревську унію, суттю якої була інкорпорація Великого князівства Литовського до складу Польської держави. За умовами унії Ягайло, одружуючись з Ядвігою, отримував титул короля Польщі й зобов'язувався окатоличити литовців та «навік приєднати всі свої землі, литовські та руські, до Корони Польської».

Така відверто пропольська політика зумовила швидку появу литовсько-руської опозиції, яку очолив князь Вітовт (1392—1430). Підтриманий зброєю литовських феодалів та руських удільних князів, він 1392 р. був визнаний довічним правителем Литовського князівства. Намагаючись зміцнити внутрішню політичну єдність власної держави, максимально централізувати управління, Вітовт незабаром переходить до ліквідації південно-західних руських удільних князівств — Волинського, Новгород-Сіверського, Київського, Подільського. У цих землях починають управляти великокнязівські намісники. Внаслідок цього посилюється соціальний гніт і зводиться нанівець колишня автономія українських земель. Виношуючи плани «великого княжіння на всій Руській землі», Вітовт постійно розбудовував систему опорних укріплень у Барі, Брацлаві, Звенигороді, Жванці, Черкасах та інших містах. Проте ці плани так і не вдалося реалізувати. Поступальний рух на схід було припинено, в 1399 р. у битві з татарами на Ворсклі загинули найкращі військові формування Литви та Русі. Водночас воєнний потенціал князівства був ще значним, про що свідчить перемога об'єднаних сил слов'ян і литовців над Тевтонським орденом 1410 р. під Грюнвальдом.

Нова польсько-литовська унія 1413 р. у Городлі засвідчила зростаючу дискримінацію православного населення. Відповідно до цього документа католики могли брати участь у великокняжій раді, участь православних у державному управлінні обмежувалася. Розширенню сфери впливу католицизму сприяли роздача католицькій церкві українських земель, заснування католицьких єпископських кафедр у Кам'янці-Подільському та Луцьку. Подальше зближення та блокування польської та литовської шляхти поступово зміщувало акценти визвольної боротьби в українських землях: поряд з антипольським наростає антилитовський рух, що вилився в народні виступи 1440 р. на Волині та Київщині. Намагаючись проводити гнучку внутрішню політику, литовська верхівка спершу іде на відновлення Київського та Волинського удільних князівств, але протягом короткого часу (1452—1471) навіть ці залишки автономії українських земель були остаточно ліквідовані, а землі стали звичайними провінціями Литви.

IV етап (1480—1569) — посилення литовсько-російської боротьби за право бути центром «збирання земель Русі». Остаточна втрата українськими землями у складі Литви автономних прав у часі збіглася з піднесенням Московського князівства. Консолідуючи навколо себе навколишні землі, воно трансформувалося в єдину централізовану Російську державу. З поваленням 1480 р. ординського іґа Москва дедалі гучніше та активніше заявляє про себе як про центр «збирання земель Русі». Вже 1489 р. Іван III вперше зауважує Великому князю литовському та королю польському Казимиру: «Наши города, и волости, и земли, и воды король за собою держит».

Початок XVI ст. характеризується загостренням московсько-литовського протистояння. Війни та збройні сутички тривали майже безперервно — 1500—1503, 1507—1508, 1512—1522 рр. Під час невщухаючої боротьби російська сторона неухильно намагалася довести, що саме цар і є справжнім «государем усієї Русі». За цих обставин під впливом зростаючого соціального гніту, релігійної дискримінації, загрози ополячення та окатоличення в умовах ліквідації залишків автономії в українських землях помітно поширюються проросійські настрої. Це виявляється в добровільному переході під владу Москви деяких князів зі своїми володіннями (Чернігово-Сіверські князі, Бєлевські, Воротинські, Новосильські, Одоєвські, Шемячич); в організації змов і повстань (1481 р. невдала змова Олельковича, Бєльського та Гольшанського з метою вбивства короля Казимира, 1507 р. антилитовське повстання князя М. Глинського на Київщині та Поліссі); втечах та переселенні селян до Російської держави та ін.

Намагаючись максимально сконцентрувати сили проти своїх зовнішніх ворогів, Польща і Литва 1569 р. укладають Люблінську унію. Утворюється нова держава — Річ Посполита. З цього моменту українські землі опиняються у складі Польщі. Починається якісно новий етап їх розвитку.

Отже, перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського тривало декілька віків. У середині XIV ст. розпочалося м'яке, «оксамитове», але досить активне литовське проникнення у землі колишньої Київської Русі. У цей час Литва намагалася толерантно ставитись до місцевого населення, органічно сприймати його традиції та досвід. Після укладення Кревської унії (1385) українські землі остаточно втрачають залишки автономії, а з 1480 р. потрапляють в епіцентр

18. Охарактеризуйте Запорізьку Січ як козацьку демократичну республіку, її внутрішню та зовнішню діяльність.

Домігшись автономії і визнання Війська Запорозького, козацтво під проводом Б.Хмельницького почало створювати свою адміністрацію й розмежовувати країну на територіальні одиниці – полки і сотні. Полковники, сотники й городові отамани стали здійснювати не лише військову, а й адміністративну владу. В реєстрі Війська Запорозького (1649р.) названо 16 полків: Чигиринський, Черкаський, Канівський, Корсунський, Білоцерківський, Уманський, Брацлавський, Київський, Переяславський, Кропив'янський, Миргородський, Полтавський, Прилуцький, Ніжинський, Чернігівський. В них нараховувалося 271 сотня з населенням до 1 млн. чоловік. Найменшою адміністративною одиницею був курінь на базі міста, села або декількох сіл. Найвищим органом автономії за звичаєм вважалися загальнокозацькі збори. Фактично органом державної влади стала рада козацької старшини під головуванням гетьмана. Він же був і головою виконавчої та судової влади, очолював адміністрацію, військо, видавав універсали, вів дипломатичні переговори, скликав козацьку раду. Для організації виконання своїх функцій гетьман утворив уряд – Генеральну канцелярію, до складу якої входили генеральні старшини, яких обирали за звичаєм на козацькій раді. В козацькій автономії стала складатися власна економічна і фінансові системи. Визнавши автономію Війська Запорозького польська влада будь-що намагалась її ліквідувати. Козацька влада шукала зовнішньої підтримки. Зневірившись у кримських татарах Б.Хмельницький методично добивається союзу з царем Московської держави. Підписані 27 березня 1654р. московським царем Олексієм Михайловичем прохальні (чолобитні) статті Б.Хмельницького фактично являли собою конституцію. В ній закріплювався правовий статус Війська Запорозького:

- . в Україні зберігався військово-адміністративний устрій;
- . залишалося в силі звичаєве судочинство;
- . реєстр козацького війська визначався в 60 тисяч чоловік;
- . стверджувалося право козацького війська обрати гетьмана, який повинен був присягати царю;

-Військо Запорозьке повинно було воювати спільно проти ворогів.

Ці та інші положення закріпили нове правове становище українського уряду як васальне. Разом з цим вони передбачали збереження державного суверенітету України.(Війська Запорозького).

Таким чином, у ході Національно-визвольної війни 1648-1654рр. частина України (Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводство) отримала за угодою з московським царем незалежність. Однак фактичними діями московський уряд з перших днів методично намагався обмежити і ліквідувати цю незалежність.

Цьому сприяла шкідлива для України політика наступних гетьманів. Упродовж 60-80рр. XVIIст. не вщухали чвари, в яких амбіційна старшинська аристократія вела боротьбу за владу. Це прискорило втручання іноземних держав у справи України, в першу чергу Польщі, Московії і Туреччини. Тривала війна цих держав закінчилася прийняттям “Трактату про вічний мир” між Польщею і Московією. Згідно умов цього договору Військо Запорозького було розділене між цими державами навпіл по Дніпру.

Правобережжя загарбала Польща, а Лівобережжя залишалося під протекторатом Московії.

З 1687р. для Лівобережної України розпочався новий етап, який інколи називають московським періодом її існування (1687-1764рр.). царський уряд мало-помалу закріплював за собою право усувати гетьманів, полковників та інших адміністраторів, перетворювати козацькі полки не регулярні московські військові підрозділи, реорганізовувати структури центрального і місцевого управління, замінювати старшинські уряди губернською формою правління тощо.

Спроби української старшини якось протидіяти цьому (наприклад, становленням спадкового гетьманства з роду Розумовських) викликали рішучу реакцію з боку царизму.

Наприкінці 1764р. вийшов царський маніфест, в якому повідомлялося, що гетьман Розумовський добровільно зрікся свого уряду. Це зречення дало підстави перетворити Військо Запорозьке у звичайне генерал-губернаторство (Малоросійське) Російської імперії на чолі з П.Румянцевим.

Після російсько-турецької війни в 1775р. було зруйновано (вдруге) Запорозьку Січ, а в 1781р. полково-сотенний устрій гетьманщини.

Майже одночасно з Гетьманщиною втратила свою автономію Слобідська Україна. 1765р. Катерина II ліквідувала полковий устрій Слобожанщини. Там було ліквідовано самоуправління краю.

Таким чином, з ліквідацією залишків автономії України її, по суті, було відлучено від політичного життя. Демократичні традиції згасали, а політична культура мало проникала у свідомість народних мас. Внаслідок реакційної політики російського самодержавства український народ втратив навіть ті елементи державності, що утвердилися в попередні століття і були невід'ємною і характерною частиною його національного розвитку

19. висвітліть процес створення української держави Війська Запорозького у ході національно-визвольної війни 1648-1657.

внаслідок перемог повсталих мас під Жовтими водами, Корсунем та Пилявцями 1648 р.

У лютому 1649 р. до Переяслава прибула польська мирна комісія.

Польські послы повернулися, не виконавши поставлених перед ними завдань.

Хмельницький передав королю вимоги:

- 1) скасування унії;
 - 2) щоб київський воєвода «був руського народу і грецького закону»;
 - 3) щоб київський митрополит мав місце в Сенаті
 - 4) вивести з Києва єзуїтів;
 - 5) протестував проти призначення великим коронним гетьманом Вишневецького та ін.
- Вимоги Б. Хмельницького й Війська Запорозького викликали збурення в польському стані, й король Ян Казимир розпочав війну проти українського народу.

У новій війні з Польщею 1649 р. Б. Хмельницький планував розгромити шляхетську Польщу і визволити Україну з-під її влади. Але зрада кримсько-татарського війська під Зборовом не дала здійснити ці плани. У зборівських переговорах Б. Хмельницький був змушений визнати владу короля.

Згідно із Зборівським договором про мир три наддніпрянських воєводства — Київське, Брацлавське й Чернігівське — залишилися під владою адміністрації Війська Запорозького.

Однак і таке становище України не задовольняло польську корону. Було вирішено ліквідувати автономію Козацької республіки, і в лютому 1651 р. розпочалися проти неї військові дії. 20 травня 1651 р. сталася трагедія під Берестечком внаслідок зради кримського хана. Лише ціною великих зусиль І. Богуна й значних жертв вдалося вберегти козацьку армію від повного розгрому. Брацлавщину і Чернігівщину окупували польські війська, й сюди поверталася адміністрація Речі Посполитої.

Укладений 18 вересня 1651 р. Білоцерківський договір значно обмежив автономію Української держави:

- козацький реєстр — 20 тис. осіб;
- територія — Київське воєводство;
- столиця — м. Чигирин;
- запорозьке військо дотримується грецької віри;
- вимога поляків розірвати угоду з кримськими татарами;
- автономія у складі Речі Посполитої.

Лише здобуття у травні 1652 р. блискучої перемоги над польським військом під Батогом привело до відновлення влади українського уряду над територією Брацлавського і Чернігівського воєводств, закріпивши умови Зборівського договору.

У 1652—1653 рр. козацько-старшинська влада в Україні зміцнювалася, зростали авторитет і сила її адміністрації.

Разом з тим уряд Б. Хмельницького розумів, що загроза відновлення польсько-шляхетського режиму в Україні залишається.

За таких умов гетьман домагається рішення Земського собору Московської держави про взяття Війська Запорозького «під високу царську руку» й допомогу у війні з Річчю Посполитою. 31 грудня 1653 р. московський цар оголосив війну Польщі й того самого дня московське посольство вирушило до Переяслава.

У січні 1654 р. в Переяславі було укладено попередній усний договір про умови переходу Війська Запорозького під владу царя Великого Московського князівства, а також про гарантії для Війська Запорозького.

Після цього уряд Б. Хмельницького підготував прохальні статті до московського царя Олексія Михайловича, які після деякої доробки були затверджені царем 27 березня 1654 р. й увійшли в історію як «Березневі статті» Б. Хмельницького.

20. Проаналізуйте зміст «Березневих статей» Б.Хмельницького, розкрийте процес обмеження автономії Гетьманщини у другій половині 17ст.

18 січня 1654 р. в Переяславі відбулася загальна Військова рада, яка прийняла рішення про перехід України під зверхність царя. Царські посланці привели українське населення до присяги на вірність царю. Присягати відмовились полковники Іван Богун, Іван Сірко, Уманський і Брацлавський полки, Запорізька Січ. Проти присяги виступило і київське духовенство (ось чому рада пройшла у Переяславі). Цей союз відразу настроїв проти України і хана, і Туреччину. Замість 23 статей, запропонованих українською стороною, цар погодився тільки на 11 статей, що і підтвердив «Жалуваною грамотою гетьманові і Війську Запорізькому» від 27 березня 1654 р. Інші справи були вирішені окремими царськими грамотами (вольності Запорізького війська, Чигиринське староство при гетьманській булаві, права шляхти). Треба сказати, що з боку Хмельницького угоду було укладено юридично недбало і нерозумно, в той час як російська сторона все осмислила всебічно і в перспективі.

Основні положення "Березневих статей":

- ☐ Україна (територія колишніх Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств) переходить під протекторат Росії;
- ☐ влада в автономії належить гетьману, якого обирає військо і затверджує цар: передбачалася пожиттєвість влади Богдана Хмельницького;
- ☐ чисельність козацького війська - 60 тис. чоловік;
- ☐ в містах зберігалось право на самоуправління;
- ☐ визнавалася самостійність української православної церкви;
- ☐ Україна отримала право вести зовнішню політику, крім відносин з Польщею і Туреччиною;
- ☐ передбачалися спільні воєнні дії України і Росії.

Верховною владою і головою Української держави був гетьман, який обирався «за вибором Війська Запорозького одживотно» на козацькій раді; царя мали лише сповіщати про вибори, а гетьман повинен був скласти присягу цареві перед царським посланником в Україні.

Судочинство. «Підтверджено права і вольності військові, як з віків бувало у Війську Запорозькому, які своїми правами судилися і вольності свої мали в добрах і судах». Таким чином, підтверджувалась теза про цілковиту незалежність від царського уряду війська Запорозького у сфері судочинства.

Фіскальна система. Податки. Ця проблема викликала найбільші суперечки. Москва наполягала, щоб податки з України збирали царські чиновники для царської казни. Б. Хмельницький (відповідно і козацька делегація) наполягав платити Москві разову грошову данину за військову допомогу. В результаті дискусій прийшли до компромісу – вирішено було одноразову грошову данину замінити збиранням податків українською стороною з передачею їх особам, призначеним царем. Таким чином, фіскальні права України зберігались, залишався військовий скарб. Москві не було дозволено збирати податки, вона лише приймала частину зібраного військовим скарбом. Разом з тим, царський уряд мав платити «жаловання» війську Запорозькому, якщо використовував його за межами України.

Міжнародні і відносини. Б. Хмельницький відстоював вимогу повної дипломатичної самостійності України, права дипломатичних зносин з усіма державами. Москва наклала деякі обмеження на ці вимоги української сторони. Україна не повинна була мати активні дипломатичні відносини з Туреччиною і Польщею, а також повідомляти про дипломатичні зносини з іншими державами.

21. Висвітліть процес скасування автономії Лівобережної України у складі Російської імперії у 18 ст.

У середині XVIII ст. в Україні було відновлено гетьманство. Це сталося під час царювання Єлизавети Петрівни, таємно повінчаної з українським козаком О. Розумовським, який переконав її розпустити "Правління гетьманського уряду" і відновити гетьманат на чолі зі своїм молодшим братом Кирилом Розумовським (1750—1764).

Новообраному гетьманові вдалося дещо розширити автономію України. Відання її справами та відносини з нею на деякий час були передані з Сенату до Колегії закордонних справ. Запоріжжя і Київ знову підпорядковувалися гетьманові. Але одночасно законодавчо було ліквідовано кордон між Україною і Росією, припинено функціонування державних митниць у цьому районі, в усій Гетьманщині запроваджено загальноімперську митну систему.

За правління К. Розумовського у Гетьманщині було проведено деякі реформи. Зокрема, у війську запровадили однакову уніформу та озброєння, систематичне військове навчання для козацької молоді. У 1760 р. гетьманський універсал визначив новий порядок судочинства, який, щоправда, відповідав інтересам старшини й шляхти.

Дещо непослідовною була соціальна політика того часу. Так, гетьман пороздавав старшині чимало сіл і навіть сотенних містечок і водночас ініціював царський указ 1752 р. про заборону перетворювати українців на холопів. У 1760 р. він видав універсал про заборону залежним селянам переходити від одного пана до іншого.

Новий гетьман більшу частину часу проводив у Санкт-Петербурзі як президент Академії наук, відігравав помітну роль при царському дворі. За його відсутності Україною управляла старшина, яка, подібно до Польщі, перетворилася на спадкову велико-земельну шляхту.

Коли до влади в Російській імперії прийшла Катерина II, К. Розумовський повернувся в Україну. Він зібрав у Глухові старшинську раду, де була ухвалена петиція до імператриці з проханням відновити права Гетьманщини та встановити спадковість гетьманства. Однак прохання відхилили. Натомість 10 листопада 1764 р. Катерина II видала Маніфест про ліквідацію гетьманства. У тому ж році було відновлено Малоросійську колегію (1764—1786), яка спрямувала свою діяльність на неухильну ліквідацію української автономії.

Наступним кроком царату стало зруйнування Запорізької Січі. По-перше, в імперії не виникло сумнівів, що Січ, яка здавна була символом свободи і незалежності, й надалі залишатиметься гальванізатором антифеодальних виступів. По-друге, не могло не турбувати зростання економічного потенціалу Запоріжжя, а головне — великі потенційні можливості козацьких господарств фермерського типу, що, по суті, були викликом кріпосницькій політиці імперії. По-третє, царат не влаштували демократичні, республіканські традиції, які явно суперечили загальноімперським порядкам.

4 червня 1775 р., коли більшість запорожців перебувала на турецькому фронті, російські війська несподівано оточили Запорізьку Січ і зруйнували її. Почалися арешти запорізької старшини й конфіскація майна заможних козаків. Військову скарбницю, зброю з припасами та кошовий архів вивезли. Близько половини всіх запорізьких земель розподілили між російськими вельможами, а решту передали німецьким і сербським колоністам. Після того вся територія "Вольностей" увійшла до Азовської та Новоросійської губерній, Запорізька Січ припинила існування.

Лише 5 тис. козаків зуміли втекти за Дунай, де в межах турецьких володінь заснували Задунайську Січ. Ще 12 тис. запорожців, що залишилися в підданстві Російської імперії, утворили так зване Військо вірних козаків. У 1790 р. його перейменували на Чорноморське козацьке військо і після участі в російсько-турецькій війні 1787—1791 рр. переселили на Кубань.

Ліквідувавши Запорізьку Січ, російський царат приступив до скасування решток автономних прав України. У 1781 р. було знищено полково-сотенний адміністративний устрій України і Гетьманщину поділено на три намісництва (губернії): Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське, що разом утворили Малоросійське генерал-губернаторство. Частина українських земель відійшла до Новоросійської губернії. У цей самий час втрачає значення Малоросійська колегія, яка за цих умов була елементом української автономії. В усіх губерніях замість українських заведено російські адміністративні та податкові установи. У 1783 р. скасовано давній військовий устрій; козацьке військо було реорганізовано у 10 кавалерійських полків. Тоді ж в Україні запровадили загальне кріпацтво, селян остаточно прикріпили до землі.

Отже, до кінця XVIII ст. внаслідок цілеспрямованої антиукраїнської політики самодержавної Росії Гетьманщину було перетворено на російську колонію. Українська провідна верства, задовбрана імператорською "Жалуваною грамотою дворянству" (1785), відповідно до якої вона звільнялася від військової служби та урівнювалася в правах із російським дворянством, мовчки сприйняла ці зміни. Хоча певні спроби протесту були, зокрема, у 1791 р. Василь Капніст за дорученням українських патріотичних кіл побував у Берліні, де спробував таємно заручитися підтримкою Пруссії у намаганнях відновити Гетьманщину, але такі дії були поодинокими й істотно не впливали на загальну ситуацію.

22. Охарактеризуйте діяльність Української Центральної ради на шляху від створення автономії до проголошення самостійності УНР.

4 березня 1917 року в Києві, за ініціативи Товариства українських поступовців, утворюють Українську Центральну Раду. Одним із перших програмних документів Центральної Ради був виданий нею 10 червня 1917 року «І Універсал до українського народу на Україні й поза Україною суцього». У ньому проголошувалась автономія України. Висловлювалася надія, що національні меншини, які живуть на території України, теж будуватимуть автономний устрій. видання Універсалу свідчило про крах політики Тимчасового уряду, який не мав сили зупинити наростаючий український

національний рух. Перший український уряд очолив В. Винниченко. 3 липня 1917 року Центральна Рада опублікувала II Універсал.

У ньому проголошувалося, що вона, «з задоволенням сприймає заклик уряду до єднання».

Центральна Рада стала єдиним найвищим органом демократії в країні. 7 листопада 1917 року Центральна Рада проголосила III Універсал: «Віднині Україна стає Українською Народною Республікою».

У цьому Універсалі була накреслена програма політичних та соціально-економічних перетворень в Україні, а саме ліквідація приватної власності на землю, 8-годинний робочий день на підприємствах, контроль над виробництвом, скасування смертної кари, запровадження судової реформи, гарантія демократичних свобод, персонально-національна автономія для національних меншин. В ніч на 12 січня 1918 року Михайло Грушевський оголосив останній IV Універсал, яким проголошувалася «вільна Українська Народна Республіка», самостійна, «від нікого не залежна, суверенна».

Центральна Рада мала значні заслуги перед українським народом. Протягом свого нетривалого існування вона пробудила націю від рабської покори й пасивності, підняла на боротьбу за відродження давно втраченої державності, проголосила Українську Народну Республіку. Саме з неї було закладено основи майбутнього політичного суспільного й економічного ладу вільної й незалежної України на засадах демократії, свободи, справедливості. Українська Центральна рада була спочатку український представницький орган політичних, громадських, культурних та професійних організацій; згодом, після Всеукраїнського Національного Конгресу — революційним парламентом України, який керував українським національним рухом. Проголосила незалежність України. Найважливішим законодавчим актом УЦР було схвалення конституції УНР 29 квітня, яка стверджувала республіканську форму держави з парламентарно-демократичним режимом. Законодавча влада в УНР мала перевагу над виконавчою. Головним законодавчим органом стверджувались Всенародні Збори України, які обирали Голову Всенародних Зборів..

23. Дайте характеристику внутрішньої та зовнішньої політики Української держави гетьмана П.Скоропадського.

Внутрішня політика.

Гетьман сформував новий уряд – **Раду міністрів** з помірно-консервативних чиновників, військових і суспільних діячів. Главою Кабінету міністрів став Ф. Лизогуб; міністром закордонних справ - Д. Дорошенко (член партії соціалістів-федералістів - єдиний соціаліст в уряді); міністром освіти – відомий український політик М. Василенко. Інші міністри були членами російських партій, в основному – партії кадетів.

Був налагоджений дієздатний **адміністративний апарат** (почали діяти старости, земські урядники, професійні чиновники, поліція тощо). Однак зміцнення цього апарату русифікованими представниками старого чиновництва являли погрозу Українській державі.

У **промисловості** було ліквідовано робочий контроль на виробництві, заборонялися страйки, скасовувався 8-годинний робочий день і встановлювався 12-годинний; відновився залізничний рух завдяки відновленню залізничних колій і мостів, ремонту локомотивів.

Відповідно до головного пріоритету у внутрішній політиці – **земельного питання** – у липні 1918 р. був розроблений «Проект загальних основ земельної реформи», що викликав різкий протест більшості селян і невдоволення великих землевласників. У цілому ж можна констатувати відновлення в державі **поміщицького землеволодіння**.

Гетьманом Павлом Скоропадським була здійснена спроба створення **національної армії**, чисельність якої повинна була перевищити 300 тис. осіб. Гетьман прагнув також відродити **козацтво** в Україні. В Українській державі була реформована **банківська мережа**, прийнятий збалансований державний бюджет, вжиті заходи для становлення української грошової системи.

Крім досягнень, за гетьманування П. Скоропадського мали місце чимало прорахунків, які виявилися фатальними. Чи не найбільше компрометувала його залежність від Німеччини, окупаційні війська якої безсоромно грабували Україну. Небезпідставними були звинувачення П. Скоропадського та його уряду в проросійській політиці. Гетьман був тісно пов'язаний із заможними верствами українства, які спонукали його до ліквідації соціальних завоювань трударів. При гетьманаті були обмежені демократичні права і свободи. Проводилася політика переслідувань більшовиків, представників інших лівих партій, а також анархістів. Під жорстку цензуру

Зовнішня політика.

Одним із головних завдань гетьманського уряду була боротьба за міжнародне визнання Української держави. Найважливішими напрямками зовнішньої політики були:

- союз із Німеччиною, з якою були встановлені дипломатичні відносини;
- встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами; у період гетьманату Україну визнали 30 країн, а 10 із них мали свої представництва в Києві; Україна мала

своїх представників у 23 країнах;

- підписання мирного договору з радянською Росією (12 червня 1918 р.);

- дипломатична боротьба з Австро-Угорщиною, що намагалася анексувати (захопити) східногалицькі землі та Холмщину;

- було встановлено політичні та економічні відносини з Кримом, Доном, Кубанню.

Але Антанта, орієнтуючись на відновлення «єдиної і неділимої» Росії, не визнала Гетьманську державу.

24. Розкрийте політику Директорії по відновленню УНР.

19 грудня 1918р. Директорія в'їхала до Києва. 26 грудня 1918р. наказом Директорії було призначено Раду Народних Міністрів на чолі з В.Чеховським. по всій Україні налічувалось близько 100 тис. вояків. Через півтора місяця їх було не більше 21 тис.

На значній території Катеринославщини утверджується влада Н.Махна, який заявив про своє невизнання Директорії. Він однаково вороже ставився до всіх влад, вважаючи їх чужими й грабіжницькими.

У жовтні 1918р. збори представників від українських партій конституювались, як

Українська Національна Рада і проголосили утворення з українських земель

Австро-Угорщини Української держави. 9 листопада 1918р. було створено уряд –

Державний Секретаріат на чолі з К.Левицьким. Західноукраїнська Народна Республіка зазнала іноземної агресії, що прискорило визрівання планів об'єднання з

Наддніпрянською Україною. 1 грудня 1918р. представники Державного Секретаріату ЗУНР і члени Директорії підписали у Фастові Передвступний договір про майбутнє об'єднання двох республік. 22 січня 1919р. у Києві оголосили Універсал Директорії про Злуку УНР і ЗУНР.

Після вступу до Києва, військовики Осадного корпусу Є.Коновальця розгромили майже всі робітничі організації. В місті було запроваджено стан облоги жорстку цензуру. У Києві мало не щодня знаходили трупи невідомо ким забитих робітників. В такій атмосфері з'явився текст Декларації Директорії, яка була оголошена 26 грудня 1918р., відновлювались права, які мали селяни і робітники за Центральної Ради. Всі трудові господарства залишались в користуванні попередніх власників непорушними, а решта земель переходила у користування безземельних і малоземельних селян. Було відновлено 8-годинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також усю повноту прав робітничих фабричних комітетів. Факти свідчать про зростаючу ворожість трудящих до Директорії, яка починає шукати шляхів домовленості з Антантою. В урядових колах останньої панували праві настрої і тому з ними міг домовитись лише український уряд з представників націоналістичних угруповань. В цих умовах В.Винниченко вийшов з Директорії. Новий уряд приступив до ліквідації трудових рад і Рад робітничих та селянських депутатів на місцях, як самочинних і незаконних інституцій. Французи планували активно втручатися у внутрішні справи України.

Очоливши Директорію, С.Петлюра, зосередив у своїх руках військову й політичну владу. За словами В.Винниченка, так влада стала “отаманською”. – Безконтрольність, безвідповідальність, самовладність, нездатність до організації, безпринципність, малоросіянянський патріотизм і безглуздий шовінізм – усі ті риси, якими відзначалась отаманщина. Це все відносилось до подій весни-літа 1919р. Велику долю відповідальності за розгул отаманщини несли керівні центри УНР, передусім С.Петлюра.

25. Назвіть причини проголошення ЗУНР та її об'єднання з УНР.

19 жовтня 1918 – початок існування ЗУНР. Право голосу надавалось громадянам ЗУНР з 21 року, а право бути обраним — з 25 років. Позбавлялися виборчого права душевнохворі та засуджені судом за вчинення злочину. 9 листопада 1918 р. було створено перший уряд ЗУНР — Державний Секретаріат. К. Левицький — прем'єр. Одним з основних завдань діяльності уряду ЗУНР було об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки зі Східною Україною. Українська Національна Рада уповноважила Л. Цегельського та Д. Левицького поїхати до Києва для переговорів про об'єднання Галичини зі Східною Україною.

Проте, там уже палахкотіла громадянська війна, тому 14 грудня у Фастові було підписано так званий Передвступний договір з Директорією УНР, що включав такі пункти: 1) ЗУНР виявила бажання об'єднатися з Великою Україною як складова частина цілого; 2) обидва уряди мають подбати про здійснення цього; 3) ЗУНР притримує свою територіальну автономію; 4) цей договір буде опубліковано за згодою Директорії УНР та Державного Секретаріату ЗУНР. Перший уряд ЗУНР саморозпустився, і було створено новий під проводом С. Голубовича. Перша сесія доповненої

Української Національної Ради прийняла Передвступний договір про об'єднання всіх українських земель в одній державі за умови, що до скликання Установчих зборів найвища влада в Галичині належить Українській Національній Раді та її виконавчому органу — Державному Секретаріату. Акт соборності відбувся 22 січня 1919 р. в Києві на Софійській площі Винниченко проголосив об'єднання УНР і ЗУНР. Після проголошення Акта соборності Галицька держава отримала назву Західна область Української Народної Республіки. Проте фактичної злуки не відбулось: організація влади ЗУНР не змінилася. Так закінчився короткий і глибоко трагічний період історії ЗУНР, яка дала багато прикладів національної солідарності та розуміння державних інтересів.

26. Дайте характеристику державного устрою УРСР у складі СРСР (1920-1990 рр.).

(перша конституція 1919 р. не входить у часові рамки)

Найвищим органом державної влади за 1919–1922 рр. був Всеукраїнський З'їзд робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, який обирав Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет, що здійснював верховну владу між Всеукраїнськими З'їздами; виконавчо-адміністративним органом була Рада Народних Комісарів. На місцях поставали подібні ради: міські, сільські, волосні, повітові і губерніяльні з їх виконавчими комітетами. Ці органи влади творилися шляхом посередніх виборів, при чому міське робітниче та сільське населення не були однаково репрезентовані (з дискримінацією останнього), при відлученні від участі у виборах різних категорій громадян, позбавлених права голосу.

Друга Конституція УСРР була затверджена IX Всеукраїнським з'їздом Рад 1929 р. В ній йшла мова про устрій радянської влади, бюджет УСРР, герб, прапор, столицю, проголошувалась Україна державою робітників і селян. Центральним органом влади у республіці, як і за попередньою Конституцією, залишалися Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, її президія та РНК. Ці органи залишалися майже незмінними до 1935р. Тоді XIII з'їзд Рад перейменував Всеукраїнський з'їзд Рад на з'їзд Рад УСРР, ВУЦВК – на ЦВК УСРР, Президію ВУЦВК – на Президію ЦВК УСРР.

Зміни, що відбулися в державному устрої Радянського Союзу (на 1936р. в його складі уже було 11 союзних республік), були закріплені в новій Конституції СРСР 5 грудня 1936р. на 8 (Надзвичайному) Всесоюзному з'їзді Рад.

В новій Конституції відбулись зміни і в структурі державної влади. Право законодавчої ініціативи отримала Верховна Рада СРСР і Верховні Ради союзних та автономних республік. XIV Надзвичайний з'їзд Рад яки прийняв в 1937р. нову Конституцію перейменував УСРР в Українську Радянську Соціалістичну Республіку (ця офіційна назва України збереглась до 1991р.). Конституція УРСР проголошувала перемогу соціалізму в усіх сферах суспільного життя, морально-політичну єдність українського народу, що не зовсім відповідало дійсності.

Нова конституція УРСР 1978 року, ухвалена на зразок [конституції СРСР 1977 року](#), повторювала дослівно головні статті останньої і вносила лише мінімальні зміни до структури влади: Верховна Рада обиралася на 5 років у складі 650 депутатів; місцеві ради обиралися на 2,5 роки. У складі Ради Міністрів УРСР було утворено президію, яка фактично існувала й раніше, хоч досі не була конституційним органом. Міністерства і далі поділялися на союзні, союзно-республіканські і республіканські, яких нова конституція не перераховувала. Зміни у структурі і категоріях міністерств регулювалися тепер уже звичайними законами. Конституція уже не згадувала повноважень УРСР у сфері збройних сил, таким чином було формально ліквідовано союзно-республіканське міністерство оборони.

27. Проаналізуйте причини проголошення Карпатської України та її подальшу долю.

Мюнхенською угодою 1938 року частина території Чехословаччини була передана Німеччині. У закарпатських українців з'явилася надія на отримання автономії для Закарпаття.

3 жовтня 1938 року щойно створена Руська національна рада висунула вимогу реальної автономії від центру. Уряд Чехословаччини змушений був погодитись на це. 11 жовтня було створено перший уряд так званої Карпаторуської держави. Головою уряду став Андрій Бродій, який вже через 2 тижні був заарештований як угорський агент. 26 жовтня 1938 року прем'єром був призначений Августин Волошин. 22 листопада 1938 року було прийнято закон Чехословацької Республіки про Конституцію Карпатської України. На цій основі автономний уряд розгорнув роботу з підготовки виборів до Сейму Карпатської України. Але останнє слово в розв'язанні проблеми "Підкарпатської Русі" належало Німеччині і карпатські українці сподівалися на її підтримку.

Тим часом уряд угорського диктатора Хорті висунув свої претензії на Закарпаття. 2 листопада віденський арбітраж оголосив рішення про передачу Угорщині частини Закарпатської України з містами Ужгород, Берегове і Мукачеве. Після цього столиця Карпатської України була перенесена з Ужгорода до Хуста.

Уряд Волошина заходився будувати українську державність. Почалася українізація освіти та адміністрації. 12 листопада 1939 року відбулися вибори до Сейму — вищого законодавчого органу країни. Українське національне об'єднання отримало на виборах 86,1 відсотка голосів. У зовнішній політиці український уряд орієнтувався на Німеччину. Але Гітлер вирішив передати все Закарпаття Угорщині.

У ніч з 14 на 15 березня німецькі війська вступили на територію Чехословаччини, а угорські — на територію Закарпаття.

15 березня 1939 року сейм проголосив Карпатську Україну незалежною державою.

Сейм ухвалив закон, який містив такі пункти:

1. Карпатська Україна є незалежною державою.
2. Назва держави: Карпатська Україна.
3. Карпатська Україна є республіка на чолі з президентом, вибраним Сеймом Карпатської України.
4. Державною мовою Карпатської України є українська мова.
5. Барвами державного прапора Карпатської України є синя і жовта. Волошин звернувся до Німеччини з проханням прийняти Карпатську Україну під свій протекторат, але та порадила українцям не чинити опору угорцям. Проте закарпатські українці не збиралися розлучатися з державністю, яку щойно проголосили. Кілька тисяч бійців воєнізованого формування "Карпатська Січ" вступили до нерівного бою з 40-тисячною угорською армією. У боях полягло близько 5 тисяч закарпатців. Закарпатська Україна була окупована фашистською Угорщиною. Головною причиною падіння Карпатської України було те, що вона не отримала міжнародної підтримки. З відкритою неприязню ставилося до неї керівництво СРСР, вбачаючи в ній небезпечне вогнище українського самостійництва. У промові на XVIII з'їзді ВКП(б) 10 березня 1939 року Сталін героїчну боротьбу карпато-українців охарактеризував словами: "Комашка, що хоче прилучити до себе слона". Карпатська Україна проіснувала кілька днів, але залишила глибокий слід у боротьбі за національну державність. Західноукраїнське населення дістало ряд важливих уроків. Головний із них — небезпечність орієнтації на підтримку інших держав. Проголошення незалежної держави мало велике історичне значення, оскільки знову продемонструвало світові непереборне прагнення українського народу до створення власної держави.

28. Проаналізуйте процес розбудови незалежної України, формування гілок влади, прийняття Конституції.

Першочерговою задачею незалежної України стало державне будівництво. Необхідно відразу підкреслити, що державотворчі процеси надзвичайно ускладнювалися тривалою відсутністю нової Конституції. Саме вона мала визначити принципи формування і здійснення державної влади, засади суспільного і державного устрою країни, форми правління, створити юридичну базу для розробки і прийняття нових законів та інших державних нормативних актів. Діючою ж залишалася Конституція УРСР 1978 р., до якої в умовах розбудови самостійної держави було внесено понад 200 поправок.

Основні державотворчі події

Законом від 17 вересня 1991 р. назва "Українська Радянська Соціалістична Республіка" була замінена на споконвічну назву держави - "Україна".

Законом від 8 жовтня 1991 р. "Про громадянство України" визначено правовий статус її населення. Громадянство України надавалося всім, хто проживав на її території, не був громадянином іншої держави і не заперечував проти цього.

У листопаді 1991 р. прийнято закон "Про Державний кордон України", яким встановлювалися кордони, порядок їх охорони і перетину.

Відразу ж після проголошення незалежності почалося створення законодавчої бази міжнародних відносин. У прийнятій Верховною Радою 1 листопада 1991 р.

"Декларації прав національностей України" підкреслювалося, що Україна гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні економічні, політичні, соціальні і культурні права.

Наступним важливим документом став закон "Про національні меншини в Україні". Він зафіксував право кожного народу на культурно-національну автономію, тобто на

розвиток своєї національної культури, відродження історико-культурних традицій, використання національної символіки, сповідування своєї релігії, створення національних культурних і навчальних закладів, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації.

Будівництво власних Збройних сил на основі закону "Про збройні сили України" від 6 грудня 1991 р. і прийнятої 19 жовтня 1993 р. воєнної доктрини України. Воєнна доктрина базується на без'ядерному статусі України, принципі розумної достатності і відмові від визнання будь-якої країни потенційним противником. Це і визначає шляхи подальшого воєнного будівництва в Україні.

Створення правоохоронного органу - Служби безпеки України (СБУ), компетенція якого полягає у захисті державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного та оборонного потенціалу України, у боротьбі з організованою злочинністю у сфері управління й економіки.

У січні-лютому 1992 р. Верховна Рада затвердила державну символіку України: Державний герб (тризуб), Державний прапор (синьо-жовтий), Державний гімн (музика М.Вербицького до національного гімну "Ще не вмерла Україна").

Практично з нуля створено такі інститути, як Національний банк України, посольства та консульства, експортно-імпорتنі організації, Українську фондову біржу.

Надзвичайно складним і тривалим виявився процес формування трьох гілок влади - законодавчої, виконавчої і судової. Незавершеність розподілу функцій, неузгодженість дій між гілками влади спричинили протистояння між ними. Особливо гострого характеру набули відносини між Президентом і Верховною Радою. Верховна Рада 12-го скликання (1990-1994 рр.) усіляко намагалася обмежити вплив Президента Л.Кравчука на внутрішні справи в країні. Протистояння Президента і Верховної ради на фоні загальної кризи і зростаючого соціального протесту закінчилося рішенням сторін про дострокове припинення їх повноважень.

У березні-квітні 1994 р. відбулися вибори до Верховної Ради. Головою Верховної Ради 13-го скликання (1994-1998 рр.) було обрано лідера Соціалістичної партії України Мороза. Майже третину мандатів у парламенті контролювало ліве крило.

У червні-липні 1994 р. відбулися вибори Президента України. Із семи кандидатів (В.Бабич, Л.Кравчук, Л.Кучма, В.Лановий, Мороз, І.Плющ, П.Таланчук) перемогу здобув Л.Кучма, за якого у другому турі віддали голоси понад 52% виборців.

Однак стосунки між гілками влади в результаті оновлення вищих органів влади суттєво не поліпшилися. Відсутність ефективної системи влади призвела до падіння авторитету влади, до втрати нею контролю над суспільними процесами.

Питання негайного прийняття нової Конституції набуло особливої актуальності.

Конституційний процес

З огляду на доленосність прийняття нової Конституції необхідно проаналізувати хід конституційного процесу в Україні. Він виявився суперечливим, складним і надзвичайно тривалим (із республік колишнього СРСР Україна прийняла свою Конституцію останньою).

Жовтень 1990р. Верховна Рада спираючись на Декларацію про держ сув створила Конституційну Комісію для розробки проекту концепції Конституції. Комісію очолив Л.Кравчук.

Червень 1991 р. Верховна Рада ухвалила концепцію нової Конституції.

24 серпня 1991 р. Проголошення Акту про незалежність України внесло принципові корективи у концепцію Конституції

1992, 1993 р.р. Два варіанти проекту К. виносилися на всенародне обговорення, але не були затверджені (дискусія з проблеми механізму прийняття конституції.) Достроковий розпуск ВР у 1994 спричинив розпуск К. комісії.

1994р. після виборів до ВР і Президента співголовами нової К.Комісії стали Мороз і Кучма. Загострення К. процесу. Символіка, поправки, і тд.

8 червня 1995.р. Між ВР і Президентом підписано К.договір, який регулював основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоуправління до прийняття нової К. Договорі прискорив К. процес. Значно.

Лютий 1996р. ВР почала обговорення проекту К.

Початок червня 1996р. Проект К. прийнято ВР у 1 читанні. Однак депутати не могли дійти згоди з ряду принципових питань. Президент підписав указ про винесення К. на всенародне обговорення. Мова йшла про прийняття К. обминаючи парламент.

28 чарвня 1996. Після тривалого і напруженого обговорення ВР прийняла нову К.

Конституція України

Прийняття Конституції завершило період державного становлення, закріпило правової основи незалежності України. Наша країна реально стала невід'ємною частиною європейського і світового співтовариства. У Конституції Україна визначена як незалежна, суверенна, демократична, соціальна і правова держава. За формою правління Україна є республікою, за державним устроєм - унітарною, тобто єдиною, соборною державою.

Система прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією, відповідають загально визнаним демократичним стандартам, закріпленим міжнародно-правовими актами. Відповідно до Основного закону, утвердження і забезпечення прав і свобод є пріоритетним напрямом діяльності держави.

З прийняттям Конституції завершилося остаточне формування законодавчої, виконавчої і судової влади в Україні. Главою держави є Президент, який виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції, прав та свобод людини і громадянина. Єдиним органом законодавчої влади є парламент - Верховна Рада. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет міністрів. Органами державної влади на місцях є обласні, районні, а також у містах Києві та Севастополі відповідні державні адміністрації.

Конституція визнає і гарантує місцеве самоврядування, яке здійснюється як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування - сільські, селищні, міські, районні та обласні ради.

Таким чином, за роки незалежності в Україні здійснено суттєві політичні перетворення державотворчого характеру. В історично стислий проміжок часу було створено принципово нові владні інституції, становлення яких в інших країнах проходило десятиліттями, і навіть століттями. У процесі державотворення в Україні постав інститут президентства, створено Конституційний суд, запроваджено нові органи державної виконавчої влади, реорганізовано центральні органи влади, внесено відповідні зміни в діяльність силових структур та в систему судової влади, розроблено систему місцевого самоврядування, забезпечено виборчий процес.

Політичні перетворення в Україні здійснювалися у напрямі демократизації всіх сфер суспільно-політичного життя та переходу до ліберальної моделі держави. Логічним завершенням процесу вдосконалення конституційних засад незалежної держави стало прийняття Конституції України.

29. Охарактеризуйте геополітичні пріоритети перших українських держав: КР, Г-В К.

У період роздроблення найсильнішим на Південно-Західній Русі було Галицько-Волинське князівство. Посиленню цього князівства сприяв геополітичний фактор: віддаленість від Києва та близькість до торгових шляхів у Європу, а також наявність соляних промислів, родючої землі. Формування Галицького князівства почалося у другій половині XI ст. Його виникнення пов'язане з ім'ям онука Ярослава Мудрого Ростислава Володимировича.

Вагомий внесок у розбудову підвалин подальшого незалежного існування Галичини зробили його сини — Рюрик, Володар та Василько. Після їх смерті Галичина розпалася на чотири княжі уділи.

Проте поміж спадкоємців Ростиславичів знайшовся енергійний і талановитий «збирач» галицьких земель Володимирко Володаревич, що зміг об'єднати Галичину, поширивши експансію свого князівства в південно-східному напрямі на так зване Пониззя, на Буковину.

Об'єднана Галицька земля стала не тільки значною політичною силою на Русі, а й зрівнялася з тогочасними європейськими державами. Через своє геополітичне становище Київська Русь не могла залишитися поза увагою північних народів, особливо скандинавських, озброєні загони яких нападали на слов'янські землі. Якийсь час данину їм сплачували новгородські словени, кривичі, чудь і меря. Місцеве населення неодноразово повставало і виганяло чужинців. Київські князі виряджали на північ військові дружини, засновували там укріплені центри.

Але, звісно, взаємини з північними сусідами не обмежувалися лише воєнними сутичками. Варяги з прибалтійських земель приходили на Русь і з мирними намірами. На ранніх етапах існування Давньоруської держави варяги (серед них були і скандинави, і західні слов'яни, і балти, і угро-фіни) йшли на південь переважно як купці, згодом почали найматися в дружини київських князів для походів на Візантію. Частина варягів осідала на Русі, вливаючись у верхівку суспільства, в тому числі й у князівську адміністрацію.

Вектори геополітики Київської Русі:

□ Південний, який починаючи з IX ст. став традиційним торговим «шляхом з варяг у греки», що простягнувся через Київ від Балтики до Візантійських земель. Він збігався із загальним поширенням

етносу у процесі його розвитку і колонізації вільних територій вздовж північно-південної осі українських річок, мав велике значення для піднесення загального рівня і культурно-господарських здобутків українського суспільства: Русь-Україна прилучилася до високорозвиненої грецької культури, до передової християнської релігії у її візантійському варіанті, ввібрала деякі елементи соціально-політичного життя тощо.

□ Східний. Він не був провідним, самостійним, а відігравав лише другорядне значення, бо основна мета здійснюваних у східному напрямку походів київських князів полягала у тому, щоб захистити державу від постійних набігів кочових племен і народів. Культурно-господарчі запозичення тут навряд чи були суттєвими, оскільки Київська держава знаходилась на порівняно більш високому рівні розвитку. Важливим напрямком східного вектора киево-руської геополітики були походи проти хозарів з метою визволення слов'янських племен.

□ Західний, який вів до встановлення різнобічних зв'язків та співробітництва з країнами Західної Європи. Почав він формуватися дещо пізніше, ніж південний та східний, поясненням чого були серйозні, як політичні, так і природно-географічні причини. Християнізація Київської держави вивела русів на рівень плідних і взаємовигідних багатопланових політичних, торговельно-економічних та культурних зв'язків із Візантією, Болгарією, Польщею, Угорщиною, Германською імперією, які теж сповідували християнство. Широкі міждержавні зв'язки із західноєвропейськими державами продовжувалися і поступово набирали особливої ваги за часів Володимира Мономаха, коли Київська Русь все більше переходить від воєнних сутичок і протиборства з ближніми країнами до рівноправної участі у політичному житті західної Європи.

Вектори геополітики Галицько-Волинської держави:

□ західний, який галицькі князі намагалися якомога більше розширити і використати, насамперед для збереження і зміцнення своєї держави;

□ східний, основне завдання якого полягало у протистоянні завойовницьким зовнішнім силам, татаро-монгольській орді і мали суто оборонний характер.

Метою цього своєрідного геополітичного дуалізму стало досягнення певного геополітичного балансу, рівноваги політичних сил у регіоні, що було необхідною умовою для збереження й існування Галицько-Волинської держави..

30.Розкрийте причини багатовекторності геополітики незалежної України.

У Декларації зазначалося, що Україна «проголошує про свій на. мір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» Як суб'єкт міжнародного права Україна здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів республіки в політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Зовнішню політику України здійснюють Міністерство закордонних справ та Міністерство зовнішньої торгівлі. У Верховній Раді створено спеціальний Комітет з питань міжнародних відносин та зв'язків з країнами СНД, в апараті секретаріату діє підрозділ з міжпарламентських зв'язків, у Кабінеті Міністрів, апараті Президента є працівники, які виконують консультативно-радянські функції з питань здійснення зовнішньої політики вищими ешелонами державної влади. В обласних державних адміністраціях України функціонують відповідні структури з питань зовнішньоекономічних зв'язків.

Україна має активні політичні й економічні зв'язки з більшістю країн СНД, Європи, Америки, Азії. Добрі економічні та політичні зв'язки склалися між Україною і більшістю держав європейського континенту, передусім із сусідньою Польщею, а також ФРН, Італією, Угорщиною. Досить плідно розвиваються відносини з Канадою, на які позитивно впливає українська діаспора. Зв'язки з Росією, Польщею, Ізраїлем, США, ФРН та іншими державами, Україна буде на принципах «стратегічного партнерства».

- Подальше співробітництво з ЄС, здобуття статусу асоційованого члена ЄС. На цьому шляху передбачається здійснити адаптацію Українського законодавства стандартам ЄС, забезпечення прав людини, більш активний розвиток економічного співробітництва, адаптацію соціальної політики стандартам ЄС тощо.

Ключовими у зовнішньополітичній стратегії України є відносини з США. За роки незалежності США надає Україні постійну економічну, політичну, фінансову і технічну допомогу. У відносинах з США Україна прагне до довгострокового, взаємовигідного і

рівноправного співробітництва.

Після здобуття незалежності в основу діяльності України на міжнародній арені було покладено власні національні інтереси.

Активністю і динамізмом відзначалася позиція України в **Організації Об'єднаних Націй (ООН)**. Незалежна Українська держава брала участь у роботі всіх сесій Генеральної Асамблеї ООН. Делегація республіки виступила з цілим рядом пропозицій стосовно проблем роззброєння, врегулювання збройних конфліктів. У врегулюванні одного з них (на теренах колишньої Югославії) український батальйон здійснює місію миротворчих сил ООН.

Визнанням авторитету України як члена ООН стало й те, що в 1997 р. Головою її 52-ї сесії став міністр закордонних справ України Г. Удовенко. У 2000-2001 рр. Україна була включена як непостійний член до Ради Безпеки ООН і протягом місяця головувала на її засіданнях.

Без'ядерний статус України, її прагнення до європейської інтеграції визначили поступове зближення країни з Північноатлантичним блоком (НАТО). У липні 1997 р. в Мадриді глави 16 держав і урядів і Генеральний Секретар НАТО Хав'єр Солана з одного боку та Президент України Л. Кучма з іншого, підписали «Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО». Сторони зобов'язались розширювати співпрацю та розвивати особливе партнерство з метою забезпечення стабільності і миру в Європі.

31.Розкрийте соціальну структуру та соціальні відносини ранньофеодальних українських держав – КР та Г-В кн

Київська Русь

До класу феодалів належав великий князь київський, удільні князі, духовенство, бояри. До залежних від феодалів людей відносились “люди”, смерди, закупи, рядовичи, челядь, наймити, холопи, ізгої.

Великий князь київський був главою держави, розпоряджався общинними землями, формував військо – дружину, був воєначальником, адміністратором, суддею, мав вплив на церковні справи. Влада князя була спадковою й необмеженою. Удільні князі мали свої дружини, але були підручними, бо київський князь мобілізував залоги, полки від підвладних племен. Князь збирав зі своєю дружиною данину, прибутки йому надходили і від суду.

Чисельну категорію класу феодалів становили бояри – знатні, багаті люди, що належали до верхівки суспільства. Цей стан склався із місцевої родоплемінної знаті, дружинників князя, що осідали на землях, дарованих князем за вірну службу

Із запровадженням християнства з'явилась нова верства суспільства – духовенство. На чолі церкви стояв митрополит Київський, у великих містах були єпископи, які вирішували справи своїх єпархій. Ці служителі культу володіли землями, містами й селами. Церква мала власне військо, суд і законодавство. Отже, теж була великим феодальним власником. Духовенство, що поділялось на “чорне” і “біле”, формувалося з різних верств населення. “Чорне” духовенство – це ченці і черниці, складалося із представників вищої верстви населення – князів, членів їх родин, бояр. Серед “білого” духовенства особливе місце займали митрополит, єпископи, архімандрити.

Величезну більшість населення в Давньоруській державі становили селяни – смерди. Вони володіли власним сільським господарством: полем, двором, худобою, проживали в князівських селах. Смерди сплачували певні податки на користь держави, відбували військову повинність із власною зброєю і кінями. Але вже в XIIст. вони поступово потрапляють в залежність від феодалів внаслідок активного поширення боярського землеволодіння. Смерди почали відбувати і відробіткову та натуральну земельну ренту. Окрему категорію складало населення міст. В Київській Русі їх нараховувалось до 300 і в них мешкало близько 15% всієї людності держави. В містах проживали заможні громадяни (міська аристократія), міські низи та чернь. Аристократію представляли князі, вище духовенство, бояри, які, здаючи свою землю в найм селянам, мешкали в містах. Домінуюче становище в громадському житті міста займали великі купці, що вели міжнародну торгівлю і вступали в родинні зв'язки з боярами, а також ремісничі, фінансова та чиновницька еліта – міський патриціат, який потупово прибрав до своїх рук економічні важелі. До міських низів або “молодших людей” належало рядове духовенство, дрібні купці, крамарі, висококваліфіковані ремісники. На найнижчому щаблі соціальної ієрархії міст стояла “чернь” – люди, які не мали засобів до існування й

наймалися на будь-яку чорну роботу.

Галицько - Волинське князівство

Особливістю політичного життя був значний вплив боярства, яке формувалося не з представників князівської дружини, а з місцевої родоплемінної знаті. Саме старе боярство – “мужі галицькі” – було могутньою економічною та політичною верствою класу феодалів, оскільки мало величезні землеволодіння, що формувалися переважно за рахунок захоплення більшості общинних земель. В боротьбі за свої владні інтереси князі залучали на свій бік місцеву боярську верхівку, надаючи їй посади, а головне, маєтки, які стали основою зміцненні боярських родів. У багатьох бояр були власні військові дружини, тому вони негативно сприймали втручання у їх внутрішні справи князівської влади, міст. Склад боярства поповнювали регіональні збіднілі князі, дружинники, вихідці з інших верств суспільства.

Часто великі бояри вважали вигідним для себе іноземне покровительство, виходячи з того, що правителям-чужинцям важче буде домагатися підтримки більшості населення і це змушуватиме їх надавати привілеї боярам, як головній своїй опорі. Роль покровителів бояри відводили угорським чи польським королям. Саме тому боротьба князів Данила і Василька проти бояр за об’єднання галицько-волинських земель набувала характеру визвольної війни за державну незалежність.

Перемогу обом Романовичам забезпечили міські купці, ремісники, селяни-общинники, іноземні поселенці таких великих міст, як Галич, Володимир, Луцьк, Львів, Брест, Холм, Перемишль (німці, вірмени та ін.), які були прихильниками міцної князівської влади, а не боярського свавілля. Підтримала Романовичів і частина дрібніших бояр, яка розраховувала на покровительство “служебних князів”, залежала чи від великого князя, чи від впливових бояр. Їхні маєтки формувались саме із князівсько-великобоярських пожалувань, а також конфіскованих та перерозподільних феодалських угідь. “Служебні князі” нерідко і самочинно відбирали общинні землі, а також часто отримували земельні наділи як винагороду за службу під час успішних військових походів. Саме вони поставляли великому князеві феодалське ополчення, що складалися з їхніх залежних селян – смердів. Тому ця найчисельніша селянська маса була головною опорою бояр у протистоянні князеві, постійно перебуваючи під впливом і в економічній залежності від боярства.

Становище смердів у Галицько-Волинській державі нічим не відрізнялось від їх становища у Київській Русі, а ось холопство не набуло тут значного поширення, бо на відміну від общинних господарств на Русі, у галицького-волинських землях переважав індивідуальний характер господарювання. Тому холопа вигідніше було садити на клаптик поля, ніж використовувати на примусовій роботі в господарстві феодала.

32. Проаналізуйте зміни у соціальній структурі українського суспільства у складі РП

Українська шляхта, хоч формально мала ті ж самі права, як і польська, однак не отримувала високих посад, терпіла релігійні переслідування. Саме тому в боротьбі проти магнатів вона виступала на боці українських селян і козаків. Шляхта не була однорідною: вищий щабель в її ієрархічній структурі займали князі, наступний – пани, далі йшла середня і дрібна шляхта.

Найбільшу владу мали князі, навіть коли вже долю України вирішувала Литва чи Польща. Відомі українські княжі роди Острозьких, Вишневецьких, Корецьких, Чорторийських, Збараських та ін. залишали за собою право місцевого врядування, мали реальну владу на місцях. В їх маєтностях діяло княже право з власними податками і судом, була митна система і військо, на них покладалась відповідальність за людність, яка там проживала.

Пани – це теж вища верства українського суспільства. Слово “пан” означало своєрідний титул. Головною ознакою пана було те, що він володів власною, хоч і не великою, з діда-прадіда вотчинною землею. Спадковість їм було гарантовано. Численною була і верства лицарів – бояр, що мали маєтки, надані Великим князем за військову службу ще від часу Київської Русі.

Дрібну і середню шляхту складали військові, які були на службі у князів, куди потрапляли вихідці з різних верств населення (селяни, городяни), які виконували військові обов’язки.

Польська влада особливо дбала про те, щоб перетягти на свій бік аристократичну верхівку – українських панів. Патріотизм аристократії був тісно пов’язаний із державною

службою, а коли велика Литва стала частиною Речі Посполитої, то нові покоління української аристократії швидко забули її традиції і почали прихилитися до нової держави, яка обіцяла знатність і гідність. Особливо велику роль в полонізації відігравала католицька церква.

Нищівній хвилі польських впливів чинила опір дрібна незаможна шляхта, яка знаходилася в регіонах, віддалених від осередків польської культури. Саме цей прошарок українського народу заступався і за свою релігію, свої соціальні права, подаючи голос в сеймах і перед королем, інколи виступаючи в опозиції до влади. Берестейська унія 1596 року “вирішила” це питання – з’явилась греко-католицька церква, яка об’єднала українську православну та католицьку церкви. Католицька верхівка розглядала нову церкву як засіб посилення власного впливу. Більшість вищої православної ієрархії – митрополит і єпископи – перейшли до греко-католицької церкви. Проте більшість українського населення залишилась вірною православної вірі. Вільні селяни ділились на 3 групи:

- 1) люди тяглі або робітні, що сиділи на панській землі, платили “оброк”, виконували різні роботи в полі, а також державні повинності – ремонт доріг, мостів, охорона, підвідна повинність.
 - 2) данники або чиншові селяни, які платили натурою певну данину з свого господарства – “дворища” – медом, шкірами дичі, худобою, прядивом, воском.
 - 3) службові селяни або слуги ратні, які відбували службу, пов’язану з охороною кордонів держави або замків, різні сільські ремісники – конюхи, пастухи, пасічники тощо.
- Всі ці групи згодом взаємно зблизилися, бо польські пани почали вимагати від усіх селян рівної данини, робіт, служби. Закон 1573р. встановив повну владу панів над селянами. З’явився єдиний клас – кріпаки, а обов’язкові селянські роботи називали панщиною. В XVст. панщина сягала 14 днів на рік, в II пол. XVIст. вже 2 дні на тиждень, а в деяких містах і 3 дні або щоденно до півдня.

В протистоянні польському поневоленню, а також турецько-татарськими набігами на українській землі постало нове соціальне явище – козацтво. Основними джерелами формування нової соціальної верстви в Україні було селянство, а також міщанство.

Козацькі села та хутори відрізнялись значним благополуччям в порівнянні з убогими селами панських підданих: вільні люди значно більше зацікавлені в розвитку свого господарства.

В XVIст. починається формування козацької військової організації. Одним з перших у 1540-х рр. князь Дмитро Вишневецький об’єднав розпорошені групи козаків і на о.Хортиця почав будувати фортецю. З його смертю козацька організація не розпалась, а на Дніпровських порогах ця фортеця започаткувала Запорозьку Січ. За часів її існування (1556-1775рр.) Січ руйнувалась та відроджувалась 8 разів. Там були люди з усіх станів населення, різних націй, але всі християни з рівними правами і знанням української мови. З політичної точки зору Запорозька Січ була фактично зародком майбутньої української держави. Але специфічні історичні умови зумовили її своєрідність.

У 1572 році з’явився “реєстр” – найманий загін з 300 козаків, які перебували на службі у польського уряду і знаходилися на державному утриманні. Згодом це число досягло 1000 осіб, зростали їх права та привілеї. Реєстрові козаки звільнялись від податків і різних поборів, отримували землю на правах рангового володіння, ставали незалежними від місцевої адміністрації, мали судовий імунітет, платню отримували з польської казни, мали свого “старшого”, призначеного урядом. Козацька старшина отримала знаки влади – клейноди, була визначена і територія перебування: від Чигирина до Трахтемирова.

33. Розкрийте зміни соціальної структури у ході національно-визвольної війни 1648-1657 рр під пр.. Б.Х.

Основною суспільною верствою, якій належала влада в Гетьманщині, були козаки – військовий стан, члени якого в мирний час займались землеробством, були землевласниками, інколи їх цікавили промисли.

Всі посади в гетьманській державі були виборні: селяни вибирали своїх старшин і членів копного суду, те ж саме стосувалося міщанства і козацтва. Духовенство також обиралося, зокрема священники приходів. Виборними були посади сотників, полковників, гетьмана, а також ті, що належали до генеральної старшини. Генеральна старшина складалася із перших осіб при гетьмані – генерального обозного, судді, писаря

(фактично міністр-канцлера), хорунжого, осавула та інш.

На зразок віче для вирішення загальнодержавних питань збиралась козацька рада, яка була 2-х різновидів: старшинська та чорна. Чорна рада вирішувала стратегічні загальні питання, а старшинська – більш локальні, а згодом почала брати на себе і функції чорної ради. Так, чорна рада мала право обирати гетьмана.

Місце польських панів і шляхти намагались зайняти козацька старшина, дрібна українська шляхта, православне духовенство. Соціальною опорою в державі стала козацька старшина, яка поступово перетворилася на окремий стан. Вона формувалася з різних верств населення, але головним її джерелом було козацтво. Саме з цього стану походила більшість полковників, сотників, осавулів.

Привілейованим станом в суспільстві стало і православне духовенство, яке раніше жорстоко переслідувалось польською владою.

Селянство в ході війни з поляками позбулося панщини, платило лише податки, завоювало особисту свободу й право земельної власності. Гетьмансько-старшинська адміністрація визнала право селян вільно розпоряджатися землею. Селяни в козацькій державі мали право брати землю в оренду, що дало змогу закласти фермерську систему господарювання. Зникли магнатські латифундії, головне місце зайняло дрібне козацьке землеволодіння.

Чисельним станом було козацтво. Його права і вольності були узаконені ще в перші роки національно-визвольної війни. Козаки несли військову службу, за що мали право власності на землю, звільнялись від загальних повинностей і поборів, їм були надані пільги в торгівельно-промисловій діяльності. Судити їх могли лише козацькі суди різних рівнів. Права козаків передавались у спадок.

Чисельним було і міщанство. В Наддніпрянщині здавна існувало багато укріплених містечок і до цього стану приставав кожний, хто не хотів йти у військо, а бажав бути вільним громадянином. Міщани звільнялись з-під влади магнатів і шляхти, послабився податковий тиск на них, підтверджувалися колишні права і привілеї міщан. Це був важливий мотив переходу селянства до стану міщан.

Долаючи натиск козацької старшини, міщани зберегли за собою політичні права, економічні привілеї і своє самоуправління, однак їм довелося брати участь в утриманні гетьманської та міської адміністрації, сплачувати торгівельне мито тощо. В залежності від майнового становища міщани поділялись на 3 соціальні групи: міська верхівка (багаті купці й власники майстерень), середні кола (дрібні ремісники і торговці), міські низи (незможні ремісники і торговці). Між ними не існувало бар'єрів, кожен міг переходити з однієї в іншу групу.

34. Проаналізуйте модернізацію українського суспільства у складі Рос та Австр імперій напр. 18-поч 20 ст.

Російська імперія

У 1785 році Катерина II видала “Жалувану грамоту дворянству”, за якою давня шляхта і козацька старшина отримували дворянські права та привілеї, звільнялись від обов'язкової державної служби, мали різні соціально-економічні вигоди, а також право з'їжджатись на збори під проводом виборних маршалів.

За активну підтримку козаками гайдамацького руху і через втрату ними ролі військового форпосту проти агресії турків і татар, в 1775р. було зруйновано Запорозьку Січ. Її козацька старшина в рамках превентивної компенсації від царизму отримала офіцерські звання та дворянські титули.

Прагнучи уніфікувати Україну у відповідності до загальноросійського стандарту, царський уряд усіляко намагався звести вільні верстви сільського населення до стану державних селян. До останніх належали козаки, військові, обивателі, однодвірці, кіннозаводські, частково старостинські, економічні, коронні, виморочні, банківські відписні селяни, вільні хлібороби, євреї-землероби, колоністи, кантоністи, нижчі військові чини та їхні нащадки тощо.

Значною верствою населення Наддніпрянщини було робітництво. Його основним соціальним джерелом виступало селянство. Значна частина зuboжілих селян ще не поривала остаточно зі своїми традиціями господарства, але ставала сезонними наймитами. Наприкінці 50-х рр. таких людей налічувалося близько 200 тис. Чимало сезонників згодом ставали виключно промисловими робітниками.

У першій половині ХІХст. основна маса заробітчан подавалася на Південь України. Ходили на заробітки також у Бессарабію, Крим, на Кубань, в Область Війська Донського.

Незначна частина збіднілого селянства працювала поденно й сезонно на переважно невеликих місцевих переробних підприємствах.

Помітне місце в соціальній структурі населення Наддніпрянської України посідав і другий з двох найголовніших класів тогочасного суспільства – клас підприємців і торговців (буржуазія). Одним із головних джерел формування буржуазії залишалося купецтво, чисельність якого нестримно зростала.

У ХІХ ст. спостерігалось швидке зростання міського населення України.

У цей період на заводах, фабриках, будовах, транспорті України нагромаджувалась значна кількість найманих робітників. Це був новий суспільний клас, ознаками якого були: відсутність постійного місця проживання, джерел існування та праця за наймом. Наймані робітники на той час були фактично безправними через недосконалість робітничого законодавства.

Долю державних селян, яких в Україні налічувалося 5,2 млн., визначав прийнятий 1866р. спеціальний закон про їх поземельний устрій. Згідно з ним селяни одержували право викупити свій наділ, а до того часу вони мали сплачувати щорічний державний оброчний податок. Хоча середній наділ державних селян був більший, ніж у поміщицьких селян, 58% їх одержали наділи, менші 5 десятин.

Австрійська імперія

Політика Австрійської монархії на західноукраїнських землях мала колоніальний характер і була спрямована на те, щоб зробити їх придатком до австрійської промисловості. Основою економіки залишалося сільське господарство. При цьому більша частина кращих земель, ліси і пасовища належали поміщикам, державі, церкві, селянське ж господарство було переважно малоземельним.

Основною частиною населення було селянство, яке повністю залежало від поміщиків. Соціальне становище міського населення наприкінці ХVІІІ ст. мало чим відрізнялося від попередньої доби. У промисловості Галичини, Буковини і Закарпаття переважали іноземні капітали, та й більшість заможних громадян складали чужоземці. Але робітники майже скрізь були українського походження, оскільки ними переважно ставали зубожілі селяни та ремісники.

Револуція 1848р. змусила австрійського імператора проголосити деякі буржуазні реформи і пообіцяти конституцію. У квітні 1848р., щоб не допустити загострення революційної кризи і відколоти селян від революційного табору, офіційна влада скасовує кріпосне право в Галичині, а невдовзі – на Буковині. Суть цієї селянської реформи зводилась до трьох положень: ліквідації юридичної залежності селянина від поміщика; наділення селян землею, яка переходить у їх власність; сплати селянами поміщикам вартості кріпосних повинностей. Як наслідок такого рішення – у руках поміщиків Галичини опинилось 44%, на Буковині – 54%, Закарпатті – 70% земельної площі.

Пролетаріат, як клас, теж був малочисельним, тому що промисловість залишалась відсталою, темпи її розвитку були надзвичайно низькими, більшість підприємств були дрібними. Навіть на кінець ХІХ ст. у Західній Україні робітники становили лише 13,6 % населення. Серед кваліфікованих робітників на Галичині переважали поляки, а власниками підприємств була іноземна буржуазія. Щодо української буржуазії, то вона зосередила у своїх руках харчову промисловість, хоч була також нафтовидобувна і деревообробна.

У першій половині ХІХ ст. у Східній Галичині, Південній Буковині та на Закарпатті не існувало істотних відмінностей у формуванні національної інтелігенції порівняно з аналогічним процесом на тих землях, що перебували в складі Російської імперії.

Більшість інтелектуалів була іноземного походження: польського, німецького, угорського тощо. До того ж серед освічених людей переважало духовенство з його природним консерватизмом і відданістю властям

35. Розкрийте причини українського національного відродження на початку 19 ст. Визначте місце К-М братства та «Руської трійці» у ньому.

Потреба національного самозбереження, що особливо гостро постала після Люблінської унії, зумовила піднесення української культури. За відсутності держави культура залишалася єдиною цариною, де українці могли боронити свою самобутність. Саме тому культурне життя в Україні ХVІ - першої половини ХVІІ ст. визначають як національно-культурне відродження.

У російській імперії на початку 19 ст. почалось формуватися боржуазне суспільство, його розвиток штучно стримують кріпаки.

Для отримання дворянського титулу потрібно було підтвердити своє родове походження. З'являється багато історичних документів і з'являється потреба у систематизації інформації яка з'явилася.

Самою помітною подією в національному русі українців ХІХст. стало створення в січні 1846р. Кирило-Мефодіївського товариства. Його керівники М.Костомаров, М.Гулак, П.Куліш та ін. головну увагу при розробці мети діяльності товариства зосередили на політичних, соціальних та національних проблемах.

Програмні документи "Статут і правила товариства", "Книга буття українського народу", прокламація "До братів українців" засуджували політику царського самодержавства, проголошували необхідність скасування кріпосного права, конституційних перетворень в Росії, самостійного розвитку слов'янських народів в федеративному союзі.

Революційний протест і силу таланту Т.Шевченка відчув сам Микола І, тому, коли почались арешти та суди в 1847р. над провідними членами цієї організації, найсуворіше був покараний саме Т.Шевченко. З заборобою писати і малювати його віддали на 10 років в солдати на службу в степах Казахстану.

. " Руська трійця "

З 1832 року у Львові почав діяти просвітницький гурток "Руська трійця", заснований І.Вагилевичем, М.Шашкевичем, Я.Головацьким. Основна діяльність гуртка була направлена на захист кріпосного селянства. Велика робота проводилась по дослідженню історії слов'янства, збиранню фольклорного матеріалу. Своєю творчою працею члени "Руської трійці" започаткували нову літературу в Галичині. Створена ними збірка-альманах "Русалка Дністрова" (1838р.) несли народну мову, думку, сприяла відродженню і укріпленню самосвідомості українців.

36. Охарактеризуйте українське національне відродження у 2 пол. 19 ст. Висвітліть діяльність українських Грома, москвофілів та народовців.

У II пол. ХІХ ст. український національний рух переходить від "дворянського" до "народницького" стану, що характеризується діяльністю народників і представників різночинної інтелігенції, в поглядах яких поєднувалися радикально-демократичні ідеї з ідеями соціалізму. Народництво, як рух революційно настроєної різночинної інтелігенції, набрало широкого розмаху і дієвості в Україні. Народники виражали інтереси дрібних виробників, демократичні прагнення селян, визначали перехід до соціалізму через сільську громаду, вели пропаганду серед селянства, робітників та інтелігенції, "ходили в народ". Їхня діяльність посилювала невдоволення мас своїм соціальним становищем і сприяла революцізації селянства, робітників та передової молоді. На початку 80-х рр. більшість народницьких гуртків було розгромлено. Узагалі, народники своєю діяльністю сприяли поширенню революційних настроїв серед народних мас та розгортанню боротьби проти самодержавства. Заклики до знищення існуючого ладу знаходили підтримку и серед членів молодіжних гуртків-громад. Деякі з них переходили до їхніх лав. Зв'язки з народниками підтримував і М. Драгоманов, який з 1876 р. перебував в еміграції в Женеві. Разом із С. Подолинським та М. Павликом він видавав журнал "Громада" (1878—1882 рр.), який нелегально доставляли в Україну, брав участь у випуску "Русскойсоциально-революционнойбиблиотеки", популяризував деякі видання народницької літератури. Проте Драгоманов відкидав ідеалізацію російської громади і терористичну тактику народників. Він був переконаний у тому, що соціалістична суспільно-політична думка лише тоді може принести практичну користь своєму народові, коли зважатиме на його національні особливості.

Під впливом революційних подій у Європі другої половини ХІХ ст., а також у зв'язку з конституційними реформами початку 60-х років загострилося політичне становище на українських землях Австрійської імперії. Виступи робітників поступово набували форм політичної боротьби. У січні 1870 р. львівські друкарі провели семиденний страйк, який закінчився їхньою перемогою. Робітники проводили не лише страйки, а й демонстрації, збори, мітинги. На них, крім економічних, висувалися політичні вимоги запровадження загального виборчого права, свободи слова й друку тощо. Такі форми боротьби, як страйки, збори, захоплення поміщицьких земель, підпали широко використовували селяни. Виразниками боротьби за політичні та національні права українців Галичини, Буковини і Закарпаття стали русофіли (москвофіли) і народовці (українофіли).

Політична течія русофілів об'єднувала частину греко-католицького духовенства й консервативної інтелігенції, зневірених наслідками реформ та наляканих польськими впливами. У своїй діяльності вони орієнтувалися на реакційні кола царської Росії. У

газеті "Слово", яка таємно фінансувалася російським урядом, представники русофілів 1866 р. заявили: "Ми більше не є русини 1848 року, ми справжні росіяни". Вище галицьке духовенство почало очищати греко-католицьку обрядовість від римського впливу, взявши за взірць православ'я.

Проти цієї консервативної течії старої інтелігенції виступила молода інтелігенція — письменники, вчителі, студенти, котрі належали до політичної течії народовців. Серед їхніх лідерів були В. Шашкевич (син М. Шашкевича), В. Барвінський, Ю. Романчик, К. Климкович та інші. Успадкувавши національно-визвольні ідеї "Руської трійці" й великого Кобзаря, вони проводили культурницьку роботу, пропагували рідну мову, літературу, відстоювали самобутність українського народу. Засновані ними гуртки-громади, ставши важливими осередками національного руху в Галичині, сприяли пробудженню свідомості широких мас. За підтримки наддніпрянських громадівців народовці видали україномовні журнали "Вечорниці", "Мета", "Нива", "Русалка". Друкованим органом галицьких народовців була газета "Діло" (1880—1939 рр.), а буковинських — газета "Буковина" (1885—1910 рр.). На сторінках цих видань друкувалися найкращі твори наддніпрянських, галицьких та буковинських письменників.

У 1868 р. у Львові з ініціативи народовців було утворено культурно-освітнє товариство "Просвіта", яке підтримувало тісні зв'язки з провідними діячами Київської громади. У містах і містечках краю діяли філії товариства, які ідейно та організаційно об'єднували чисельні місцеві осередки. Вони сприяли виданню україномовних книг і газет, засновували установи клубного типу з бібліотеками та читальнями, організовували лекції з українознавства, музичні вечори, благодійні концерти, що виступали важливими чинниками консолідації українських народних мас. За прикладом галичан буковинські народовці 1869 р. створили таке саме товариство під назвою "Руська бесіда" в Чернівцях. Активним членом його був відомий письменник і громадсько-політичний діяч Ю. Федькович, котрий писав свої твори для "Просвіти" та її театру.

У 70—90-х роках XIX ст. унаслідок переслідувань царизмом українофілів-громадівців у Наддніпрянській Україні центром національно-визвольного руху стають західноукраїнські землі. У 1873 р. з ініціативи наддніпрянців М. Драгоманова, О. Кониського, Д. Пальчикова та за активної участі галицьких народовців у Львові було утворено літературно-наукове товариство ім. Тараса Шевченка, яке в 1892 р. реорганізувалося в Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) і стало фактично першою новітньою всеукраїнською академією наук. У ньому було три секції: історико-філософська, яку тривалий час очолював видатний український історик М. Грушевський, філологічна, якою керували І. Франко та В. Гнатюк, і математико-природничо-медична. До складу секції входило більш як 20 наукових комісій. НТШ мало бібліотеку, музей, друкарню, видавало "Записки Наукового товариства імені Шевченка", а також перші україномовні журнали у галузі історії, філософії, права, демографії, математико-природничих наук. У них друкувалися серійні видання, а також твори Тараса Шевченка, Івана Франка та інших українських письменників, наукові праці й матеріали. За всіма ознаками народовський рух 60—80-х років відповідав організаційній (культурній) стадії національного відродження з історичною домішкою елементів стадії політичної.

Підсумовуючи діяльність народовців у Галичині, слід підкреслити, що репрезентований ними національний рух на західноукраїнських землях мав чимале значення для Наддніпрянської України і для всієї загальноукраїнської справи. В умовах жорстких репресій проти українства на Наддніпрянщині та Слобожанщині Галичина після революційних подій 1848 р., коли в Австрії посилювалася тенденція перетворення в конституційну монархію, уже до кінця XIX ст. поступово перетворюється в український духовний "П'ємонт", тобто всеукраїнський центр національно-визвольного руху.

37. Проаналізуйте процес створення української політичних партій наприкінці 19-поч 20 ст. Дайте характеристику їхнім програмним вимогам.

На початку XX ст. у Наддніпрянщині з'являються перші українські політичні партії. Передумовами до активізації національного визвольного руху й утворення партій стали (1900-1901):

- Антипоміщицькі виступи селян. Оскільки селянство в Україні становило найбільший прошарок населення, селянська прихильність до партії підвищувала її популярність.
- Криза 1900-1903 р. значно погіршила становище пролетаріату, що сприяло поширенню в його середовищі ідей соціальної справедливості та зростання популярності партій, які їх висували.
- Загострення національно-визвольного руху перед першою російською революцією 1905-1907 рр.

У Наддніпрянщині першою українською політичною партією була **Революційна** 1900 р. - створення РУП. Харківю Збір студ громад. її керівників були Дмитро Антонович, М. Русов, Б. Камінський, Л. Мацієвич.

Першим програмним документом РУП стала брошура «*Незалежна Україна*», написана харківським адвокатом *М. Міхновським*. Основними положеннями цього документу були: 1) мета партії - створення незалежної української держави; 2) лідер національного руху –інтелігенція, що служить своєму народові; 3) засоби досягнення головної мети - будь-які, включаючи насильницькі; 4) основні лозунги боротьби – «хто не з нами, той проти нас», «Україна для українців», «переможемо або вмеремо»; 5) ніяких компромісів з помірними українофілами.

Незабаром у РУП відбувся розкол – багатьом її членам не подобалася націоналістична категоричність і безкомпромісність висунутих у брошурі М. Міхновського ідей. У 1902 р. міхновці, не маючи широкої підтримки всередині РУП, створили окрему від неї Українську національну партію (УНП). У 1903 р. від РУП відокремилася ліва група, що утворила Українську соціалістичну ...

Вела пропаганду своєї програми, що мала скорочений виклад в “Десяти заповідях УНП”, у часописах та гуртках.

Основним регіоном діяльності РУП була Лівобережна Україна (Харківщина, Київщина, Полтавщина), основним об'єктом пропаганди – українські селяни, а головними формами боротьби - пропаганда й агітація. З поширенням в Україні соціал-демократичних ідей частина рупівців переглядає свої ідейні настанови й у 1904 р. створює окрему *Українську соціал-демократичну спілку*, що на автономних правах увійшла до меншовицької фракції РСДРП. Члени «Спілки» були впевнені, що вирішення національного питання прямо пов'язано з боротьбою пролетаріату та розв'язанням соціально-економічних проблем.

У грудні 1905 р. на II з'їзді РУП більшість рупівців на чолі з М. Поршем, В. Винниченком і С.

Петлюрою дійшли висновку про необхідність об'єднання національної ідеї з марксизмом і перетворили РУП на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), яка стала новою політичною партією, що поєднала прагнення політично активних українців до національної автономії і соціалістичної ідеї. У своїй діяльності УСДРП підтримувала добрі стосунки з польськими соціал-демократами та єврейським Бундом, які поділяли їхні погляди на автономію, підтримували їх сподівання добитися самостійності.

1904р. Української демократичної партії (УДП). До неї увійшли професори, урядові чиновники, земці – різні верстви міської інтелігенції, які складали опозицію до самодержавства.

У ній засуджувався самодержавно-бюрократичний лад, що протягом тривалого часу гнітив народи Російської держави, і доводилась необхідність запровадження конституційної форми правління. У національному питанні ставилися вимоги: надання широкої національної автономії Україні; створення Українського сейму, який міг би самостійно проводити фінансову й економічну політику, враховуючи загальнодержавні потреби. Програма відстоювала повноправне використання української мови в шкільництві, судочинстві, адміністрації. Для вирішення аграрного питання в Україні передбачалося передати державні, удільні та монастирські землі у власність краю, щоб за невелику плату наділити нею тих, хто її обробляє. Основні програмні засади УДП зазнали певного впливу соціалістичних ідей Революційні події 1905-1907 рр. викликали радикалізацію поглядів членів УДП, що призвело до її розколу і створення нової *Української радикальної партії*. Восени 1905 р. УДП об'єдналася з УРП і створили *Українську демократично-радикальну партію*.

Українська радикальна партія (УРП) – українська партія ліберально-народницького напрямку.

Створена восени 1904 р. групою членів, що вийшли з Української демократичної партії. Лідерами партії стали Б. Грінченко, С. Єфремов, М. Левицький, Ф. Матушевський, Л. Юркевич та ін.

Програмні вимоги УДП і УРП у багатьох випадках, зокрема з національного питання, *збігалися*. УРП висувала вимоги надання широкої національно-територіальної автономії Україні, яка повинна була стати рівноправною складовою частиною реформованої федеративної держави; виступала за вільне вживання української мови в школах і адміністративних установах України тощо. Основні програмні засади УРП зазнавали значного впливу соціал-демократичних ідей. УРП розгорнула широку видавничу роботу.

1905 -\\-

Українська соціал-демократична робітнича партія (УСДРП; популярна назва - есеки) – політична партія, що утворилася у грудні 1905 р. з Революційної української партії. Визнавала марксистську ідеологію; складалася з інтелігенції, частково з робітників і селян. Підкреслюючи

національне питання і домагаючись автономії України, УСДРП вела свою діяльність незалежно від Російської соціал-демократичної робітничої партії.

В. Винниченко, С. Петлюра, Д. Антонович, Л. Юркевич, М. Ткаченко, М. Ковальський, М. Порш.

За Української Центральної Ради УСДРП взяла на себе основний тягар *виконавчої влади*. Стоячи на поміркованих позиціях щодо вирішення аграрного питання, УСДРП втратила підтримку селянства на користь Української партії соціалістів-революціонерів. Після проголошення IV Універсалу в уряді залишилося тільки 2 члени партії - Д. Антонович і М. Ткаченко. За гетьманату УСДРП перебувала в *опозиції* до режиму П. Скоропадського, а її лідери (В. Винниченко, С. Петлюра та ін.) тимчасово були ув'язнені. УСДРП входила до складу Українського національного союзу, брала участь у підготовці протигетьманського повстання і формуванні Директорії УНР, до якої увійшли В. Винниченко і С. Петлюра. У 1918-1920 рр. члени УСДРП очолювали Раду народних міністрів УНР (В. Чехівський, Б. Мартос, І. Мазепа).

На IV з'їзді (10-12 січня 1919 р.) УСДРП розкололася на дві фракції: *праву* - «офіційну соціал-демократичну» і *ліву* - «незалежну», яка ставилася з застереженням до централістичної політики російської компартії в Україні, але визнавала потребу організації більшовицької влади в Україні, встановлення «диктатури пролетаріату» та негайного миру з радянською Росією (А. Пісоцький, В. і Ю. Мазуренки, М. Ткаченко, М. Авдієнко). Більшість з'їзду, яку очолювали М. Порш, В. Винниченко, С. Петлюра, І. Мазепа, відстоювала ідею «*трудової демократії*», висловилися за повільну соціалізацію головних галузей господарства і підтримку Директорії УНР.

«Незалежні» есдеки в січні 1920 р. створили *Українську комуністичну партію*, що стала легальною радянською партією і виступала за самостійність УСРР. В еміграції діяла так звана «*Закордонна делегація УСДРП*», що мала центр у Празі та належала до Соціалістичного Інтернаціоналу.

Товариство українських поступовців (ТУП) – нелегальна міжпартійна громадсько-політична організація, що діяла у Наддніпрянській Україні в 1908-1917 рр. ТУП було створено на початку 1908 р. у Києві за ініціативою членів Української демократично-радикальної партії (УДРП) для координації діяльності українського національного руху в період наростання реакції в Російській імперії.

До Товариства українських поступовців, крім УДРП, увійшли діячі *соціал-демократичних* (С. Петлюра, М. Шаповал, В. Винниченко) та *ліберальних* (А. В'язлов, Є. Чикаленко, А. Ніковський та ін.) організацій, які об'єдналися у ній на засадах парламентаризму та конституціоналізму. Керівним органом ТУП була *Рада* (знаходилася у Києві), яка обиралася на щорічних з'їздах організації. Осередки організації - «громади ТУП» діяли по всій Україні (близько 60), а також у Петербурзі та Москві.

Політична програма ТУП зводилася до трьох основних вимог:

- ☐ впровадженні парламентаризму;
- ☐ перебудови Російської держави на федеративних засадах;
- ☐ національно-територіальної автономії України.

З початку Першої світової війни виникли *розходження* серед членів ТУП щодо участі Росії у війні. Одна частина тупівців (Є. Чикаленко, А. Ніковський та ін.) виступила за *поразку* Росії у війні; інша - стояла за повний *розгром* Австро-Угорщини та *приєднання* Галичини до Росії.

Восени 1914 р. ТУП зайняло *нейтральну позицію* щодо війни та воюючих сторін.

Після Лютневої революції 1917 р. Рада ТУП разом із представниками інших громадських і політичних організацій утворили *Українську Центральну Раду*. 25-26 березня 1917 р. у Києві відбувся з'їзд ТУП. Резолюція з'їзду включала *такі*

вимоги: підтримувати Тимчасовий уряд; домагатися легальними засобами автономії України у складі демократичної Російської держави й у зв'язку з цим змінити назву організації на *Союз українських автономістів-федералістів (СУАФ)*; забезпечити права національних меншин. У червні 1917 р. Союз українських автономістів-федералістів було перетворено на *Українську партію соціалістів-федералістів*

38. Охарактеризуйте соціальні перетворення та політичне життя радянської України 20-30 рр. 20 ст.

Встановлення радянської влади на території Наддніпрянської України визначалося суперечливими процесами. Соціальна структура в цей період зазнала складної трансформації. В результаті приходу до влади більшовиків в Україні була встановлена диктатура пролетаріату. Радянське керівництво ліквідувало поміщицьке землеволодіння і клас поміщиків, ліквідовувалися станові звання: дворянин, міщанин, селянин; титули – князь, граф та ін.; звання чиновників.

1921 р. - запровадження НЕПу.

Із запровадженням в 1921 р. нової економічної політики змінилася економічна ситуація в Україні. В результаті часткової денационалізації промисловості, створення приватних орендних підприємств приватний капітал контролював у перші роки непу 75% роздрібного товарообігу. Внаслідок цього в країні з'явилася нова буржуазія – “непмани”: промисловці, приватні торговці, біржові маклери, орендарі.

Суттєво змінилася соціальна структура села. Землекористування бідняцько-середняцьких господарств збільшилося в 1,5 рази за рахунок передачі їм поміщицьких, удільних і церковних земель, а також вилучення частини земель заможного селянства. В результаті кількість заможних і бідняцьких господарств зменшилася, а середняцьких – збільшилася. Політична система України на початку 20-х років мала в собі ознаки багатопартійності, оскільки на території республіки діяли понад 20 політичних партій та організацій.

Однак всі партії, окрім КП(б)У – складової РКП(б), реальної влади не мали і користувалися незначним впливом.

1925 р. КП(б)У залишилася єдиною партією в республіці, фактично та юридично монополізувавши політичне життя.

Важливим елементом політичної системи радянської України були ради. Формально ради вважалися повновладними органами влади, але змушені були працювати під політичним впливом парторганів. ЦК КП(б)У в жовтні 1922 р. видав циркуляр, згідно з яким для керівництва роботою радянських і господарських органів при виконавчих комітетах рад створювались комуністичні фракції, до яких входили всі комуністи – члени виконкомів. Головне їх завдання полягало у впровадженні рішень компартії в діяльність рад.

Наприкінці 20-х років партійно-державне керівництво посилює процес відчуження виробника від засобів виробництва і стало на шлях директивного планування. З жовтня 1928 р. розпочалася перша п'ятирічка. **П'ятирічний план (1928-1932 рр.)** передбачав напружені темпи приросту промисловості, які потребували інтенсифікації праці робітників через: соцзмагання, зустрічні плани, рух новаторів, стимулювання нагородженням орденами тощо.

Результатом бурхливого розвитку важкої промисловості стала урбанізація. Якщо до проведення індустріалізації лише кожен п'ятий житель України мешкав у місті, то наприкінці 30-х років – кожен третій.

Ще одним наслідком індустріалізації стало розгортання процесу українізації робітничого класу, формування національного робітничого класу, який до цього був переважно російським, а також технічної інтелігенції.

В 1929 р. партійно-державне керівництво у зв'язку з новою економічною доктриною розпочало масову колективізацію.

39. Дайте характеристики політичного життя України у роки 2 світової війни та у повоєнне десятиліття (1939-1953 рр.)

до цього документу був таємний протокол, згідно з яким розмежовувалися сфери інтересів обох держав у Східній Європі, в тому числі стосовно західноукраїнських земель.

Після юридичного оформлення приєднання до УРСР західноукраїнських земель тут в стислі строки почалася їх “радянська” без урахування реальних потреб і можливостей тогочасного українського суспільства. Сталінський режим не допустив існування тут жодної політичної сили, за винятком більшовицької партії. Всі українські, польські та єврейські політичні партії, що раніше існували в Західній Україні, змушені були припинити свою діяльність.

В 1939-1940 рр. в західноукраїнських областях на кожному підприємстві створювалася єдина організація профспілок, яка об'єднувала всіх робітників та службовців незалежно від їх професій. Заново були створені великі галузеві профспілки: залізничників, машинобудівників, робітників нафтової промисловості та ін. Кількість членів профспілок зросла на 80-85%,

У роки війни робочу силу було закріплено за підприємствами й установами. У червні 1941 р. указом Президії ВР СРСР було введено право на трудову мобілізацію, якій підлягало все населення, включаючи учнів починаючи з шостого класу. Тривалість робочого дня становила 11 год. Крім того, встановлювалися понаднормові роботи – від 1 до 3 год. на добу. Було відмінено відпустки робітникам і службовцям.

Жорстокість окупантів викликала масовий опір населення. Рух опору в Україні мав дві

течії: комуністичне і молодіжне підпілля, радянські партизани та загони ОУН-УПА. Протягом 1946 р. робота з перебудови воєнно-промислового виробництва на випуск мирної продукції була в основному завершена. Одним із першочергових завдань у перші післявоєнні роки була відбудова “всесоюзної кочегарки” – Донбасу. Тисячі юнаків і дівчат за комсомольськими путівками приїхали в Донбас з різних куточків країни, щоб взяти участь у його відбудові. Молодь з ентузіазмом працювала, відновлюючи шахти, хоча побутові умови були вкрай важкими. Газети щодня повідомляли про трудові здобутки шахтарів.

На відміну від індустріального сектору економіки, що розвивався в повоєнні роки досить високими темпами, її аграрний сектор довго залишався в занедбаному стані. Соціальне становище селян було безправним: вони не мали паспортів, тобто не могли вільно міняти місце проживання, були позбавлені навіть права на мізерну пенсію, яку отримували робітники та службовці. Колгоспам заборонялося створювати будь-які підсобні підприємства, які могли б поліпшити умови життя та побут селян.

21 лютого 1948 р. Президія ВР СРСР прийняла Указ “Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя”. За цим указом кожного, хто не виробив установленого мінімуму трудоднів, можна було виселяти за межі України. З часу прийняття цього указу до липня 1950 р. було винесено 11991 “громадський вирок”. Керівники держави розуміли, що кілька десятків мільйонів осіб жили під час війни на окупованих землях, були вивезені на примусові роботи до Німеччини, перебували у полоні. Усі вони зазнали зовсім інших ідеологічних впливів. Мільйони солдатів та офіцерів побували в країнах Європи й бачили там значно вищий рівень життя. Тому сталінський режим намагався за всяку ціну відновити контроль над їх свідомістю. Для цього були використані різноманітні засоби тиску, передусім ідеологічні кампанії та репресії.

40. Розкрийте суть політики «лібералізації» політичного життя у період хрущовської «відлиги» та проаналізуйте її значення для УРСР

Кульмінаційним моментом «відлиги» став XX з'їзд КПРС у лютому 1956 року. На якому була розкрита суть культу особи Сталіна.

Для України змінився вектор промисловості. Якщо за Сталіна розвивалася важка промисловість, тепер гроші ідуть на виробництво товарів для людей. Будуються хрущовки, з'являються перші автомобілі.

Реформи на селі:

- ☐ Паспортизація жителів села;
- ☐ Масове будівництво житла (хрущовки);
- ☐ Розвиток культурно-побутової сфери (будинки культури, побут комбінати тощо);
- ☐ Кампанія з ліквідації «різниці між містом і селом»;
- ☐ Запровадження грошової оплати праці та пенсійного забезпечення колгоспників.

Результати:

- ☐ Зростання життєвого рівня;
- ☐ Часткове вирішення житлової проблеми;
- ☐ Прискорення процесу урбанізації.

Грошова реформа 1961 р.:

- ☐ Обмін грошових знаків на новий зразок;
- ☐ Деномінація (зміна (збільшення) номінальної вартості грошових знаків з метою стабілізації валюти чи спрощення розрахунків. Деномінація відбувається шляхом обміну за встановленим співвідношенням (10:1, 100:1 і т. ін.) старих грошових знаків на нові) (мала фіскальний характер).

Результати:

- ☐ Фактичне зростання цін;
- ☐ Урівнення доходів громадян.

Реформи в сільському господарстві:

- ☐ Ліквідація МТС (машинно-тракторних станцій) і продаж техніки колгоспам;
- ☐ Укрупнення колгоспів;

- ☐ Перетворення частини колгоспів на радгоспи;
- ☐ Зміна закупівельних цін;
- ☐ Запровадження помісячної оплати праці колгоспникам;
- ☐ Меліорація земель;
- ☐ Технічне оснащення колгоспів;
- ☐ Електрифікація села.

Антицерковна кампанія 1958-1962 рр.:

- ☐ Закриття церков (половина з існуючих);
- ☐ Ліквідація монастирів;
- ☐ Переслідування протестантів та релігійних сект.

Проведені Хрущовим реформи управління не забезпечили бажаного просування країни по шляху прискорення науково-технічного прогресу та виведення її з економічної кризи. В жовтні 1964 р. Хрущов був усунутий від влади.

березні 1956 р. радянський уряд скоротив на дві години тривалість робочого дня у передвихідні та передсвяткові дні. Було збільшено тривалість відпусток, пов'язаних із вагітністю і пологами (з 77 до 112 календарних днів). У квітні скасовано закон 1940 р., що прив'язував робітників до підприємств, на яких вони працювали. Тепер працюючі мали право змінювати місце роботи, за два тижні попередивши адміністрацію про свій намір. Для селян, однак, зберігалось попереднє становище: не маючи паспортів, вони не могли залишити свій колгосп або радгосп. У травні було встановлено шестигдинний робочий день для підлітків від 16 до 18 років. Скасовувалася плата за навчання у старших класах середніх шкіл та вищих навчальних закладах.

У липні 1956 р. було прийнято закон про державні пенсії, за яким значно збільшено розміри нижчих розрядів і обмежено розміри високих пенсій. Пенсійний вік знижувався до 60 років для чоловіків і 55 років для жінок. Середній розмір пенсій збільшився майже в два рази.

41. Дайте характеристику змін у політичному житті у період наростання кризи тоталітарного ладу в СРСР у другій половині 60-х – першій половині 80-х рр.. 20 ст. розкрийте етапи формування дисидентського руху.

. Післяхрущовський період (1964—1984) у житті народів СРСР, у т. ч. й України, увійшов в історію як період "застою" ("розвинутого соціалізму" — за партійною фразеологією), що проявився в економіці, суспільно-політичному та культурному житті країни. Він характеризувався надмірною ідеологізацією суспільної свідомості, посиленням тоталітарних тенденцій в адміністративно-державному управлінні, боротьбою з інакомисленням. Було припинено хрущовські реформи, які, незважаючи на непослідовність, все ж вели до лібералізації та гуманізації суспільства. Почався тотальний наступ на шістдесятників, практично припинився процес реабілітації репресованих сталінським режимом, пройшла хвиля арештів і судових процесів, посилилася русифікація України. Десталінізація поступилася місцем неосталінізму. Захопивши владу, нове партійно-державне керівництво, очолюване Л.Брежнєвим, прагнуло задекларувати свою нібито реформаторську сутність, а тому розпочало діяльність з економічної реформи, яка часто ототожнюється з іменем тогочасного голови Ради міністрів СРСР О.Косигіна. "Косигінська реформа", суть якої полягала у введенні прогресивних елементів ринкових відносин (госпрозрахунку) в планову економіку СРСР, повинна була забезпечити подолання таких негативних явищ економіки, як збільшення потреби у капіталовкладеннях, незавершеність будівництва, масовий випуск товарів, що не мали збуту, диспропорція розвитку галузей господарства. У перші роки свого перебування на чолі партії Брежнєв намагався здійснювати колективне керівництво президії ЦК КПРС (з 1966 р. — політбюро). Проте особливості партійно-державної системи СРСР полягала ще й у неможливості діяти без чітко визначеного лідера, яким після 1967 р. став Брежнєв. Він значно зміцнив свої позиції, поставивши на чолі КДБ Ю. Андропова (1967 р.). Того ж року міністром оборони призначили А. Гречка. Це були люди Брежнєва.

Важливою ознакою політичного життя 70-х рр. було формування культу особи Л. Брежнєва, що мав на останньому етапі його життя досить гротескний характер завдяки безмірному звеличуванню особи генерального секретаря. Нестримна пристрасть до вихвалень і нагород (Брежнєв мав 220 радянських і закордонних орденів і медалей) увінчалася 4 зірками Героя Радянського Союзу, званням Героя Соціалістичної Праці, нагородженням орденом "Перемоги". Піднесенню його авторитету не сприяла й

трилогія мемуарів "Мала земля", "Відродження", "Цілина", хутко налампіжена літературними ошуканцями від імені генерального секретаря. Члени родини Брежнєва були замішані у кримінальних справах. Авторитет лідера партії й країни катастрофічно впав.

У 1965 р. нове радянське керівництво здійснило спробу економічних реформ. Пріоритет у розробленні та проведенні їх належав голові Ради Міністрів СРСР О. Косигіну.

Рішеннями березневого (1965 р.) пленуму ЦК КПРС передбачалося, що реформа має забезпечити подолання традиційних для тогочасної моделі економіки вад: диспропорцій у розвитку галузей економіки, її затратності, невідповідності між рівнем виробництва та рівнем оплати праці та ін.

Сутність економічної реформи полягала: у скороченні планових показників, що їх доводили до підприємства; у створенні на підприємствах фондів матеріального стимулювання; у перерозподілі частки національного прибутку на користь аграрного сектора; у заходах щодо розвитку соціальної інфраструктури села та ін.

Перші кроки реформи принесли позитивні результати: позбавилося сільськогосподарське виробництво, покращилося постачання населення міст продовольством, зросла продуктивність праці; основні показники 8-ї п'ятирічки було виконано. Успіх реформи в перші роки скоріше був зумовлений фактором "початкового ефекту", тому що вже на початку 70-х рр. темпи розвитку почали падати. Основна причина полягала в тому, що реформа не була спрямована на докорінну зміну старого господарського механізму управління економікою. Вона лише дещо видозмінювала розподіл функцій між центральними та низовими ланками за незмінності тієї самої командно-адміністративної системи. Проведення "косигінської" реформи засвідчило, що економічне реформування радянської системи неможливе без політичного, без демократизації органів влади та управління, без реального державного суверенітету республік.

У 60—70-х рр. виникла нова форма протесту — дисидентство, яке за своєю природою було духовним, інтелектуальним і моральним опором закостенілості радянської системи суспільства. Найактивнішими учасниками дисидентського руху були творча інтелігенція, духовенство та віруючі, представники різних національностей. Дисидентство як соціальний рух мав помірковане та радикальне крила. Вчені вирізняють такі етапи дисидентського руху в СРСР:

перший — 1961—1968 рр. Формою руху було написання листів лідеру країни з підписами найбільш відомих діячів науки, культури ("підписанти"). За різними даними, до їх гурту належало 700 осіб. Формою поширення дисидентських ідей на той час став "самвидав" — машинописні журнали, збірники, літературно-публіцистичні доробки. У молодіжному середовищі виникали перші неформальні об'єднання на протигагу офіційному комсомолу. Від середини 60-х рр. дисидентський рух перейшов до активних форм діяльності. Так, у грудні 1965 р. на Пушкінській площі у Москві відбулася перша правозахисна демонстрація, організаторами якої були А. Сахаров, О. Гінзбург, А. Амальрик, Л. Богораз;

другий — 1968 — середина 70-х рр. Характеризувався активними формами протесту: виступ 8 осіб на Красній площі 25 серпня 1968 р. на знак протесту проти вторгнення радянських військ до Чехо-Словаччини; видання за кордоном літературно-публіцистичних творів (А. Синявським, Ю. Данієлем, О. Гінзбургом, О. Марченком, О. Солженіциним та ін.), звернення учасників руху з критикою радянської дійсності до міжнародних організацій, в яких висвітлювалися факти порушення [прав](#) людини в СРСР; формування правозахисного та національного рухів у республіках СРСР і наростання репресій проти вільнодумства (судові процеси над А. Синявським, Ю. Данієлем, О. Марченком, О. Гінзбургом, П. Литвиновим, Ю. Галансковим, Ю. Орловим та їх арешти й ув'язнення, висилка О. Солженіцина, висилка академіка А. Сахарова до Горького (Нижній Новгород), поміщення членів дисидентського руху в психіатричні клініки, "справа Григоренка", "справа Пліуч", "справа Щаранського", позбавлення радянського громадянства М. Ростроповича, Ю. Любимова;

третій — середина 70—середина 80-х рр. Характеризувався організаційним оформленням руху (створення Групи сприяння виконанню Гельсінських угод, правозахисних організацій у союзних республіках, Вільного профспілкового об'єднання трудящих) і наростанням репресій з боку КДБ на чолі з Ю. Андроповим. Формами протесту проти радянської системи стали страйки . робітників (протягом 1975

—1983 рр., за різними джерелами, відбулося 60 масштабних виступів робітників), масова еміграція єврейського населення до США та Ізраїлю, виступи католицького духовенства Литви, створення молодіжних неформальних рухів та організацій, екологічні кампанії, що проводилися з ініціативи письменника Залигіна (із захисту Байкалу, проти повороту сибірських рік та ін.).

Посилення опозиційних рухів у СРСР було реакцією передової частини радянського суспільства на посилення консерватизму брежнєвського керівництва, збереження в суспільстві атмосфери "поміркоvanого страху".

42. Проаналізуйте передумови та процес формування багатопартійної системи незалежної України

Визначальною функцією партійної системи є забезпечення нею зв'язку та взаємодії між органами державної влади та громадянами, своєрідне віддзеркалення політичних інтересів різних суспільних груп і об'єднань.

Активізація багатопартійного життя розпочалася у 80-ті роки ХХ ст. з перебудовною трансформацією суспільної організації, як заперечення монополії комуністичної партії України і формування альтернативних політичних організацій та об'єднань національно-демократичного характеру.

Історія розвитку та становлення багатопартійної системи в сучасній Україні мала свої особливості та специфічні риси, за якими можна виділити три основні періоди партійного будівництва.

I) перший період розпочався на рубежі 1989-1990 років і тривав до 1993 року. Спочатку виникає демократична платформа в КПУ, формується Народний Рух України як політична сила. Одночасно відбувається самоідентифікація нових політичних партій: Української республіканської партії, Партії зелених України та ін. Більшість їх програмних документів мали загально-декларативні гасла демократичної ідеології, апелювали до всього українського народу з ідеями суверенітету України (або в системі співдружності, або як самостійної держави), парламентської демократії і приватновласницьких основ соціально-економічного життя.

Характерними рисами багатопартійного будівництва цих років стали антикомунізм, демократизм, західництво та романтизм. Процес партійного формування розвивався на двополярній основі. На одному боці була Комуністична партія, в середині якої виникали різні платформи, що в майбутньому переросли у самостійні партійні структури, а на іншому боці – група партій і рухів, які в основу своїх програмних платформ поклали демократичні принципи. Після проголошення незалежності України політичне життя набуло не тільки широкого розмаху, а й стало на певну юридичну основу. Правовий статус партій закріплювався в Міністерстві юстиції України.

II) другий період, на думку деяких політологів, розпочався з перетворенням НРУ на партію і реєстрацією КПУ як легітимної партії. Цей період завершився на рубежі 1997-98рр. під час виборів до Верховної Ради України 1998р. Процес формування партійної системи здійснювався за класичною схемою: комуністичний, соціалістичний, соціал-демократичний, націонал-радикальний, націонал-демократичний, ліберальний та інші напрямки.

Характерними рисами цього періоду стала орієнтація партій на нагальні потреби політичного і соціально-економічного життя України. На часі стало утворення союзницьких виборчих блоків зі споріднених політичних сил, зросла тенденція до переходу від дрібнопартійності до утворення потужних партій. В результаті спостерігалось намагання оформити "партію влади" як домінуючу політичну силу в структурах законодавчої і виконавчої влади. На роль такої партії претендувала Соціалістична партія України на чолі з її лідером О.Морозом, але через низку причин вона такою не стала. В різні періоди неформально "партією влади" називали СДПУ (о) та "партією ілюзії влади" НРУ, НДП.

III) третій період партійного будівництва розпочався у ході політичних баталій у виборчому процесі до Верховної Ради (1998р.) і продовжується надалі. Виборчі змагання розподілили політичні партії на два блоки – парламентські та позапарламентські.

Постало питання створення потужного політичного центру, що об'єднав би більшість суспільства в розбудові держави, однак його розвиток не завершений до сьогоднішнього дня. Причинами такого явища стали партійні негаразди в рядах центристських партій – НДП, "Громада", та несформованість соціальної бази цих партій.

Вибори 1998р. до ВР України засвідчили також подальше зростання політичного впливу

партій лівої орієнтації. З п'яти з них, що брали участь у виборчій кампанії, чотири потрапили до ВР. В результаті в парламенті були представлені 173 депутати партій лівого спрямування.

Характерними рисами цього періоду стало набуття властивих для України політичних ознак у партійному будівництві, зокрема, проявилися партії, які не вписувалися у традиційну класифікацію: ліві – праві. До них відносяться: “Громада”, “Реформи і порядок”, СДПУ(о), СелПУ та інші. Центр протистояння значною мірою перемістився зі сфери поділу на ліві – праві і зосередився на боротьбі між прихильниками західництва, з одного боку, і слав’янофільства – з іншого. Ці партії намагаються поширити свою ідеологію та партійні структури не лише на заході чи сході, а й мати своїх симпатиків та електорат у всіх регіонах України. Набула широкого розвою тенденція внутрішньопартійних розколів і дрібнення майже серед усіх таборів партійного життя. Конфлікти в НРУ призвели до його розколу на дві партії і стрімкого падіння їх авторитету, політичного впливу. Серйозних випробувань зазнав і центр, зокрема партія “Громада”, яка розкололася одразу після еміграції та арешту її лідера П.Лазаренка. Частина громадівців створила Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина” на чолі з Ю.Тимошенко.

Внутрішньопартійні розколи відбувалися і серед партій лівого спрямування. В складі ВР розформувалася фракція ПСПУ та СелПУ, розкололася СПУ. З її частини було утворено Всеукраїнське об’єднання лівих “Справедливість” на чолі з І.Чижом.

Проте партійне будівництво поки що залишається на етапі мультипартійності і крайньої поляризованості, не оформлена легітимно “партія влади”, яка б стала гарантом процесу стабілізації українського суспільства. Лише в 2002 році при формуванні чергового керівництва Верховної Ради нового скликання, та формування нового Кабінету Міністрів вдається створити так звану “парламентську більшість”, до складу якої увійшли представники центристів та деяких правих партій. Поступово відбувається перехід до більш стабільної системи класичної багатопартійності, де існують потужні масові політичні партії і поляризований плюралізм думок.

43. Охарактеризуйте культурний розвиток первісного суспільства та давніх цивілізацій на території України.

В історичному розвитку первісна доба охоплює величезний період - від появи перших людиноподібних істот до виникнення перших цивілізацій. Відповідно до основного матеріалу виробництва - каменю, цю культурно-історичну епоху називають кам’яним віком.

Кам’яний вік поділяється на: палеоліт (давній кам’яний вік) - 2 млн. - XI тис. років до Р. Х.; мезоліт (середній кам’яний вік) - X-VII тис. років до Р. Х.; неоліт (новий кам’яний вік) - VI-IV тис. років до Р. Х.

Кам’яний вік характеризується поступовим формуванням людини сучасного типу за фізичними ознаками, привласнювальним типом господарювання (мисливство, рибальство, збиральництво), створенням найпростіших знарядь праці, знайомством з вогнем та вмінням його видобувати, формуванням перших суспільних спільнот (людське стадо або праобщина, родова община), форм релігійних вірувань (фетишизм, анімізм, тотемізм та магія) тощо.

Відповідно до цієї періодизації первісного суспільства здійснюється аналіз зміни форм господарювання. Для палеоліту і мезоліту характерна тільки привласнювальна форма. В період неоліту людина починає прилаштовуватись до відтворювальної форми - землеробства та скотарства. Потім ця форма господарювання поєдналася з привласнювальною, що суттєво вплинуло на динаміку культурно-історичного розвитку.

Стоянки раннього палеоліту відомі в Донбасі (Амвросіївка), на Харківщині (Ізюм), Житомирщині (Городище), в печерах і гротах Криму, в Подніпров’ї (Лука-Врублівецька, Бабин). Загалом близько 60 стоянок по всій Україні.

Найдавнішим поселенням вважається стоянка біля с. Королево, що на Закарпатті. На глибині до 12 м від поверхні, в товщі ґрунту, виявлено 15 культурних шарів палеолітичної доби. В найнижчому знайдено знаряддя, вік яких датують приблизно 1 млн. років до Р. Х. Першу палеолітичну стоянку в Україні розкопав ще в 1873 р. археолог Ф. Камінський біля с. Гінці на Полтавщині.

У ранню добу палеоліту жили людиноподібні істоти, яких в науці називають «пітекантропи». В цього типу людиноподібної істоти збереглось ряд мавпячих рис: сутулість, волохатість, похилий лоб, широкий ніс, довгі руки і короткі ноги. На відміну від мавп, у них був більший мозок, вони ходили прямо на двох ногах і, найважливіше, що відрізняло їх від мавп, це вміння виготовляти знаряддя праці і використовувати вогонь.

З погляду сучасності вони виготовляли примітивні предмети праці. Ймовірно користувались дерев'яними киями та загостреними палицями, які не збереглися до нашого часу, а також зробленими з різних порід каменю ручними рубилами. Такі рубила, оббиті і загострені з країв, завдовжки 10-20 см слугували основним універсальним знаряддям. Використовували також відщепи - безформні осколки кременю. Жили стадами і не вміли споруджувати житла.

Приблизно 150-100 тис. років до Р. Х. з'являється новий фізичний тип людини - «неандерталець». На зріст 150-160 см, помітно сутулий з прямою ногою. Об'єм головного мозку відповідав мозку сучасної людини, досягаючи 1600 см³. Про розумові здібності неандертальців свідчать вирізані ними візерунки та зображення тварин на кістках тварин (стоянка Молодово - Чернівецька обл.). Значно вдосконалювалось виробництво крем'яних і кам'яних знарядь, мисливської зброї, з'явилися крем'яні вістря на списи, ножі. Проживали на берегах великих річок, будували перші житла. Зокрема, поблизу с. Молодово знайдено перші унікальні в Європі тривалі наземні житла віком до 44 тис. років. Вони споруджувались з велетенських кісток, черепів і бивнів мамонтів, дерева, накривались шкірами. Житла обігрівались і освітлювались вогнищами.

В Україні відомі поховання неандертальців. У гроті Київ-Коба в Криму знайдено поховання жінки і дитини, що свідчить про зародження релігійних вірувань. Нині в Україні відомо близько 200 стоянок неандертальців, найбільше їх в Криму і Подністров'ї.

Пізній палеоліт охоплює час від 40-35 тис. років до 11 тис. років тому. Саме в цей час формується людина сучасного фізичного типу, яку в науці називають «кроманьйонець». Це вже був «*homo sapiens*» - людина розумна.

У цей період первісні люди заселяють всю територію України, але найбільше їхніх стоянок виявлено на Дніпрі та Дністрі (Молодове, Кормань, Бабин та інші). Нині відомо понад 800 стоянок людей пізнього палеоліту.

На стоянках пізнього палеоліту жило в середньому від 20 до 100 осіб. За підрахунками вчених населення України становило 20 тис. осіб. Панував родоплемінний лад. Середній вік життя людини того часу становив приблизно 20-25 років.

Найдавніші пам'ятки мистецтва в Україні належать до доби пізнього палеоліту, які були знайдені на Радомишльській (Житомирська обл.), Мізинській (Чернігівської обл.), Амвросіївській (біля м. Амвросіївка Донецької обл.) та інших стоянках. Серед них всесвітньо відомі браслети зі стоянки Мізин, виготовлені з бивня мамонта, покриті меандровим і зигзагоподібним орнаментом, численні кістяні пластинки, лопатки, щелепи та інші кістки мамонта, прикрашені різноманітними лініями та червоною вохрою.

Наша уява про духовний світ людини пізнього палеоліту доповнюється знахідками музичних інструментів. Зокрема, на стоянці Мізин знайдено ансамбль музичних ударних інструментів, а на стоянках Атака та Молодово, що на Дністрі - кістяні сопілки.

На сучасному етапі доба мезоліту представлена приблизно 1000 розроблених стоянок та кількома могильниками. У цей час зникають великі тварини - такі як мамонт, а тваринний світ визначають олені, кози, зайці, коні та інші.

У зв'язку з цим відбуваються зміни в мисливстві. Широко застосовуються винайдені лук і стріли. Людина приручає собаку, яка стає її помічником на полюванні.

Найвідомішою пам'яткою цієї доби є Кам'яна могила, яка розташована біля села Терпіння (Запорізька область). Кам'яна могила займає площу близько 3-х гектарів, висота сягає 12 м, кількість плит пісковика перевищує 3 тисячі. Великий кам'яний пагорб у степу приваблював давніх людей як явище надзвичайне та фантастичне. У результаті багаторічних досліджень Кам'яної могили науковці відкрили 65 гротів і печер, на стелях яких виявлено кілька тисяч найрідкісніших наскельних зображень різних історичних епох (від пізнього палеоліту і мезоліту до середньовіччя). Гроти - це переважно невеликі (до 5-8 м), невисокі (1,2—1,5 м) скельні розколини з плоскими (або близькими до них) стельовими плитами. У наш час значна частина гротів заповнена піском (законсервована) для того, щоб зберегти давні петрогліфи (вирізьблені малюнки на камені). Серед більшості малюнків, розташованих на тлі лінійно-геометричних композицій, добре простежуються зображення людини, диких і домашніх тварин, сцени полювання, танцю, чаклунства тощо.

Неолітичних стоянок в Україні виявлено більше 700, а також понад 20 могильників. Крім того вчені виділили більше 10 неолітичних культур.

Досягнення людства в неоліті називають «неолітичною революцією», бо в цей час первісні люди перейшли від привласнювального типу господарства до відтворювального, тобто землеробства, скотарства та виробництва (ремесла).

Другою основною рисою досягнень неоліту було винайдення глиняного посуду, який ліпили руками, орнаментували та випалювали на вогнищі. В техніці обробітку каменю застосовуються нові прийоми

- шліфування, пиляння, сверління, що підвищувало продуктивність праці. З'являються нові знаряддя праці - сокири з рукоятками, тесла, свердла та інше.

Сучасні назви основних племінних груп походять від території розселення (буго-дністровська, дніпро-донецька культури), орнаменту посуду (культури лінійно-стрічкової та шнурової кераміки), форми посуду (культури лійчастого посуду та кулястих амфор) та назви населеного пункту, де вперше було відкрито.

44. Проаналізуйте розвиток культури та освіти КР та Г-В кн..

. Потреби суспільного розвитку, виникнення та становлення власної держави – Київської Русі – вимагали певного рівня культури, писемності, освіти. Ці процеси зумовили історичну необхідність у літерно-звуковому письмі, що відповідало природі та практиці слов'янського мовлення. Упорядкування слов'янського письма пов'язують з просвітницькою діяльністю Кирила і Мефодія. Найдавніші слов'янські абетки – глаголиця (на Русі пам'яток, написаних нею, не збереглося) й кирилиця.

Протокирилівська абетка стала офіційною на початку X ст. і згодом, пройшовши шлях вдосконалення, отримала назву “кирилиці”. Кирилиця складалася з 43 літер, з грецького письма було запозичено 24 літери, інші 19 відповідали слов'янським звукам. На Русь вдосконалена кирилиця прийшла з Болгарії, разом з монахами й богословськими книгами, після прийняття Київською Руссю християнства у його східному варіанті як державної релігії (988).

Розвиток освіти у Київській Русі ґрунтувався на власних традиціях та використанні античного й болгаро-візантійського досвіду шкільного навчання. Шкільна освіта за князювання Володимира Святославича та Ярослава Мудрого стає частиною загальнодержавної та церковної політики Київської Русі. Київські князі почали створювати школи, дбаючи про поширення писемності серед підданих. У літопису під 988 р. вперше згадується про запровадження князем Володимиром шкільного навчання на Русі, до якого в першу чергу були залучені діти бояр і дружинників. Син Володимира Ярослав наказав створити школи й навчати грамоті 300 дітей. Початкові школи існували при великих монастирях. Так, Ганна Всеволодівна, онука Ярослава Мудрого, з 1086 р. – монахиня Андріївського монастиря у Києві, заснувала при ньому школу для 300 дівчаток, де навчали грамоті, співу, шиттю та іншим ремеслам, що для середньовічної Європи було незвичним явищем.

У Київській Русі існувало три типи шкіл: палацова школа (державний навчальний заклад, що утримувався за рахунок князя); школа “книжого вчення” (для підготовки священиків); світська (приватна) школа домашнього навчання (переважно для купецького й ремісничого населення міст). Школи організовувалися за грецьким зразком. Виходячи з державних потреб, у давньоруських школах вивчали основи письма, читання, рахунку (арифметики), співів, музику, поезику, риторичку, іноземні мови (передусім грецьку й латинську).

Першим і головним ступенем навчання було читання. Більшість учнів приватних і церковних шкіл проходили лише цей клас. Другий ступінь освіти включав вміння писати і рахувати. У X-XII ст. на Русі була поширена іонійська система рахунку, за якою літери грецького алфавіту з різними додатковими знаками (титлами) використовувались як цифри. Третій ступінь охоплював вивчення іноземних мов, насамперед грецької, що мало практичне значення завдяки стосункам з Візантією.

Абетку вивчали силабічним методом, поширеним в античності – спочатку назви букв, а потім склади. Писали металевими й кістяними загостреними стержнями для письма (стилем або писалом). Для письма використовували вкриті воском дерев'яні дощечки або бересту, для важливих документів – пергамент.

На зміст навчання вплинули традиції візантійсько-болгарської церковної освіти. Спершу використовувалися завезені з Болгарії віршовані азбуковники, пізніше на основі болгарських укладалися власні оригінальні азбуковники. Особливо популярними були псалми, зібрані у Псалтирі – на той час найпоширенішій навчальній книзі в школах грамоти. Укладалися “Парамійники” – літургично-учительські збірники (біблійні тексти, вибрані зі Старого Заповіту), апракосні Євангелія (добірки євангельських текстів, розміщених у порядку церковнослужебних читань).

Поняття “навчання грамоти” (тобто основи письма, читання, рахунку, хорового співу) з'являється у пам'ятках давньоруської писемності наприкінці XI – на початку XII ст. Школи грамоти за обсягом знань порівнювалися до елементарної початкової освіти.

Разом з тим, писемні джерела розрізняють звичайну грамотність і “книжне навчання”, під яким малось на увазі проходження спеціального курсу середньовічних наук, що складався головним чином з богословсько-філософських дисциплін (філософії, богослов’я, діалектики, риторики, граматики, деяких відомостей з історії). Вінцем освіти вважалося освоєння ораторського мистецтва та вміння створювати поетичні твори. Знання учні отримували не тільки від учителів, але й з перекладної літератури. Важливе значення для поширення освіти на Русі мали переклади книг з іноземних мов, започатковані Ярославом Мудрим. Цей процес був піднятий князем до рівня важливої державної справи й невдовзі призвів до заснування при митрополії у Києві першого відомого на Русі книгосховища при Софійському соборі. Дещо пізніше виникла бібліотека при Києво-Печерському монастирі. Невдовзі були відкриті бібліотеки у Новгороді, Чернігові, Переяславі, Білгороді, Турові, Галичі та інших містах Русі. На середину XI ст. було зроблено значну кількість перекладів з грецької на давньоруську. Більшість книжок прийшла у Київську Русь з Візантії. Книжковий фонд домонгольської Русі нараховував близько 140 тис. томів, що свідчить про багатство давньоруської культури та високий загальний рівень освіти. Були поширені твори античних авторів Арістотеля, Платона, Сократа, Демокріта, Епікура, Плутарха, Софокла, Геродота та ін. До освічених верств давньоруського суспільства належали представники князівсько-боярської та церковної верхівки, а також люди, безпосередньо причетні до виготовлення книжок: переписувачі, укладачі, майстри книжкової справи, художники та ін. Важливими осередками освіти були монастирі й церкви, особливо з другої половини XI ст., коли Київська Русь вступає у період розпаду, зазнає кризи загальнодержавна шкільна політика київських князів і посилюється роль церкви в керівництві освітою. Розпочинають виникати монастирські школи. Ігумен Києво-Печерського монастиря Феодосій 1068 р. вперше запровадив для ченців обителі Студитський статут (складений 798 р. візантійським богословом Федором Студитом), за яким передбачалося навчання монахів грамоти.

У другій половині XIII-XIV ст. писемність не була монополією лише духовенства. Літерні тавра на глиняному посуді, пряслах, зброї, графіті на стінах київських соборів вказують на те, що чимало письменних людей було і серед представників нижчих верств населення – ремісників, дружинників, міщан.

Високим рівнем освіти відзначалось і Галицько-Волинське князівство, де у князівських та єпископських канцеляріях працювало багато освічених людей – знавців іноземних мов. Вони готували тексти грамот, вели дипломатичне листування.

Розвиток освіти в Україні, починаючи з XIV ст., відбувався у складних соціальних і національно-культурних умовах. Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського спочатку не внесло суттєвих змін у їх культурно-національний розвиток. Тут продовжували діяти православні (монастирські й церковноприходські) школи, традиції яких склались у період Київської Русі і викладання в яких велося церковнослов’янською мовою. Вони забезпечували основи грамотності населення.---

45. Дайте характеристику розвитку духовної культури, освіти та наукових знань на українських землях у період Л-П доби. (дофига....)

Розвиток освіти в Україні, починаючи з XIV ст., відбувався у складних соціальних і національно-культурних умовах. Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського спочатку не внесло суттєвих змін у їх культурно-національний розвиток.

Тут продовжували діяти православні (монастирські й церковноприходські) школи, традиції яких склались у період Київської Русі і викладання в яких велося церковнослов’янською мовою. Вони забезпечували основи грамотності населення.

На українських землях давався взнаки кризовий стан шкільної освіти, відсутність власної вищої школи. Як правило, школи існували при церквах і монастирях, де навчались переважно діти міщан, селян, дрібної шляхти, які міцно трималися своєї національності й православної віри. У XVI ст. в Україні з’являються мандрівні дяки та світські вчителі, які організовували своєрідну пересувну школу. Першим підручником у школах був буквар, зразки якого не збереглися, першою читанкою – часослов. У 1491 р. Святополк Фіоль видав у Кракові “Часосолов”, якій призначався для користування в українських землях і який став першою слов’янською книжкою, друкованою кирилицею.

З середини XVI ст. в українські землі починають проникати ідеї руху Реформації, зокрема, звільнення з-під влади Риму, демократизація церкви й наближення її до народу,

переклад Біблії та богослужбових книг на національні мови, заснування шкіл. Реформаторство супроводжувалося могутнім пресвітницьким рухом. В Україні наприкінці XVI – на початку XVII ст. створюються протестантські та соцініанські школи, які пропагують реформаторські ідеї (у Хмельнику, Любарі, Киселині, Панівцях та ін.). Високий рівень викладання, загальнодоступність і віротерпимість привертала до цих закладів й іновірців, а тому ці школи переслідувалися католицькою церквою та урядом Речі Посполитої.

Католицька церква, занепокоєна поширенням реформаторських ідей, розпочала з ними боротьбу, у тому числі в галузі освіти. Важливим інструментом у зміцненні позицій католицизму став орден єзуїтів. У Польщі його діяльність була спрямована на посилення католицької експансії, піднесення рівня католицьких шкіл, розширення їх мережі. В українських землях експансія Ватикана особливо активізується після Люблинської унії (1569) і утворення Речі Посполитої.

Єзуїти відкривали свої школи (елементарні й середні) та колегії, які мали два відділи: нижчий (гімназія, п'ять класів) і вищий (де три роки вивчалась філософія і чотири – богослов'я). Чільне місце в них посідала латинська мова, якою велось викладання. Навчальні заклади організовувалися за зразком західноєвропейських. Випускники єзуїтських шкіл відзначалися вмінням вести диспути з протестантами та православними. В Україні діяли 23 єзуїтські колегії – у Ярославі (1575), Львові і Луцьку (1608), Києві (1647) та ін. Система виховання в єзуїтських школах була спрямована на формування з молодих людей ревностних католиків. Багато представників православної української шляхти після закінчення цих шкіл зрікалися своєї національності й віри, починали з неповагою ставитись до рідної культури. Таким чином, католицькі школи стали одним із засобів полонізації українського населення.

Цей процес денаціоналізації, що охопив насамперед українські шляхетні кола, викликав в Україні наприкінці XVI – на початку XVII ст. серйозний опір. В умовах посилення боротьби за вплив на освіту з боку католицького, уніатського, протестантського віровчень православна церква втрачає свою монополію у галузі шкільництва. З ініціативи окремих осіб або груп української шляхти, міщанства, духовенства виникають нові або реорганізуються старі школи.

Посилення впливу світських кіл, проникнення гуманістичних і реформаційних ідей обумовили вагомі зміни в українській освіті у цей період, виникнення якісно нової школи – греко-слов'яно-латинської. Вона ґрунтувалась на національних традиціях, поєднуючи їх з передовими досягненнями західноєвропейської школи й науки. Такий різновид школи стає визначальним у розвитку освіти у східнослов'янських землях на протязі тривалого часу. Першим навчальним закладом такого типу була школа в Острозі на Волині, яка піднесла систему освіти в Україні до рівня вищих протестантських і католицьких шкіл. Культурно-освітній центр нового типу, який складався з колегії, літературно-наукового гуртка, друкарні і бібліотеки, заснував у 1576 р. князь Костянтин Острозький, який відігравав роль опікуна православ'я і мецената української культури. Він зібрав у м. Острозі людей з високою гуманістичною освітою. Першим ректором колегії був письменник-полеміст Герасим Смотрицький, друкарню очолював Іван Федоров (1577-1582), викладали українські учені Даміан Наливайко, Василь Сурозький.

Наприкінці XVI ст. Острог перетворився на великий просвітницький центр. Навчання здійснювалося за поширеною в Європі системою “семи вільних мистецтв”, яка поділялась на тривіум (граматика, риторика, діалектика) та квадріум (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Острозька школа, як і більшість шкіл того часу, мала переважно гуманітарну спрямованість. Національні культурно-освітницькі традиції в Острозькій школі зберігались завдяки викладанню церковнослов'янської та грецької мов, які були літературними й конфесійними мовами даного регіону і вивчення яких було характерною особливістю шкіл у східнослов'янських землях ще з часів Київської Русі. Крім того, в умовах наступу католицизму церковнослов'янська мова виступала як засіб самозбереження національної віри й культури.

Разом з тим, навчання будувалось таким чином, щоб випускники школи за рівнем освіти не поступались тим, хто закінчив католицькі та протестантські школи. У зв'язку з цим в Острозі значну увагу приділяли вивченню латини, яка була мовою західноєвропейської школи, науки, літератури. До того ж у Речі Посполитій вона було також офіційною мовою адміністративних та судових установ. Острозька школа стала фактично першою вищою школою в Україні. Після смерті К.Острозького (1608), нащадки якого прийняли

католицизм, вона поступово занепадає. 1624 р. єзуїти відкрили в Острозі свій колегіум і припинили діяльність школи.

З другої половини 1580-х рр. значну роль у суспільно-політичному і культурному житті починають відігравати братства – громадсько-політичні організації українського міщанства, які створювалися для захисту своїх станових і національно-релігійних інтересів. Вони розпочинають боротьбу проти національного і релігійного обмеження, за збереження православ'я та української культури, у тому числі у галузі освіти. Створення шкіл було одним з головних положень статутів братств. Наприкінці XVI – на початку XVII ст. в Україні виникає близько 30 братських шкіл, першою з яких була школа при Львівському Успенському братстві (1586).

Інші братські школи, які виникають у Перемишлі, Рогатині, Замості, Києві, Вінниці, Немирові, Крем'янці, Луцьку та ін., будувались за зразком Львівської. Вона надсилала багатьом свій статут, постачала підручники, а іноді направляла й вчителів. Під ідейним і педагогічним впливом братських шкіл перебували монастирські і парафіяльні школи. За навчання у братських школах батьки сплачували певні кошти, діти незаможних батьків навчалися безкоштовно. За програмою навчання ці школи були закладами середнього типу. Найголовніша увага приділялась вивченню слов'янської та української книжної мов. Усі братські школи у своєму розвитку пройшли два етапи: вони виникали як греко-слов'янські, а згодом почали зближуватись з латино-польськими. Це дозволяло знайомитися з досягненнями західноєвропейської науки й літератури.

З початку XVII ст. Київ стає провідним культурним центром України, чому в значній мірі сприяло зростання економічного значення міста. У 1631 р. митрополитом Київським став Петро Могила, який заснував Лаврську школу як вищий заклад європейського типу. Від братської вона відрізнялася тим, що в ній вивчалися “сім вільних мистецтв” і більше уваги приділялось латинській мові, а грецька мала другорядне значення. Відкриття школи у лаврі викликало невдоволення Київського братства, яке не бажало передавати шкільну освіту до рук архімандрита Києво-Печерської лаври. У 1632 р. братчики примусили П.Могила погодитись на об'єднання навчальних установ.

Школа отримала назву Київської колегії (у Західній Європі колегіями називали навчальні заклади вищого типу) і за змістом навчальних програм і рівнем викладання відповідала вимогам європейської вищої освіти. Однією з реформ, здійснених П.Могилою, стало введення викладання у колегії та багатьох братських школах латинською мовою, яка становила невід'ємну ознаку освіченості. Без її знання неможливо було вступити до вищих шкіл Західної Європи. У колегії викладались також старослов'янська, книжкова українська, польська та грецька мови. Крім того, у програму П.Могила ввів викладання “семи вільних мистецтв”. З часом у програму навчання почало входити вивчення німецької, французької, старослов'янської мов, з 1751 р. введено курс російської мови і поезії. Викладались також історія, географія, література. Повний курс навчання тривав 12 років.

Київська колегія дещо відрізнялась від західноєвропейських університетів, що було обумовлено історичними умовами та національними традиціями: в ній не було обов'язковою для університетів системи факультетів, учням не надавались учені ступені, не завжди читався курс богослов'я. Останнє було пов'язано з політикою польського уряду, який забороняв викладати у колегії богословські науки, інакше заклад мав би права академії. Все ж рівень освіти, який отримували випускники Київської колегії, був достатньо високим, що давало їм можливість продовжувати навчання за кордоном і відкривало шлях до європейської науки. Вона продовжувала залишатись центром українського культурного життя і у другій половині XVII ст.

Хоча входження Лівобережжя до складу Росії після національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького зумовило суперечливі тенденції у духовному розвитку України, на Лівобережжі зберігався багаторічний досвід організації шкільної освіти. Продовжували існувати приходські школи при церквах, в яких вчителювали дяки та їх помічники (“виростки”, “молодики”), у містах працювали школи для дітей духовенства, ремісників, купців. На Запорозжжі функціонували церковноприходські та січова школи, які велику увагу приділяли навчанню військової справі і забезпечували освіченими людьми військову канцелярію Запорізької Січі. На Правобережжі продовжували діяти братські школи, але вони поступово втратили провідну роль у галузі освіти. Натомість посилилась політика колонізації, яку проводив уряд Речі Посполитої.

У першій половині XVIII ст. освітній процес на Лівобережжі і Слобожанщині був

ускладнений колоніальною політикою царизму, зокрема мовною. Низка царських указів (1721, 1727, 1728, 1735 рр.) була спрямована на введення російської вимови у церковну практику й обмеження друкування та розповсюдження книжок, написаних українським варіантом церковнослов'янської мови. З другої половини XVIII ст. усі школи України поступово перейшли на російську мову. Іншою перешкодою розвитку національної освіти були кріпосницькі відносини.

Початкова освіта на Лівобережжі, Слобожанщині та Запорозжжі до останньої чверті XVIII ст. зосереджувалась у церковно-парафіяльних школах. Вони існували майже у кожному селі, засновувалися сільськими громадами й у них навчалися діти старшини, козаків, а також селян. У 1748 р. на території семи полків Гетьманщини було 866 шкіл, але розміщення їх було нерівномірним. Так, у Ніжинському полку нараховувалося 217 шкіл, Лубенському – 172, тоді як у Миргородському – лише 37. На Слобожанщині у 1730-х рр. налічувалось 131 трирічна церковно-парафіяльна школа. В наступні роки кількість цих шкіл зменшилась, що пояснювалося дальшим розоренням і закріпаченням селян і козаків.

За свідченням лубенського полковника І.Кулябки, освічених людей не вистачало навіть для заміщення посад осавулів і сотенних отаманів. У 1768 р. з його ініціативи почалося навчання грамоті й військовій справі понад тисячі козацьких дітей. Невдовзі досвід Лубенського полку схвалила Генеральна канцелярія, котра сприяла його поширенню у всіх полках. З другої половини XVIII ст. для дітей старшини створювалися закриті учбові заклади – пансіони та інтернати, в яких викладали переважно іноземці. На Запорозжжі у 1754-1758 р. існувала Головна Січова школа для дітей переважно заможних козаків і старшини. За змістом навчання вона прирівнювалася до кращих братських шкіл, у ній викладали піїтику, риторiku, математику, астрономію, музику (велася підготовка кобзарів, цимбалістів, сурмачів, скрипалів) та ін.

У XVIII ст. розвиток вищої освіти в Україні був пов'язаний насамперед з діяльністю Києво-Могилянської академії, якій указами Петра I 1694 р. та 1701 р. було надано статус академії, права самоуправління (як у вищих навчальних закладах Європи) й уперше дозволено викладати курс богослов'я. До середини XVIII ст. Києво-Могилянська академія вважалась одним з перших за значенням вищих навчальних закладів Російської імперії. Серед її слухачів було багато вихідців з Правобережжя й західноукраїнських земель, уродженців центральних районів Росії, а також представників пригноблених Туреччиною та Австрією слов'янських народів (сербів, болгар, чорногорців та ін.). Хоча навчання в академії значною мірою мало церковно-богословський характер, її слухачі діставали досить всебічну освіту.

Головну масу студентів становили діти старшини, духовенства, заможних казаків і міщан; у реєстрі слухачів 1729 р. згадано представників майже всіх відомих тоді старшинських сімей. Разом з тим, серед студентів були й бідні, що жили у бурсі (гуртожитку). Свою роль культурно-освітнього центра академія почала втрачати з кінця XVIII ст. й була закрита у 1817 р. Її функції перейняла Київська духовна академія (1819). Розвиткові національної освіти на Правобережжі й західноукраїнських землях заважала політика колонізації, яку проводив польський уряд. Шкіл на Правобережжі було дуже мало. Влада підтримувала лише єзуїтські колегії та уніатські школи, навчання в яких мало яскраво виражений польсько-католицький характер. У містах Східної Галичини існували трирічні школи, в яких навчалися діти шляхти, міщан, духовенства, а викладання здійснювалося польською мовою. Важливим осередком освіти й науки на землях Західної України був Львівський університет (1661), викладання в якому велося латинською мовою.

Після першого поділу Речі Посполитої (1772) західноукраїнські землі увійшли до складу імперії Габсбургів. Австрійський уряд здійснив реформи в галузі освіти. З 1774 р. було запроваджено три види шкіл: однокласні “парафіяльні” з викладанням рідною мовою; трикласні “тривільні”; чотирикласні “нормальні” з викладанням німецькою мовою. Як “рідна мова” була допущена й українська (церковно-слов'янська з українською вимовою). Львівський університет було перетворено у світський заклад, при ньому у 1787-1808 рр. діяв “Руський інститут” (“Studium Ruthenum”) – відділення, де на філософському і богословському факультетах окремі предмети викладалися українською мовою.

Дуже низьким стан освіти був на Буковині. За турецького панування тут майже не було шкіл. З встановленням австрійської влади було відкрито кілька шкіл, де викладання

велосся переважно румунською та німецькою мовою. Закарпаття перебувало у складі Угорського королівства, що обумовило там політику латинізації та мад'яризації. Разом з тим, там існувала невелика кількість церковно-уніатських шкіл з викладанням “руською” (як називалась там українська) мовою. Викладання на слов'яно-руській мові здійснювалося також у Мукачівській монастирській школі (з 1744 р. – духовній семінарії), яка стала основою для створення учительської семінарії. У 1776 р. вона була переведена до Ужгорода.

46. Висвітліть розвиток української культури у період національного відродження на українських землях у складі Австр та Рос імперій у 19-поч 20 ст.

Російська імперія

З розвитком капіталістичних відносин уряд Російської імперії розпочинає проводити державну політику керівництва освітою й вдається до реформ. Для управління освітніми закладами були створені навчальні округи. Дев'ять українських губерній входили до трьох – Київського, Одеського та Харківського. Навчальні заклади було поділено на чотири “розряди”: парафіяльні школи – для “людей найнижчих станів”; повітові училища – для дворян, службовців, купців, ремісників; гімназії та ліцеї, а також університети – головним чином для дітей дворян.

Російський уряд провадив політику русифікації в галузі освіти й не турбувався про відкриття національних шкіл. Українська демократична інтелігенція поставила питання про право українського народу на свою культуру й мову і стала на шлях організації недільних шкіл для народу. Перша з них відкрилася у Києві 1859 р.. Т.Шевченко написав для них “Букварь южнорусский”, але цензура перешкоджала його розповсюдженню.

Наприкінці 1850-х рр. 84 київських вчителів звернулися до влади із заявою про запровадження навчання в початкових школах України рідною мовою. З 1859 р. українська мова почала вводитись у недільних, а потім і у щоденних початкових школах Києва. Однак валуєвським циркуляром (1863) викладання українською мовою в школах було заборонено, а недільні школи ліквідовано.

У 60-х роках XIX ст. в галузі освіти було проведено низку реформ, зумовлених скасуванням кріпосного права (1861). З 1864 р. всі типи початкових шкіл перетворювалися на загальноосвітні “початкові народні училища” з єдиною програмою. У кожній губернії створювалася посада попечителя народних училищ. Жінки одержали дозвіл на вчителювання. У 1872 р. більшість повітових початкових училищ було реорганізовано у шестирічні міські училища.

У 1870-х рр. початкові народні школи почали відкриватися земствами.

Натомість, уряд підтримував створення церковно-парафіяльних шкіл, викладали в яких переважно священники. Кількість таких шкіл особливо зросла на Правобережжі.

Крім того, в містах існували платні приватні пансіони для дітей дворян, які готували до вступу в гімназії, ліцеї, університети та військові училища. Вони створювалися окремо для хлопців і дівчат.

З початком XX ст. в українських губерніях, як і по всій Російській імперії, відбувалося помітне розширення шкільної мережі, оскільки капіталістична економіка вимагала все більше освічених людей та кваліфікованих кадрів спеціалістів. За 1897-1911 рр. кількість початкових шкіл зросла з 13570 до 18719. Однак система освіти в Росії лишалася становою й не відповідала зростаючим вимогам економічного та духовного розвитку суспільства. В українських губерніях це доповнювалося національним гнобленням, що виявлялось у забороні вести навчання у школі українською мовою.

Проблеми початкової школи не могли компенсуватися зростанням кількості недільних шкіл, мережа яких розширювалася досить повільно, й на січень 1917 р. їх налічувалося 112. Забезпечення підручниками, приміщеннями, вчительськими кадрами цих шкіл було вкрай незадовільним. Винятком становила лише Харківська жіноча недільна школа, організатором і керівником якої майже півстоліття була Х.Алчевська. Школа була учасницею міжнародних виставок у Парижі, Чикаго, Брюсселі.

У XIX ст. починають створюватись і професійні школи. Спочатку вони відкривалися різними відомствами без чітко визначеної системи. В Україні існували Чернігівське ремісниче (1804) і Кременчуцьке землемірне (1807) училища, Херсонське училище торговельного мореплавства (1834), яке готувало штурманів, шкиперів і суднобудівників, Головне училище садівництва в Одесі (1844), Харківське землеробське училище (1851), кілька фельдшерських шкіл.

Реформою 1888 р. була створена система промислово-технічної освіти. Всі промислові училища поділено на ремісничі, які готували кваліфікованих робітників, нижчі (майстрів) і середні (техніків). В Україні нижчі технічні училища спеціалізувалися переважно на залізничній справі. Їх налічувалося 10. До середніх спеціальних закладів належали комерційні училища (всього – 17), учительські семінарії, середні технічні заклади (гірничі у Горлівці, політехнічне в Одесі, технічне в Миколаєві). В Одеському навчальному окрузі діяло 11 мореходних класів (1884), які готували кадри для Чорноморського торгового флоту. У Глухові було засновано учительський інститут (1874).

На початку XX ст. структура середньої та нижчої професійної освіти в підросійській Україні залишалася такою, як і в попередні десятиліття. Зросла лише кількість професій, які можна було здобути вихідцям з селян, робітників і міщан. Виникла також нова форма навчання робітників, зайнятих на виробництві – вечірні та недільні курси й класи, яких у містах нараховувалося понад десяток. Кадри вчителів для всіх форм професійної освіти готували 8 учительських інститутів.

У XIX ст. набула розвитку вища освіта. У 1805 р. було відкрито Харківський університет, який стає центром національного відродження. Його було засновано за приватною ініціативою, головним чином В.Каразіна, на кошти харківського дворянства й купецтва. 1834 р. було відкрито Університет св. Володимира в Києві, до складу якого входили філософський, юридичний, згодом медичний (1842) факультети. Його першим ректором став професор М.Максимович. 1863 р. університети отримали автономію. Але у 1884 р. її було ліквідовано, а університети передано під контроль попечителів навчальних округів.

Крім того, створювалися вищі навчальні заклади, що об'єднували гімназичний та університетський курси: Волинська гімназія у Кременці (1805-1832), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817), при якому існував Інститут східних мов для підготовки перекладачів (1828-1855), Гімназія вищих наук у Ніжині (1820), згодом перетворена у математичний (1832), а потім юридичний (1840) ліцей. У 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею в Одесі було утворено Новоросійський університет.

Економічний і культурний розвиток країни прискорив появу спеціальних вищих навчальних закладів: Ніжинського історико-філологічного інституту, Харківського ветеринарного інституту (1873). Першим вищим технічним закладом в Україні став Південноросійський технологічний інститут у Харкові (1885). У 1898 р. було створено Київський політехнічний інститут у складі хімічного, механічного, інженерного та сільськогосподарського відділень. Серед професорів інституту були відомі вчені М.Артем'єв, С.Реформаторський, В.Кирпичов, який став його першим ректором. 1899 р. у Катеринославі почало діяти вище гірничі училище.

Австрійська імперія

Свої особливості у XIX ст. мав розвиток освіти у Східній Галичині, Північній Буковині й Закарпатті, які перебували у складі Австрійської імперії. Кількість шкіл постійно зменшувалась, українська мова витіснялась німецькою та польською. На 1841 р. початковою освітою у Галичині було охоплено лише 14% дітей. Подібне становище було на Закарпатті та в Північній Буковині. Під час революції 1848-1849 рр. у Галичині діяло 60 недільних шкіл з українською мовою навчання, а на Закарпатті – 9, але згодом вони підпали під вплив церкви.

У результаті реформи 1869 р. в імперії було запроваджено обов'язкове навчання для дітей віком від 6 до 14 років, а школи були передані під нагляд світських органів. За шкільним законом від 1895 р. початкові галицькі школи поділялися на два типи: нижчий (сільський) – трикласні та вищий (міський) – шестикласні. Після закінчення нижчих шкіл не можна було здобути середню освіту.

На Закарпатті австро-угорський уряд здійснював політику мад'яризації навчання, але й цими школами у 1890-х рр. було охоплено менше 50% дітей шкільного віку. У Північній Буковині діяло лише 305 початкових шкіл, а закон про загальнообов'язкове навчання практично не здійснювався.

Гімназії, які давали середню освіту, були переважно католицькі. З 1856 р. в них було скасовано вивчення української мови. На 1899 р. українські гімназії залишилися лише у Львові й Перемишлі, а в Коломиї, Тернополі та Чернівцях – окремі гімназичні класи. На середину XIX ст. у Східній Галичині було 8 гімназій, на Буковині – 1, на Закарпатті – 9.

Крім того, існували приватні професійні школи.

Вища освіта в західноукраїнських землях зосереджувалася у Львівському університеті, Реальній (або торгівельній, 1817), Ветеринарній (1897), Технічній (1844) академіях у Львові (остання була згодом реорганізована у політехнічний інститут), Чернівецькому ліцеї. Львівський університет складався з філософського, теологічного, юридичного та медичного факультетів. Викладання провадилося латинською, німецькою та польською мовами. Австрійський уряд не чинив перешкод для вступу українцям лише на богословський факультет, який готував сільських священиків.

Головною проблемою шкільної освіти в Західній Україні було її недостатнє фінансування з боку цісарського уряду. За бюджетними асигнуваннями у 1912 р. на одного жителя Галичини припадало коштів вчетверо менше, ніж у центральних австрійських провінціях. Друга освітня проблема краю – це скорочення кількості або повне закриття шкіл з українською мовою навчання й заміна викладання польською, румунською або німецькою мовами. Так, у Закарпатті на 1907 р. всі українські школи були закриті, кількість змішаних шкіл, де викладання велося двома мовами – українською та німецькою або румунською – зменшилось з 306 у 1902 р. до 30 у 1914 р. Внаслідок такої політики властей у краї був досить високий відсоток неписьменних – 70 (у Галичині – 63%), хоча в цілому на 1912 р. у тій же Галичині діяло 5,8 тис. початкових шкіл. На початку XX ст. кількість гімназій та реальних училищ у західноукраїнських землях у 1900-1910 рр. подвоїлась. У Галичині функціонували 61 гімназія й 13 реальних училищ (5 гімназій з українською мовою навчання; 20% всіх гімназистів – українці). З 13 гімназій та 1 реального училища Буковини у 1910 р. лише в одній викладання велося українською мовою, а у двох – німецькою та українською. У всіх 3 гімназіях Закарпаття викладання велося лише угорською мовою.

Українському студентству західноукраїнських земель після наполегливої боротьби вдалося домогтися в австрійських властей відкриття у Львівському й Чернівецькому університетах кількох українських кафедр. В цілому ж, освіта в українських землях як Російської, так і Австро-Угорської імперій не задовольняла потреб суспільства.

47. Проаналізуйте зміни у розвитку української культури, освіти та науки у період національної революції 1917-1920 рр.

Новий етап у розвитку української освіти розпочався після Лютневої революції 1917 р. Хоча політика Тимчасового уряду була гальмуючим елементом, велику роль у цей час відіграли українські громадські організації, які утримували на власні кошти українські школи, підготували та друкували підручники, оргнізовували літні учительські курси тощо. У березні 1917 р. було відкрито дві українські гімназії у Києві, невдовзі – університет у Катеринославі, консерваторію у Харкові, сільськогосподарський інститут в Одесі. У жовтні розпочав діяльність Український народний університет (Київ) та Український учительський інститут (Житомир). До початку навчального року відкрилось більше 50 українських середніх шкіл, які існували на приватні або громадські кошти.

Велику роль у розвитку національної освіти відіграла Центральна Рада, яка проголосила основним завданням освітньої політики відродження рідної мови і школи. У червні 1917 р. було створено Генеральне секретарство освіти на чолі з І.Стешенком, яке взяло на себе функції керівництва справою освіти в Україні. Влітку 1917 р. секретарство почало призначати губернських і повітових комісарів освіти, завданням яких було проведення українізації школи. Після проголошення УНР секретарству перейшло управління всіма освітніми установами в Україні. Було скасовано шкільні округи і замість них утворено комісаріати освіти. Національним меншинам забезпечувався вільний розвиток рідної мови та освіти. Управління освітою кожної нації здійснювалося через відділи освіти при Генеральних секретарствах польських, єврейських, російських справ та національні ради освіти. У листопаді 1917 р. були відкриті Українська Педагогічна Академія та Українська академія мистецтв у Києві.

Уряд Гетьмана П.Скоропадського продовжив освітню політику, розпочату Центральною Радою. За часи Гетьманату у більшості шкіл було введено українську мову, розпочалось навчання у 72 (з запланованих 150) українських гімназій, видано кілька мільйонів примірників підручників на українській мові для початкової школи. Всі українські школи, утворені у 1917-1918 рр. на приватні та громадські кошти, було переведено на державне фінансування. У жовтні 1918 р. у Кам'янці-Подільському відкрився український університет, а Київський Український народний університет було перетворено на державний.

Певну увагу національній освіті приділяли Директорія УНР. У січні-травні 1919 р. посаду

міністра освіти в уряді УНР обіймав І.Огієнко, який розробляв концепію єдиної національної школи. Законом УНР про основи освіти (13 лютого 1919 р.) національним меншинам надавалося право на школу рідною мовою.

У міжвоєнний період на західноукраїнських землях, де польський та румунський уряди проводили політику національного й культурного гноблення, українські школи закривалися. Закарпаття, що опинилося під владою Чехо-Словаччини, перебувало у кращому становищі. Уряд країни дозволяв українцям користуватися рідною мовою. —

48. Дайте характеристику освіти та науки радянської України.

Радянська влада в Україні також приділяла увагу розвитку освіти. Народне секретарство освіти у грудні 1917 р. очолив В.Затонський. Протягом наступних 2-3-х місяців у тих регіонах України, де існувала радянська влада, замість старих адміністративних органів освіти створювались відділи й комісаріати народної освіти, культурно-освітні комісії ревкомів. Ці органи на початку 1918 р. зустрілися з гострими кадровими проблемами, оскільки абсолютна більшість адміністрації й учителів 480 гімназій та 356 неповних середніх шкіл поставилися до неї різко негативно й практично не брали участь у перших спробах запровадження обов'язкової та безкоштовної освіти.

25 січня 1919 р. було ухвалено Декрет Раднаркому УСРР про єдину трудову школу.

Передбачалось створити єдиний тип навчальних закладів – трудову школу, яка складалась з двох ступенів: першого (5 класів) і другого (4 класи) з безкоштовним навчанням та викладанням предметів рідною мовою. З метою якнайшвидшої підготовки спеціалістів для зруйнованої економіки України в 1920 р. державні, громадські й приватні початкові і середні школи були тимчасово ліквідовані, а їх класи реорганізовані у 7-річну школу. Молодь мала продовжувати освіту в професійно-технічних школах і технікумах. Наприкінці 1920 р. в Україні нараховувалося 21887 шкіл.

Радянська влада розпочала ліквідацію неписьменності з літа 1920 р., оскільки 72% населення України не вміли читати і писати. У травні 1921 р. Раднарком України ухвалив Декрет про ліквідацію неписьменності. Для його виконання у 1923 р. було створене товариство “Геть неписьменність!” на чолі з головою ВУЦВК Г.Петровським. Вже наприкінці 1920-х рр. рівень письменності виріс з 24% до 57%.

У роки непу відбувався подальший розвиток системи освіти. 1925 р. в Україні – першій з союзних республік – було запроваджено обов'язкове чотирирічне навчання дітей віком 8-9 років. На початку 1930-х рр. загальнообов'язковою початковою освітою було охоплено 98% дітей віком до 10 років, а 95% випускників початкових шкіл продовжували навчання у семирічній школі.

Велику увагу радянська влада приділяла підготовці вчителів. У 1920 р. було відкрито 48 педагогічних технікумів і близько 100 учительських курсів. Крім того, відбувся поворот вчительської маси до радянської влади. За 1926-1932 рр. мережа педагогічних інститутів зросла в республіці з 12 до 46, а технікумів – з 59 до 84. Вдвоє було підвищено заробітну плату вчителям початкової школи; на 80% – учителям старших класів. Разом з тим, держава посилила адміністративне керівництво та ідеологічний тиск на освіту. У травні 1934 р. керівництвом республіки приймається спеціальна постанова, яка ставила під жорсткий ідеологічний контроль викладання громадянської історії та географії.

З 25 серпня 1932 р. в СРСР запроваджувалася єдина загальноосвітня школа з десятирічним строком навчання, а з 1934 р. – єдині типи школи: початкова (I-IV класи), неповна середня (I-VII класи) і середня (I-X класи)

Потреби економіки вимагали постійного збільшення кількості закладів професійно-технічної освіти. На початку 1920-х рр. були створені школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), куди приймали підлітків з чотирикласною освітою, та здійснено перебудову спеціальної освіти. На базі колишніх ремісничих і реальних шкіл організовані професійно-технічні школи для юнаків з семирічною освітою для підготовки кваліфікованих робітників. Замість вчительських семінарій, інститутів і відповідних факультетів університетів створювались інститути соціального виховання або профосвіти; відкрито інститут народного господарства, сільськогосподарські, зооветеринарні інститути; широкопрофільні медичні інститути (Київ, Харків, Одеса) та хіміко-фармацевтичні інститути (Харків, Одеса). Зростала мережа робітфаків, які готували робітничу молодь до вступу в інститути.

З 1929 р. розпочинається уніфікація вищої і середньої спеціальної освіти і реорганізація її за галузевою ознакою. Вищим навчальним закладом став інститут, а середнім

спеціальним – технікум. Усі технікуми передавалися з Нарокомату освіти галузевим наркоматам. Їх кількість зросла до 576 (1938 р.). Було створено галузеві вищі навчальні заклади. З 1932 р. розпочалось укрупнення 203 вузів України, з яких на 1938 р. залишилось 123. За рішенням уряду УСРР від 10 березня 1933 р. було відновлено в республіці університетську освіту. Почали працювати університети у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську.

Після включення західноукраїнських земель до складу УРСР освіту в краї було реорганізовано відповідно до діючої в СРСР системи. Вона стала загальнообов'язковою. У середині 1940 р. тут діяло 6918 шкіл, у тому числі 6000 – з українською мовою навчання. Розгорнулася ліквідація неписьменності серед дорослого населення. Всі вищі й середні навчальні заклади перейшли на державний бюджет. У 1940/41 навчальному році у західноукраїнських землях діяло 15 вузів (7 – у Львові), 23 технікуми і 2 робітфаки. Під час німецької окупації загарбники намагались прищепити українцям нацистську ідеологію. Директива головного ідеолога третього рейху В.Розенберга передбачала для дітей на окупованих територіях чотирикласну освіту. Гауляйтер України Е.Кох вважав достатнім три класи. Кілька вищих та середніх спеціальних учбових закладів, що діяли в Україні на початку окупації, незабаром було закрито, а студентів і учнів вивезено як робочу силу до Німеччини.

В УРСР у повоєнні роки першочергова увага приділялася відновленню і вдосконаленню мережі навчальних закладів. Вже в першому після визволення 1943/44 навчальному році в усіх містах і селах республіки школи відновили свою роботу. До навчання залучалась молодь, яка змушена була припинити його в зв'язку з війною. З вересня 1943 р. в Україні були створені школи робітничої молоді, а у вересні 1944 р. – школи сільської молоді з навчанням без відриву від виробництва.

Здійснення заходів, спрямованих на охоплення всіх дітей навчанням у школі, створення й розширення мережі вечірніх та заочних шкіл, сприяло розгортанню обов'язкової семирічної освіти. До 1953 р. в основному було забезпечено загальне семирічне навчання для дітей шкільного віку, у другій половині 1950-х рр. майже всі учні мали можливість закінчити десятирічку, адже у 1958 р. в Україні діяли 11 тис. середніх шкіл – у 2,5 рази більше, ніж у 1940 р.

З 1958 р. замість семирічної обов'язкової було організовано восьмирічну школу, яка давала учням загальноосвітні та технічні знання. Повну середню освіту молодь здобувала в школах робітничої та сільської молоді або в загальноосвітній середній політехнічній школі (9-10-ті класи). Наприкінці 1950-х рр. у країні почалась організація шкіл-інтернатів, в яких навчалися сироти, діти інвалідів Великої Вітчизняної війни та праці, малозабезпечених батьків та одиноких матерів. На кінець 1950-х рр. в Україні діяло понад 90 шкіл-інтернатів.

У 1960-1970-х рр. продовжувався розвиток і вдосконалення системи народної освіти. У 1960-ті рр. було запроваджено загальнообов'язкове восьмирічне навчання, а в 1970-ті – завершено перехід до загальної середньої освіти, яка запроваджувалася не тільки через загальноосвітню школу, але й через середню спеціальну освіту та систему професійно-технічного навчання. Водночас було внесено зміни до структури школи. Навчання в початковій школі тепер завершувалося за три роки замість чотирьох. У 1980-х рр. значно скоротилася кількість початкових і неповних шкіл і водночас зросла кількість середніх, що становлять основну ланку шкільної освіти.

Швидко зростаючий у повоєнні роки технічний рівень виробництва висував дедалі вищі вимоги для підготовки кадрів працівників для всіх галузей народного господарства. Досвід показав, що однією з найефективніших форм підготовки нового поповнення робітничих лав є професійно-технічні училища, які поряд з професією дають молодим робітникам і середню освіту. Крім того, існувала система виробничого навчання: виробничо-технічні курси, вечірні та заочні школи, технікуми, інститути. На 1987 р. в Україні функціонувало понад 1200 професійно-технічних училищ всіх видів, де навчалось 710 тис. учнів.

Розширилась підготовка спеціалістів із середньою спеціальною освітою. У 1986/87 навчальному році в Україні налічувалося 733 середніх спеціальних навчальних заклади, де навчалось 805 тис. учнів, які отримували 370 професій.

Розвиток освіти у повоєнний період забезпечив високий освітній рівень жителів України. На 1987 р. кількість населення з вищою та середньою (повною й неповною) освітою становила 28 млн. чоловік при загальній кількості 52 млн. В цілому, вища і середня

спеціальна школи виконували покладені на них завдання підготовки кадрів для економіки, науки й культури. Але у цей період не обійшлося без помилок і порушень у галузі освіти. Політика “злиття націй” призвела до того, що в Україні залишилося менше половини шкіл з українською мовою навчання, а в деяких великих містах вони зовсім зникли. Крім того, з 1983 р., виконуючи постанови керівних партійних органів, у системі середньої школи республіки почалося посилене викладання російської мови, що виражалось у збільшенні кількості годин, поділу класів на групи в школах з українською мовою викладання тощо. Вузи та середні спеціальні навчальні заклади майже повністю перейшли на російську мову.

Загалом радянська школа забезпечила всім громадянам республіки доступ до освіти, дала змогу в історично короткий строк ліквідувати масову неписьменність й запровадити загальну середню освіту, створити значний науковий і культурний потенціал. Але в умовах командно-адміністративної системи національної школи в Україні не існувало такої школи, де учням дають не тільки знання, а й виховують їх патріотами. При цьому за основу беруть рідну мову, історію, культуру свого народу. Процес створення такої школи розпочався в Україні після здобуття незалежності

49. Проаналізуйте пріоритетні напрямки розвитку освіти, науки та технічно-промислової політики сучасної України.

Незалежна Україна успадкувала від СРСР високий освітній потенціал: 93% зайнятого населення на початок 1990-х рр. мали середню або вищу освіту. У 1991 р. Верховна Рада ухвалила Закон України “Про освіту”, що визначив школу як основу духовного та соціально-економічного розвитку держави. Його реалізація була тісно пов’язана зі зміцненням матеріально-технічної бази освіти, урізноманітненням форм шкільної освіти, впровадженням у навчання новітніх досягнень економіки.

На основі закону “Про освіту” прийнято закони прямої дії, зокрема “Про загальну середню освіту”, нормативно-правові акти про різні типи шкіл і форми навчання. Вперше в Україні були розроблені стандарти загальної середньої освіти.

На початку XXI ст. в Україні продовжувала поглиблюватись політика, спрямована на розширення сфери використання української мови як державної, задоволення потреб і прав молоді щодо вивчення рідної мови.

В усіх регіонах України працюють відділення Малої академії наук, які охоплюють значну частину обдарованої учнівської молоді. Щорічно провадяться всеукраїнські олімпіади та інші змагання серед учнів.

Водночас стан загальної середньої освіти характеризується існуванням складних проблем. Економічні труднощі країни позначаються на стані матеріально-технічної бази середньої освіти. Особливо це характерно для сільської місцевості, де понад третина шкіл — малокомплектна. Організація навчального процесу ускладнюється незадовільним забезпеченням закладів освіти засобами навчання, комп’ютерами, наочними посібниками, навчальною літературою.

На початку XXI ст. зі зміцненням матеріально-технічної бази освітніх закладів розпочався досить тривалий процес

Важливою ланкою системи безперервної освіти є професійно-технічна, яка спрямована на формування кваліфікаційного рівня особистості, створення національного виробничого потенціалу, що бере участь у технологічному оновленні виробництва. Подальший процес оптимізації мережі навчальних закладів та структури підготовки фахівців здійснюється на підставі спеціалізації навчальних закладів за професійним спрямуванням відповідно до потреб ринку праці й суспільства, враховуючи загальнодержавні й регіональні потреби в кваліфікованих кадрах. Проте у реформуванні професійно-технічної освіти здійснено лише частину запланованих кроків. Через недостатнє фінансування не вдається повністю реалізувати програму реформування професійно-технічної освіти.

Органічною складовою освітньої діяльності є науково-дослідна робота в системі вищої освіти. Вона провадиться викладачами в рамках другої половини робочого дня та в наукових підрозділах вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. У 97% вищих навчальних закладів ведеться підготовка аспірантів, у 67% — докторантів. Тут захищається понад 60% докторських і кандидатських дисертацій, більш як половина Державних премій України в галузі науки й техніки присуджується за роботи, виконані за участю науковців вищої школи.

Реформування національної системи освіти неможливе без її входження в міжнародний

освітній простір. Тому особлива увага приділяється розвитку міжнародної співпраці в галузі освіти, базою для якої є здійснення міждержавних, міжурядових та відомчих міжнародних угод. Україною укладено понад 70 міжнародних угод у царині освіти, а ще десятки перебувають на стадії доопрацювання та узгодження із зарубіжними партнерами. Заклади освіти України щорічно відряджають за кордон для навчання, стажування, підвищення кваліфікації, участі в наукових форумах і на оздоровлення понад 50 тис. учнів, студентів, аспірантів і науково-педагогічних працівників. Майже така сама кількість іноземців прибуває в Україну. Постійно підтримуються й розширюються контакти з понад 50 міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, програмами, фондами: Радою Європи, ЮНЕСКО, Інформаційною службою США, фондом Фулбрайта, Німецькою службою академічних обмінів, Британською Радою. Освіта України активно використовує можливості, які відкрились із вступом до Ради Європи. Втілюється в життя низка важливих програм, спрямованих на реформування галузі, впроваджуються європейські стандарти в освіті.

На сучасному етапі вища освіта України активно інтегрується в європейський освітній простір завдяки залученню до Болонського процесу. Він спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти, стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців у межах європейського регіостання привабливості європейської освіти та інтересу до вищої освіти в цілому.

Вища школа України для входження до Болонського процесу потребує певних реформ. В Європі вищу освіту здобувають приблизно один з 10 випускників школи, а магістерську ступінь отримують не більше 10-15% випускників бакалаврату. Вищі навчальні заклади України сьогодні приймають на навчання до 70% випускників шкіл.

Отже, система освіти України перебуває на етапі глибокого реформування. Цей процес відбувається в умовах розвитку ринкової економіки, децентралізації управління, боротьби за утвердження цінностей демократичного суспільства.

Наука

Одним з пріоритетних напрямів державної політики в сучасній Україні є розвиток науки, яка має відігравати надзвичайно велику роль у зростанні економічного потенціалу держави. Разом з тим, після проголошення незалежності України у сфері наукового розвитку проявились певні негативні тенденції, які потребували швидкої ліквідації. Зокрема, орієнтація на прикладні розробки супроводжувалася падінням престижності фундаментальних досліджень, що було наслідком нагромадження серйозних проблем у середині 1990-х рр.

Суттєвою вадою сфери науки в Україні новітнього періоду є її поділ на академічну, вищих навчальних закладів та галузеву. Низький рівень фінансування створює великі труднощі у матеріально-технічному та кадровому забезпеченні науки. Окремі науково-дослідні інститути втратили за останні роки понад половину свого кадрового складу.

На 1994 р. загальна чисельність наукових кадрів в Україні становила близько 300 тис. осіб, що було вдвічі більше, ніж у Франції. З них понад 80 тис. — доктори та кандидати наук. Однак наукова віддача цих спеціалістів була набагато нижчою, ніж у Західній Європі, Америці та провідних країнах Далекого Сходу. Стало помітним падіння професіоналізму частини наукових співробітників..

Недостатня технічна спорядженість наукових лабораторій та соціальна незахищеність наукових працівників призвели до зростання виїзду вчених за межі країни для роботи за контрактом на тривалий час, а то й назавжди. Щороку в результаті міграції Україна втрачає близько 10 тис. дипломованих спеціалістів. Особливо відчутні втрати серед генетиків, фізиків-теоретиків, фізіологів, біохіміків.

Зростає й внутрішній перерозподіл кваліфікованих спеціалістів. Понад 20% науковців до кінця 1990-х рр. перейшли на роботу до комерційних структур. Низький рівень оплати праці, соціальна незахищеність учених знизили в суспільстві престижність їхньої праці, що позбавило багатьох талановитих молодих людей стимулів до занять науковою діяльністю.

Одночасно з вирішенням завдань науково-прикладного характеру зростає увага до фундаментальних досліджень. Відбувається перегрупування наукових сил. Розгорнула діяльність Українська наукова асоціація (УНА), покликана сприяти відродженню української науки й виведенню її на світовий рівень. Засновані Академія наук вищої

школи, Українська академія аграрних наук, Академія медичних наук, Академія мистецтв, Академія правових наук, ряд інших галузевих академій. Засновані й розгорнули свою діяльність декілька інститутів та центрів як громадських об'єднань науковців, наукових товариств тощо. Сучасна наука України представлена більш як 300 тисячами науковців, з яких 90 тис. — доктори і кандидати наук.

На межі XX-XXI ст. в Україні, незважаючи на економічні труднощі, відбувається процес реформування академічної науки. Зокрема, було створено Державний фонд фундаментальних досліджень, який втілює демократичну ідею конкурсного фінансування досліджень.

За роки незалежності центром фундаментальної науки в Україні продовжувала залишатись Національна академія наук, при якій діє велика кількість різноманітних науково-дослідних підрозділів. Але їх діяльність за останні півтора десятиріччя дещо змінилась: крім виконання замовлень державного характеру, вони виконують також і приватні. На рахунок учених НАН України 90% всіх зроблених фундаментальних відкриттів країни. Але ці досягнення припадають на період значних економічних труднощів 1990-х рр. XX ст., які зумовили недостатній рівень фінансування наукових робіт. У найближчі роки заплановано довести фінансування науково-технічної сфери до 1,7% ВВП, з метою наближення до рівня країн ЄС, які визначили на 2010 р. сумарне фінансування науки за рахунок усіх джерел у розмірі 3% ВВП.

На сьогоднішній день в Україні існує декілька концепцій пріоритетних напрямків розвитку науки: екологічно чиста енергетика та ресурсозберігаючі технології; перспективні інформаційні технології, прилади комплексної автоматизації, системи зв'язку, а також виробництво, переробка та збереження аграрної продукції.

Про престиж української науки свідчить велика кількість спільних проєктів із зарубіжними науковими центрами (кількість угод за останні роки зросла у 20 разів). Сьогодні НАН України підтримує широкі міжнародні зв'язки з багатьма країнами світу (Францією, Австрією, Бразилією, Італією, Китаєм, Угорщиною, США, Швецією, Великою Британією тощо). Відчутну допомогу українським ученим надають іноземні фонди, зокрема, Міжнародний науковий фонд, Асоціація сприяння науці нових незалежних держав (INTAS) тощо.

Тех-пром України

Факторами, які сприяють впровадженню основних засад техніко-промислової політики, насамперед є такі: розвиненість транспортної мережі; здатність промисловості випускати великий асортимент продукції.

Фактори, які у минулому не сприяли впровадженню основних засад техніко-промислової політики: 80% підприємств України до 1991 р. працювало на потреби військово-промислового комплексу; відсутність законодавчої нормативної бази для функціонування в умовах ринкової економіки; відсутність чіткої програми дій щодо реформування економіки; тривала економічна криза.

Особливо негативно вплинули на техніко-промислову політику держави зміни у демографічній ситуації, що сталися у суспільстві України за останні півтора десятиріччя.

На момент проголошення незалежності чисельність усіх зайнятих у народному господарстві республіки становила 25 млн. чоловік. При цьому 72% працездатного населення були зайняті у виробничій сфері, близько 28% — у невиробничій.

Аналіз сьогоденного економічного стану різних галузей промисловості свідчить про те, що вірогідним напрямком його розвитку є поступове піднесення технологічного розвитку машинобудування, металургійної та хімічної промисловості, де рівень рентабельності майже сталий, як і рівень прибутку. У цих галузях промисловості найбільша кількість підприємств впроваджує нові технологічні процеси та освоює випуск нових видів продукції, що також пов'язано з удосконаленням технологій. З відносно сталою рентабельністю працюють також фармацевтична, деревообробна та целюлозно-паперова галузі промисловості.

Україна, володіючи значним науково-технічним потенціалом, пропонує міжнародній спільноті співпрацю в галузі авіакосмічних технологій (проєкт "Морський старт", спільне виробництво літаків АН-148, АН-70 тощо), ресурсо- та енергозбереження (економічні теплоенергогенеруючі технології), розробки нових речовин та матеріалів, захист природних екосистем та багато іншого.

Для подальшого розвитку держави, враховуючи технологічний, інтелектуальний і виробничий потенціал України, виділяються сім стратегічних напрямів: літакобудування,

біотехнології, ракетносії, комп'ютерні системи, телекомунікації, зв'язок, супутникові технології. Створення державних науково-технічних програм під ці напрямки та надання ресурсів і пільгового кредитування може бути побудоване на засадах комерційних ефектів. Вони є частиною системи стратегічних ефектів, де поряд з економічними критеріями враховуються також національно-стратегічні, геоелекономічні, культурологічні тощо.

При розробці стратегії розвитку промислової політики Україна орієнтується на високорозвинуті країни, головними статтями експорту яких є високотехнологічна продукція, а не сировина. Така промислова політика дає змогу отримувати набагато вищі прибутки на міжнародних ринках, стимулювати інноваційну діяльність внутрішніх виробників та підвищувати добробут населення країни.

50. Охарактеризуйте внесок КПІ у розвиток української науки.

Київський політехнічний інститут імені імператора Олександра II було засновано 1898.

Ідея створення технічного навчального закладу виникла ще 18 лютого 1880 року.

Цукрозаводчики Південно-Західного краю, "бажаючи ознаменувати 25-річчя перебування на престолі Царя-Визволителя Олександра II, вирішили зібрати необхідний капітал для спорудження технічного закладу". На заснування інституту було зібрано добровільні пожертви загальною сумою 1 000 374 крб. 53 коп. при вартості будівництва і обладнання інституту 2 650 000 карбованців.

Першим директором інституту став механік Віктор Кирпичов, до викладацького складу були запрошені хіміки Сергій Реформатський та Михайло Коновалов, математик Василь Єрмаков, зоотехнік Микола Чирвинський, геолог Олексій Нечаєв, технолог Костянтин Зворикін. Пізніше до них приєдналися Євген Патон, Микола Делоне, Олександр Котельников, Степан Тимошенко, Лев Писаржевський та інші.

Науково-методичну допомогу під час організації та становлення інституту надали корифеї російської науки Д.І.Менделєєв, М.Є. Жуковський, К.А.Тимірязєв та інші.

Київський політехнічний інститут (КПІ) складався з чотирьох відділень — інженерного, механічного, хімічного і сільськогосподарського, — на яких разом було 35 кафедр. У рік заснування в КПІ навчалося лише 360 студентів, але вже у 1901 р. їх кількість збільшилася до 1147, і київський "політехнікум" (як його тоді називали) став за величиною другим в Росії після Петербурзького. Перший випуск відбувся у 1903 р. (тоді екзаменаційну комісію інженерного та сільськогосподарського відділень очолював Дмитро Менделєєв). На жаль, лише п'ята частина студентів змогла пройти повний курс, тому довелося терміново переробляти занадто важкі навчальні програми.

Студенти КПІ завжди відзначалися вільнодумством та активною участю у громадському русі. З перших років існування інститут був ареною політичних виступів та студентських страйків (через що був звільнений з посади директор Кирпичов). Під час революційних подій 1905 р. Політехнічний став центром Шулявської республіки, студенти мали, але не встигли підтримати повстання саперів, ватажок якого Борис Жаданівський переховувався на агрономічній фермі КПІ.

У 1910-і роки КПІ улаштував свій авіагурток (Київським товариством повітроплавання), до якого входили викладачі та студенти Делоне, Ігор Сікорський, Федір Андерс, Олександр Кудашев, Дмитро Григорович. Перед революцією інститут нараховував понад 2200 студентів та 130 викладачів.

Активно розвиваючись, Київський політехнічний інститут став базою розширення та зміцнення мережі вузів Києва, України.

Математики Київського університету заклали фундамент нової алгебраїчної теоретичної школи.

Професора Київського університету, геолога М.Андрусова обрали членом Ради Міжнародного геологічного конгресу.

Професор Київського університету Д.Граве створив алгебраїчну школу, з якої вийшли відомі вчені М.Чеботарьов, О.Шмідт, Б.Делоне, М.Кравчук. Основним напрямом їхніх досліджень був один з найголовніших відділів алгебри — теорія груп.

Значних успіхів добилися вчені в галузі фізики. Представник київської фізичної школи М.Авенаріуса Й.Косоногов провів ряд досліджень, присвячених вивченню електролізу за допомогою ультрамікроскопу, питанням оптичного резонансу, електричних коливань. Проблема оптики займалась професор Київського університету і політехнічного інституту Г.Де-Метц та професор Харківського університету Т.Кравець. Дослідження останнього з питань поглинання світла в розчинах забарвлених речовин становили на

той час одне з найвидатніших досягнень у галузі оптики, а в сучасній науці вони мають велике значення у зв'язку з висновками квантової теорії.

Важливі наукові проблеми аналітичної механіки, динаміки твердого тіла розробляли професори Київського університету Г.Суслов, П.Воронець, праці яких поклали початок новому розділу механіки і математики – динаміки неголономних систем.

Видатним вченим-механіком був ректор Київського політехнічного інституту В.Кирпичов. Його дослідження з різних питань фізики, механіки, опору матеріалів, варіаційного числення не втратили свого значення і в наш час. Викладач цього ж інституту з 1904 р. Є.Патон став відомим фахівцем у галузі мостобудування. Йому належать ряд посібників і монографій з питань розрахунку і проектування мостів, численні проекти мостів оригінальних конструкцій.

1908 р. повітроплавальний гурток організувався при Київському політехнічному інституті, а через рік виникло Київське товариство повітроплавання. Невдовзі вони об'єдналися в єдине товариство. Його керівником став професор політехнічного інституту М.Делоне. У товаристві успішно працювали такі видатні конструктори і льотчики, як Д.Григорович, І.Сікорський, П.Нестеров, Ф.Андерс, професор політехнічного інституту О.Кудашев. І.Сікорський славився як конструктор перших у світі надпотужних багатомоторних літаків “Російський витязь” та “Ілля Муромець”. Заслуга створення перших гідролітаків типу “летючий човен” належить колишньому студенту КПІ Д.Григоровичу. Сконструйовані ним моделі гідролітаків широко використовувались у бойових діях під час Першої світової війни. Лише в Києві протягом 1909-1912 рр. було створено близько 40 дослідних літаків різних типів. 27 серпня 1913 р. над Сирецьким аеродромом у Києві П.Нестеров вперше в історії авіації здійснив одну з найскладніших фігур вищого пілотажу – “мертву петлю”, яка пізніше дістала назву “петлі Нестерова”.

Чимало науково-дослідних установ, зокрема кафедри Харківського технологічного, Катеринославського гірничого та Київського політехнічного інститутів, виконували завдання по відбудові підприємств.

Київські інститути – металофізики, металокераміки і спец сплавів.

У 1956 р. генеральним конструктором будівництва космічних кораблів в СРСР став виходець з Житомирщини, колишній студент КПІ С.Корольов. Широке визнання як конструктор турбореактивних двигунів здобув академік А.Льолька. Одним з творців атомної зброї був генерал-лейтенант М.Духов.

Враховуючи велику організаторську роль Київського політехнічного інституту в підготовці інженерних і наукових кадрів, Указом Президента України за №289/95 від 8 квітня 1995 року “Про Київський політехнічний інститут” йому надано статус Національного технічного університету України